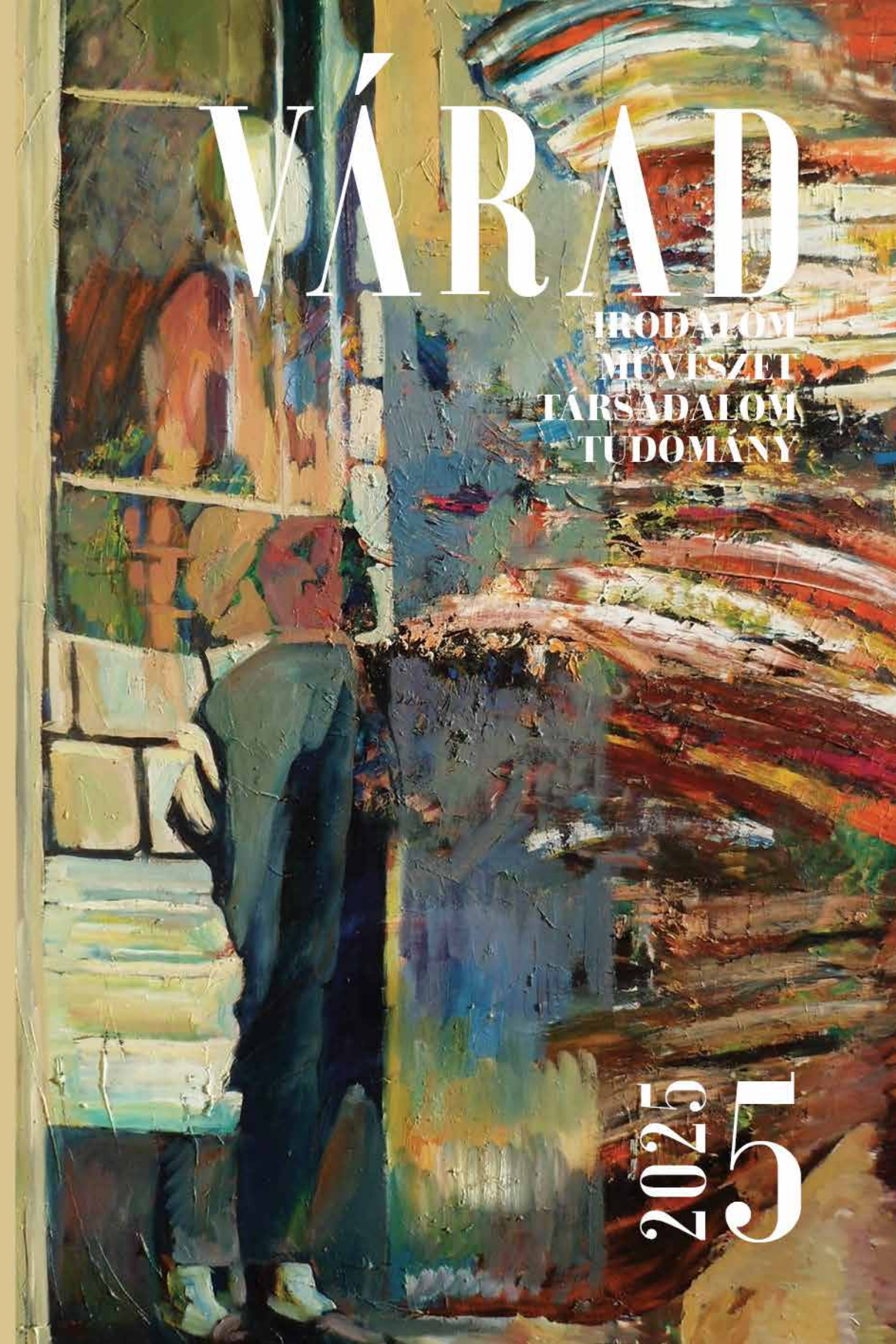

An abstract painting with thick, expressive brushstrokes in various colors including red, blue, green, yellow, and brown. The composition is divided into several sections, with a prominent vertical line on the left side. The overall style is reminiscent of modernist or expressionist art.

VÁRAD

IRODALOM
MŰVISEZET
TÁRSADALOM
TUDOMÁNY

2025

VÁRAD

2025/5.

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI,
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Nagyvárad, 2025. május • XXIV. évfolyam 5. (242.) szám

Kiadja

a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár

Intézményfenntartó:

Bihar Megye Tanácsa

Szerkesztőség és kiadó:

Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó

Telefon: 0259/431-257; 0771/269-647

Postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C

E-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com

Internet: www.varad.ro; www.bibliobihor.ro

Szerkesztőség:

Dénes László (főmunkatárs)

Fried Noémi Lujza

Tóth Hajnal

Tördelőszerkesztő:

Darabont Éva

Készült

a nagyváradi Book Expert nyomdában

ISSN 1583-0616

Tartalom

ADONYI NAGY MÁRIA <i>Költőnők</i>	3	SZILÁGYI FERENC HUBART <i>Versek</i>	56
SARUSI MIHÁLY <i>(Vörös) Janó és Papri (Misi) történetei</i>	4	KELEMEN DÉNES LEHEL <i>Juhos-Kiss Sándor festőművész kiállítására</i>	60
PATAKI ISTVÁN <i>Versek</i>	15	VITÉZ FERENC <i>Erdélyiség – Váradiság – és a gyűjtés lélektana</i>	63
KÖTTER TAMÁS <i>Valami búzlik Pannóniában</i>	20	BERTHA ZOLTÁN <i>„A megismerés: megértés”</i>	69
VÁNYAI FEHÉR JÓZSEF <i>Versek</i>	28	LENCAR PÉTER <i>„Csak a célokat nézd, ne az utat”</i>	77
CSÁK GYÖNGYI <i>Ceruza és a Toll</i>	30	FLEISZ JÁNOS <i>Nagyvárad népessége 1920 és 1948 között</i>	80
AMBRUS JÓZSEF <i>Versek</i>	35	VISKY ISTVÁN <i>A harmincéves háború</i>	87
SZÉLESI SÁNDOR <i>Szakáll bácsi cseresznyéje; Rétegződések; Remeterákok egy pohárban; A szép szavakra égnek törő paszuly</i>	39	BARABÁS ZSUZSA <i>Beethoven gondolata (keresztretjtvény)</i>	94
S. ÜVEGES HENRIETTA <i>Versek</i>	50	<i>Lapszámunk szerzői</i>	96
WESSELY GÁBOR <i>Váratlan fordulatok</i>	54	-----	
		E havi számunkat JUHOS-KISS SÁNDOR festményei illusztrálják.	

RESTITUTIO IN INTEGRUM

Adonyi Nagy Mária (1951–2015)

Költőnők

*Költőnők ti csontos csúnyák
főzni nem tudó idegesek
rézzel foldjátok a reggelt
s estétek arca felreped*

*Kancsóitokban felsírnak
parázzsá érett rózsák
tálak kongnak szíveteken
mesétek felaprózzák*

*A föld még inkább
elfehérül bennebb
kiültök köesők alá
mint az időben kinnfeledtek*

*Hányas fal hányas magánya
lökös egyre bennebb
ahol emlék már csak a szó
s a téglák feleselnek*

*Könnyeitek nagy poharak
hányódnak elmosatlan
roppan a porcelánfényű árny
ily ólmos sugarakban*

*Szél zúzza nádasaitokat
– ti vékony sóhajtasok –
szemből fúj mindig a világ
bármerre fordulnátok*

Sarusi Mihály

(Vörös) Janó és Papri (Misi) története

Zarándfövenyesi mesék

Nem egyet többen is megírtak már e múltbéli esetekből. Tán mi magunk is. Ám így együtt... Akár önálló beszélyfűzérré is növekedhetek volna, ha.

Semmi ha. Ami elmúlt, el.

Ha maradtál volna Zarándfövenyesen. Valameddig még.

I. Gyorsvasalás!

Paprinak (Molnár Mihálynak) a Kishajó közelében volt a szabósága. A barátjával, Filipinyi Janóval (Vörös Janóval – mert valóban vörös hajú férfi volt, nagydarab), a csabai vízipólós csapat egyik legjellegzetesebb tagjával állandóan ugrasztották egymást.

Egy alkalommal a Sztálin úton (vagy már Tanácsköztársaság útja volt? ki emlékszik rá, mindenesetre már nem Vasút ucca, de még csak Andrássy út sem) föltűnt egy lovas ember. Tán a piacra jött? Árut szállított valamelyik főuccai üzletbe? Mindenesetre Janó meghallotta, hogy az illető parasztember szeretné megvasaltatni a lovát. Patkoltatná, mert nyilván lekopott neki, leesett, szóval nem tud rendesen járni, nem bírja az iramot patkó nélkül! Nem teheti tönkre...

Vörös Janónak beugrott!

– Gazduram, én útbaigazítom magát! Átmegy a másik oldalra, ott talál egy

üzletet, ahol vasalást is vállalnak. Ki van írva, rá fog ismerni: GYORSVASALÁS! Molnár Mihály gyorsvasalója... Ott majd elintézik a dolgát.

Janó előre dörzsölte a markát, jól megrézfálja a barátját!

A lovas ember Papri szabóságához vezeti a lovát, s mit ad isten, valóban ott a kiírás: GYORSVASALÁS. Benyit a szabóság ajtaján, vezeti a lovát az épp szabó-varró foglalatosságot végző (férfi-női – női és férfiúi – szabó) Paprihoz.

Papri rámered. Ez meg vissza.

– Gyors vasalást szeretnék kérni! Lesántult a lovam, nem elvesztette valahol a patkóját?!

A másik lovára gyerek vigyáz az utcán. Sietnie kell, nehogy baj történjen.

Papri kiejti a kezéből a szabóollót, a nyakában lévő szabócenti majdnem égne áll... (ahogy szokott, ha hölgyről kell méretet vennie), amikor beállít a lovas gazda után a szabóságba Vörös Janó is.

Van min nevetni... évekig.

Évekig? Jó fél évszázada történt, de most, a kétezertizenvalahányadik esztendőben is megnevetteti a jó csabai atyafiakat.

Már az öregebbjét! A fiatalok ebből az egészből mit érhetnek?

Semmit! Én mondom, az égvilágon semmit sem.

II. Kölcsönkenyér, fűrésszel

Paprinak főhetett a feje, hogy adhatja vissza Janónak ezt a lópatkoltatást. Főtt, főtt, míg ki nem sütötte magában: megvan!

A Nagyrét egyik tanyájának gazdája fűrészelőt keresett. Papri, meghallva a dolgot, rácsapott. Ez az!

Jankó akkoriban kiváltotta az ipart, gőzfűrészelő lett! Papri – más Jampit említ, pedig az nem ő volt, Janki megint más, Janki inkább a labdarúgásnak köszönhetően vált ismertté kis nagymezővárosunkban, s nem Jenki-majmolásával – fölfogadott egy parasztot, aki meghívta Jankót:

– Jöjjön ki a tanyára, Vizes-rét 4578, fűrészeljen nekem!

Filipinyi Janónak (másképpen Vörös Janónak) volt egy rozoga traktorja, a mögé szalagfűrészt kötött, és ha volt megrendelés, indulhatott is... fát fűrészelni. Mert valamiből meg kellett élni.

Nemcsak a sportnak volt nagy barátja Janó is, Misó is, legalább ennyire lefoglalta őket – nem egyszer – az ivászat. Misit még a jampec táncok bővülése, meg a legdivatosabb ruhák viselése (hogy ráhozza a szívbajt szocialista rendőrségünk közegeire). Szóval még hogy meccsre járás... Annál többbe került pár hordó sört legurítani a torkukon.

Szóval Filipinyi (a Vörös) kapott az ötleten, vállalja a nagyréti parasztnál a melót; indított, hajtott is – csühögött – ki a tanyavilágba. Ott a paraszt rámutat a falhoz állított vastag gerendára:

– Na, azt legyen szíves!

A mestergerenda volt.

– Janki, ezt te tetted velem!

Ilyen csávó volt ez a jampi Janki gyerekünk.

Jampec a javából!

Mert azt Papri nem árulta el, hogy milyen fűrészelést rendelt – remélt – a parasztja! Hogy a gazda a mestergerendáját akarja megkurtítani!

Más szerint kilógott egy darab a ház falából, a kisház végében, amit a gazda hozzáépített a tanyához, olyan öt méter magasan (na, jó, tán három-méternyire a földtől) volt – lett volna elérhető –; úgyhogy amikor megmutatta Vörös (Filipinyi) Janónak a földművelő (kulákságát addigra valahogy csak túlélő) parasztja, mit vár tőle, mit fűrészeljen le, majdnem megütötte a guta.

Mondom, kiért a tanyára – rozoga traktorral azért nem olyan könnyű dolog végighajtani a fél csabai határon, csak az oda útra ráment a fél nap! –, leállította a motort, lekászálódott. Kereste a gazdát. Előbb a kutyája, aztán a tanya gazdája is előkerült.

Papri tisztos távolból követte Janót. Láta, sikerül a beugrasztás! Nem fogja még egyszer így megcsúfolni őt – őt, a tisztos városi (sőt, csabai, értem, csabai!) iparost – a barátja. A legjobb haverja, de akkor is! Akkor se.

– Mit képzelsz...

Na, most megkapta!

Meg.

– Ezzel akarja lefűrészelni?

– Bármit képes ez a jószág! – dörzsölte előre a markát Janó, mert a dolgot még el sem végezte, de a pénzmagot már a tenyerében érezte.

– Mutassa, apám, hol fűrészeljek? És mit?!

Állította be a fűrészt, hogy indíts!

Egy gombnyomás, és.

Volt szétfűrészelésre szánt fadarab, nincs fölaprítandó rönk, tönk, akármí!

- Ide jöjjön, mester uram, ide! - s a gazda mutatta, vitte Janót a ház végébe, itt, ezt a kilógó mestergerendavéget kellene.

- Azt - s Janó kis híján rosszul lett.

Mehet vissza... ebben a nyári melegben, vissza a Városba! Csabára.

Meg nem verheti a gazdát.

- Papri, Papri! Ezt megjáród...

A jólfésült s akkor épp csónadrágban feszítő jampec szabó (szabó jampi) - a jampis tánc és vonaglás vékonydon-gájú nagymestere - nem várta meg, míg kijön Janó a tanyáról. Kegyetlenül hahotázni kezdett.

- Kölcsönkenyér visszajár!

Vissza; vissza fogod kapni.

Oda, vissza. Így ment ez Papri és Janó között. Az ő édes kettősük esetében.

Hol egyik, hol másik húzta be a másikat a csőbe.

- Még hogy kölcsön... Viszont! Viszonzásul kaptad!

Ez is egy kitolás volt.

Csabán, vagy hol. A csabai határ Nagyrétjén.

Hogy Fényesről ne is beszéljünk.

Nem mintha Jani finomabb úrfi lett volna. Egyszer néhány üveg itallal fölszállt a pesti személyre, rövidnadrágban száll vonatra a már-már másfél száz kilós Jankó! Itat mindenkit. Jön a kalauz. Azt is leitatja, majd fölveszi a tányérsapkáját, s járja a vonatot, lyug-gatja a jegyeket.

- Ellenőr vagyok! Ki maga? - pattog egy ember, nem adja oda a jegyét. - Jelentem!

Tehát hogy följelenti a kalauzt.

Erre Jankó kilyukasztja az ellenőr fehér nejloningének a gallérját a jegy-lyukasztóval.

Pesten már rendőr várta őket.

Jó firmák voltak!

- Tudsz róla, hogy Fényes valaha Fövényes volt és Zaránd megyéhez tartozott?

Ne bomolj.

Valami okoskodó „értelmiségitől” hallotta.

- Őt is fejre ejtették, mint téged?

Várjál csak.

III. Nyakkendőlikasztás

Nyár volt, forró nyár. Csabai kánikula. Vörös Janó rövidgatyában, rikító színes ingben virított a csabai világban. Hatalmas (izmos meg vastag, itt-ott már zsírosodni kezdő) teste, nagy (vörhenyes) busa feje ott lebegett a Körös-parti káprázatban, szinte már a mi délibábunkként! Mert ahol ő megjelent...

- Filipinyi? Hajaj...

Filippinél még megvolt.

Valamivel előtte. Kicsikével!

Meg sem állt - a jegyvételt követően, a pesti személyre várakozva - az Utasellátóig. Épp ott búslakodott kalauz komája, akivel nem egy éjszakát végiglumpoltak már. Igazi csabai csávó!

- Mit iszol?

- Mit, mit! Ilyen melegben még kérdezed? Sört!

Jó kis Kőbányait.

- Ami A-val kezdődik.

Odaül a cimbora mellé, már hozza is a pincér a neki járó három korsó sört. Az ujjával mutatta, mennyit kér, mert hogy neki akkora a huzatja!

- Három?

- Mért, nem annyi a magyar igazság? Csabán pláne.

- Nézd, Filipinyi.

- Hívhatsz nyugodtan Janónak.

- Vörös?
- Azt inkább hagyd. Most az egyszer.
Ne firtassuk. Pláne ne politizáljunk.
Még megüti az ember a bokáját.

Isznak, iszogatnak. Isznak, míg tehetik. Mert aztán ügyis.

- ... perc múlva indul a pesti személy a második vágányon jobbra!

- Nem jobbra, jobbról!

Kész magyartanár már az ember.
Ennyi sör után?

- A klotyót még megnézzük?

- Nem jó neked a vonaton? De föl tetszik vágni! Már a személyvonat bu-dija sem jó neki...

Tántorognak, ügyesen fölmennek a vonatra.

Janó szinte azon nyomban elkérte kalauz tovarístól a jegykezelő jegylyug-gatóját.

- Minek az neked?

- Te addig aludj egyet.

- Butyizol helyzettem?

Azt akarta mondani, hogy melő-zol-e, de ki ne értené, miről van szó itten.

- Alukáljál! - és Vörös Janó már neki is vágott a nyolc kocsiból álló szerel-vény jegykezelői jegyellenőrzésének.

- Pullman?

- Nem mindegy?

Na, rendben.

- Kérem a jegyeket!

- Ébresztő, hol a jegye?

Klakk. Lyukaszt egyet az utas jegyén.
Klakk!

Klakk-klakk.

- Klappol?

- Hogy a csudába ne!

Járja a vonatot, járja. A kalauz tova-ris meg már be is vágta a szundit.

- Elvtársak, azért ez mégis.

- Öreg, nincs jegyed?

- Mi az, hogy „öreg”, talán elvtárs!...

- Mondom, ne ugrálj, mert kilyu-kasztalak!

- Maga nem is kalauz! - jön rá a heb-rencs utas. Nyilván a viselete miatt fog-gyanút. Rövidgatyában, ilyen csiricsaré viseletben...

- Ne ordítson! És pláne ne hado-násszon!

Janó mit tehet: fél kézzel lefogja a hebrencs kezét, a lyukasztót markoló másik fél kezével (pontosabban magá-val a likasztóval) pedig elkapja az illető nyakkendőjét és lyukat ejt rajta.

- Látja, elvtársam, csak megejtettem magán a jegyellenőrzést!

A likas nyakkendő ekkor már úgy ordít, hogy fölzavarja nemcsak a fél vonatot, de a részeg álmából épp ébre-dező kalauz testvért is, hogy az odaro-hanjon. Gondolja, baj lehet. Janó, Janó. Mert attól mi ki nem telik?!

- Janó, mit csináltál?! - fogja a fejét.

- Janó, Janó...

Szolnokon a rendőr szedte le őket. Nemcsak a kalauzt, Janót is.

Darab időbe telt, míg hazakerült. A kalauz Dobozra, Janó Csabánkra.

- Vastag kolbászt hoztál?!

Hozott; hogy hozott volna?

- Hallod, öreg, Szolnokról jövök!

Szolnokról, kolbászt...

- Azért a legjobb mégis: itthon!

Abbiza.

Rövid gátyóban, anélkül.

- Kalauzkulcs, értem?! Nem lyukaszt-tó! Édes istenkém... Mondom, kulcs, kalauzkulcs!

Kész örület.

- Hagyd rá.

Likasztunk, likasztunk, a cintermek meg üresek.

Ha Janó mondja...

Azaz ahány mesélő, annyiféle em-lékezet.

IV. Papri a forradalomban

Papri ismert alakja a békés-zarándi éjszakai életnek, jampec életnek, nemi életnek. Jampi, de így mást hívnak; persze mindketten tisztára, mint a jenkik! Jampec táncot járnak, jampecnadrágban, csőnadrágban, csőnaciban, vastag, hegyes orrú cipőt hordanak. Ráadásul Papri a nyakkendőjére pálmafát ültetett, persze előfordul propeller-nyakkendőben is, és maradéktalan híve a női nemnek.

- Emlékeztek, amikor kiugrottam Mizóné ablakán? - és már meséli is az Árpád-fürdő közönségének, miért kellett kilépnie Mizóné ablakán. Nehogy valaki ne tudja, hogy járt ezzel a tűzrőlpattant menyecskével.

Csupa svihák a cimborája is.

November tizenkettedikétől, hétfőtől a közlekedési tilalom enyhül: reggel fél hat helyett öttől, délután négy helyett hatig lehet mozogni az utcán. November végén már este nyolcig szabad kimenni az utcára, decemberben még tovább. Ha jól emlékszem, tízig.

A téglagyár napokban alakult KISZ-szervezete december huszonhatodikán hét órai kezdettel hosszúruhas bált rendez, amelyre mindenkit szeretettel vár a rendezőség. Belépődíj öt forint. Hosszú vagy sötét ruha kötelező.

Na, ezeket megtréfáljuk, mondja Papri meg Jankó.

- Adunk mi nekik „hosszúruhas bálát”!

Talán most nem jár úgy a mi Papri barátunk, mint legutóbb, amikor a Sugárúton a hekus a cipőjén keresztül húzatta le vele a csőnadrágját, amely ettől természetesen szétszakadt.

A KISZ-esek örültek, ha valaki felénk néz, nemhogy rászóljanak a jam-

pec elemekre (Jankira, Jampira, Paprira etc). Este tíztől vagy tizenegyedtől kijárási tilalom, igyekezniük kell. Jönnek a Sugárúton, amikor összetalálkoznak a karhatalmista patrujjal. Ők hárman, a pufajkások négyen.

Papri mindig szájal, most sem állja meg, odaszól:

- Kádárjankók!

A pufajkások visszafordultak:

- Igazolják magukat!

A fiúk erre elkezdnek szaladni, lefordulnak az első mellékutca (a Kinizsibe?). Van vagy tíz méter előnyük, soha nem érik utol őket a különítményesek. Az egyik nagydarab, azóta eltűnt a városból, utánuk ereszt egy sorozatot: Paprit lekaszája.

A másik kettő elfutott, belőle a kórházban négy golyót szedtek ki. Majdnem elvérzett, annyi vért vesztett, míg bekerült.

Mi a pufajkást kádárjankónak hívtuk.

Papri a forradalom idején a gimnázium diáktanácsának a tagja, akkor érettségizett volna.

Női szabónak képezte ki az édesapja. Mi mást tehetett?

V. ...

És még hány, de hány hasonló, le nem jegyzett rémtörténet (alaposan kiképzett műferdítőinknél thriller) e békési-zarándi világban! Vörös Janóról és Papriról. Kár, hogy nem gyűjtötte össze senki.

Mást ne mondjunk, mesék az Árpád-fürdőben! Persze inkább nyáron. Leginkább a déli verőn. Avagy késődélután; a részletekre már nem emlékszik az ember (mondanók a mondókát Gogol után szabadon). Fecskében

valamennyi nagylegény – erőteljes fiatalember és nem különben tette kész öreglegény – az uszodát övező kőpad eme részét elfoglalva szájátva hallgatja Papri meséit. A legnagyobb hahotát az a története váltja ki (majd beleesnek röhögtükben a hideg vizes medencébe), amelyben hősünk a férj váratlan megjelentére az ablakon távozik.

– Gatyámat magam elé kapva ugrottam ki az utcára!...

Avagy pucéran? Avagy a hölgy kombinájával takarózva? E részletkérdést már nem tisztázhatjuk; tetszenek tudni, a feledés! Felejtünk, felejtünk.

Anyira azért nem...

Szeretőd egyike meg nem azért ugrott ki (már az áldott emlékezetű hetvenes években) a Csirkepiac végében lévő úri és női szabó műhelyéből, mert méretet véve róla oda nyúlt, ahová azért mégsem kellett volna, s a nagylány rémületében úgyszintén azon nyomban az utcán – azaz, mint mondtuk volt (Sekszpír után szabadon), a téren – lelte magát.

Vörös Janó meg Papri; ajaj! Mennyi, de mennyi rémtörténetet regél máig a város!

Már ha igen.

Például egyszer az is szóba kerül, hogy Vörös Janó 1945 után mint a helybéli vörösörség egyik tettelegese működött volna. De erről inkább továbbra is mélyen hallgat népünk (ezt épp magába fojtó) emlékezete.

Be kár! Mitől nem esnek el szeretett olvasóink... Meg a jövő! Az utánunk következő nemzedék. (...ek sora.)

VI. Filipinyi alatt a trambuli

Árpád-fürdönk egyik jellegzetes látogatója volt (mint említettük)

Filipinyi, meg persze a cimborája, Molnár. Főleg – ne is mondd – a nyári idényben. Természetesen az uszoda tájékán.

Biztos a gőzben is, de ott nem akadunk vele össze.

Nemcsak a vízben, pólósként a labdát kergetve, meg a medencét övező kőpadon ücsörögve (egymás meséit, ugrasztásait, élceit hallgatva), hanem.

Filipinyi Janó egyszer a toronyugrás nevezetű versenybe is benevezett!

Ne izélj...

Tán említettük, uszodánk Zsilip felőli végében, ahol a medence alja a legmélyebben volt – lejtett a lelkem, lejtett, a kisvíz és meleg víz felől az úszómedence napkeleti (gyulai, ne is említsük, aradi) végének –, trambulinak nevezett ugrótorony magasodott a parton. Lengő deszkájáról vethetted bele magad alá, amely itt volt a legmélyebb.

Ha itt lemerülve álltál a medence aljára, fölnyújtott kezed ujjai hegyével nem érted el a víz fölszínét.

Magunk, mivel a csabai Ásott-Körös zsilipjének tetejéről történt toronyugrásaink nem épp a legsikeresebbek voltak (jól bevertük a könyökünket, épp hogy élve kimásztunk az Ó-Fehér-Körös vizéből), nem próbáltuk ki. Mások annál inkább. Sőt! Nem akármilyen mutatványokat is láthattunk. Kár, hogy ma már nem kísérletezhet a halálugrás különböző változataival a mai ifjúság legbátora! Előre, hátra, szaltó, dufla, csavar, csuka (mármint fejes), talpas, suszter, madár módra...

Na, suszter csak ha nagyon balfácán volt az illető, mert biztos kereshette a koma a vízben a szerteszakadt gatyája

darabjait, az ülepéről meg jobb nem is beszélni.

Mondom, Vörös Janó sem adta alább.

Papri biztathatta? Ő ugrasztotta.

Ugrasztotta be!

Gondolom.

Más is ajánlhatta neki, de Papri volt – avagy lehetett – az igazi kihívó. Pontosabban a legcselesebb. Mindig.

– Hallottátok, idén rendezik meg először Békés megye toronyugró bajnokságát?

– Torony, nem inkább mű?

Mármint műugró. De hát jól értették, valamennyien igazi fürdős gyerekek voltak.

Nem úgy, mint a fürdős kurvák – de ezt inkább hagyjuk.

– Fürdős kurva a... – és mondott egy csúnyát, aki magára vette.

Ki tudja, tán nem véletlen.

Borítsunk rá fátylat. Azt tette Vörös Janó meg Papri mester is.

Szóval hogy...

Előbb egyik, aztán másik. Janó és Papri baráti társaságának előbb egyik, majd másik tagja mászott föl a létra kinézetű lajtorján a műugró állványra, és némi pallórezgetés, -himbálás után levetette egyik a másik után magát a mélybe. Úgy három-öt méter – három és fél, négy? ki tudja, milyen – magasból dobták le magukat, bucskáztak alá, kezdtek el (darab, pontosabban röpke ideig a víz fölött) röpködni. Hogy aztán belecsobbanjanak.

Nem egynek örökre elment a kedve a hasonló tótágasmutatványtól.

– Te nem mersz.

– Azt ne mondd, hogy rám gondolsz.

– Ki másra.

E kurta párbeszéd végét követő fertály óra múltán föltápaszkodott az

uszkve másfél mászás Janó a márványszínezetű ülőpadról, és elcammogott a medence végi trambulinhoz.

– Hallod, ezt megnézem!

Ezt igen.

Volt, aki fölállt, odaállt a medence szélére, onnan bámulta, mi lesz ennek a vége.

– Leszakad alattad, Jano moj! – sóhajtott második cimborája, Krnács.

Csak nem – reménykedett Valastyán.

Janó meglegette maga alatt a lécet. Lengette – lengette volna tovább, ám a másodikra már leszakadt alatta.

– Nem történt bajod?!

Nem, nem. Épen kimászott az uszoda vizéből.

A parton megtapogatta magát:

– Fiúk, ezt csináljátok utánam.

Más sem tudta. Mert ezzel befellegzett a csabai Árpád gyógyfürdő és uszoda trambulin-korszakának. (Amely kezdődhetett az átkos Horthy-világban. Fúj.)

Föltehetőleg óvatosságból, mert azért ebből nagyobb galiba is keletkezhetett volna. Azon túl, hogy itt-ott véres lett Janónk jókora teste, de neki ennyi meg sem kottyant, ökelme rá sem rántott.

– Filipinyiéknél érvágás volt... – élcelődött volna az egyik koma, de inkább abbahagyta.

Vicces, csak hát.

– Haver, ne bomolj – és nyakon legyintette.

Na, abból sem kellett még egy. Pedig csak baráti paskolás volt.

Valamikor a hatvanas évek derekán. Hogy ne építsék újra műugró állványunkat.

...Az Úr 2024-dik esztendejének végén emlegetik az egyik viharsarki közösségi oldalon Janónk e tettét.

Nem akármilyen volt.
Mondjátok, ki volt az a Filipinyi
János?
Ki, ki.
Na, ki?

Mégis.
Mégis...
- Nem Kis?
Ne bomolj.

Pataki István

nézem

„Ezért mondom nektek: ne aggódjatok életetekért...
Nézzétek meg az égi madarakat: nem vetnek, nem is
aratnak...
Mennyei Atyátok eltartja őket.”

(Hegyi beszéd)

nézem Uram, nézem a gólyákat
kémény híján
megannyi (villany)oszlopos Simeon

nézem az égi madarakat Uram
újja építik a lerombolt fészket
őrzik szélben, jégverésben
viharban is elszállnak gallyakért
megtérve karcsúsodnak
elégedetten büszkén
s fészekigazítás közben
szeretkeznek önfeledten

nézem Uram az égi madarakat
perzselő nyárban fiókákat nevelnek
s vidáman kelepelnek kelepelnek
a pár már háromért száll
a tátogóknak élelmet hoz tisztítja védi őket
s a fészket
szenttel áldoz
él és éltet

nézem Uram az égi madarakat
s alattuk nemzetem ifjú madarát
egészségesen ring az utcán
gyermek helyett karján
ölebet hord
és becsenget a kutyafoдрászhoz
nem néz az égre
sem az ég madaraira
nem fordul hozzád Uram
fészektelenül a füstöt bodorítja
és lenézi azokat

*kik Istent félnek
így száll el a jövő Uram
mint madarai az égnek*

megy a költő

*megy a költő
mintha járna
földön vízen botorkálva
lelkesezik csillagok közt
vagy unottan
néha leköp
megy a költő
mintha lenne
mintha nyarakban telelne
csillaghullás minden lépte
szép homloka felragyog
fellegek közül a hold
tekintetétől a szép nők
megtisztulva adnak erőt
minden szava zivatar
szikrázva is simogat
szemgödrében madarak
éheznek és szomjaznak
csak egy röppen
fel az égre:
Istenbe vetett reménye*

*megy a költő mintha lenne
összekuszált mindenségben
jelzőtüze
lobos fénye
a felsejlő lehetséges*

*megy a költő mintha lenne
s felfeszül a végtelenre*

alkalmi intelmek biztatással

*a költő mélyből szól
isten a magasból
figyelj szavukra
földi halandó*

*utánad nyúl isten
a költő felemel
ne tagadd őket
sivár lélekkel*

*ige és versvarázs
ha áthatja lényed
megvéd erőt ad
sosem kell félned*

*mélység és magasság
összeforrnak benned
mint ősök vére
tanítnak lenned*

*a költő mélyből szól
isten a magasból
figyelj szavukra
földi halandó*

*(2009-ben, a költészet napján,
viszonzásul a meghívásért)*

partiumi magyar falu 2012

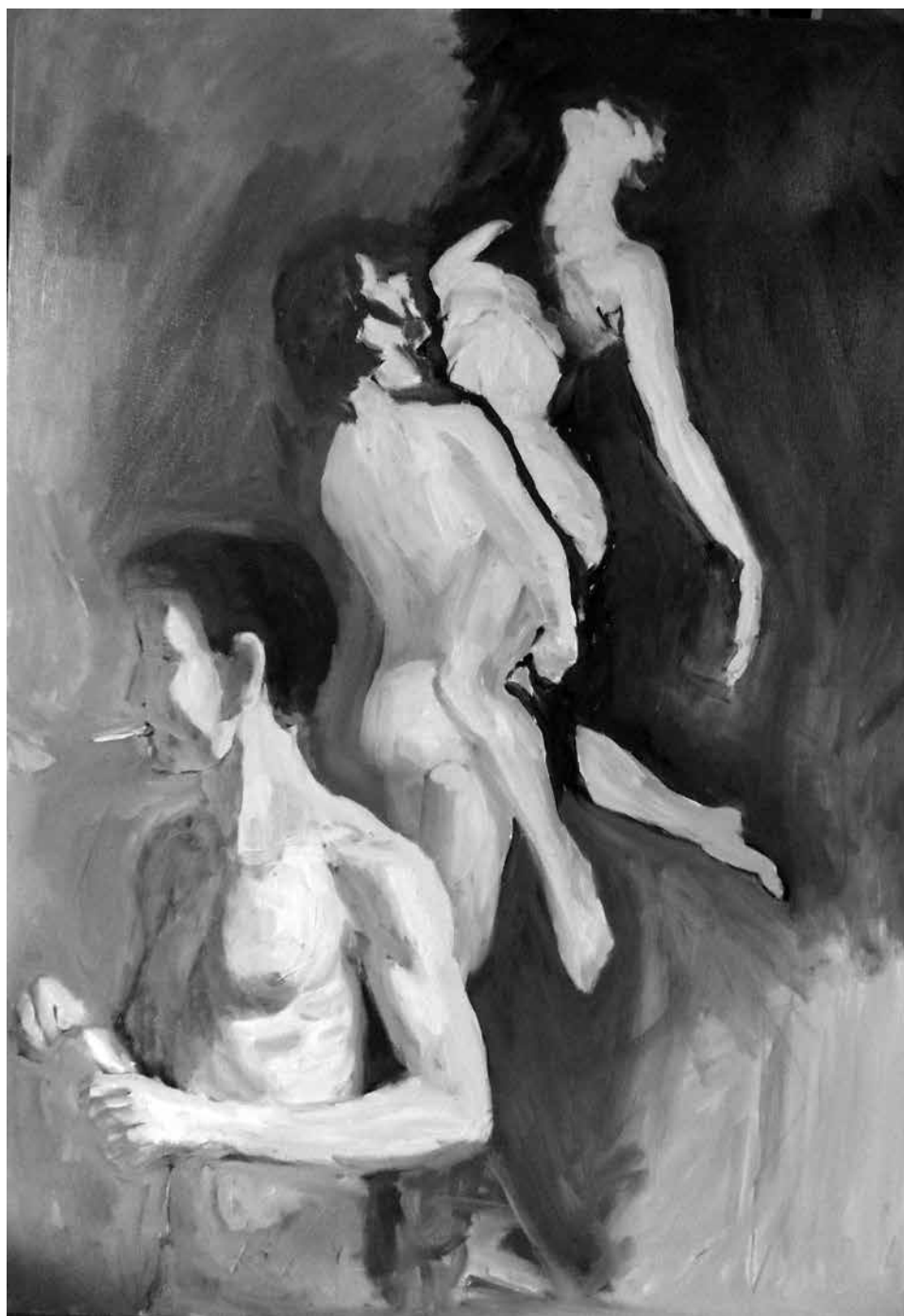
*üres templomban a pap
csak a segílyt várja
hogyha nem hoz a holland
majd csak küld az árja*

*hajnalonta egy ifjú
ballag mint egy árva
a jó magyar ugaron
olasz cipőgyárba*

*újgazdag a dzsippjéből
kigőgöl a pórra
mindegy neki mit húznak
csárdás lesz vagy hóra*

*zsidó házban a cigány
tót szomszédra bámul
szidja és átkozza
naponta románul*

*magyar anyó hallgatja
kertjében kapálva
unokája helyett lesz
autonómiája*

Kötter Tamás

Valami búzlik Pannóniában

– Elnézését kell kérnem, excellenciás uram, de a tömeg miatt kénytelenek leszünk a hátsó bejáratot használni.

– Rendben. Vezessen!

– Köszönöm a megértését. Uraim, fáradjanak utánam!

Floris de Wittét, az unió tejhatalmú főtárgyalóját és kíséretét meglepetésként érte, hogy az egykori főúri palota sértetlenül vészelte át az elmúlt napok zavargásait. A folyosók, melyeknek falát egyszerű sávozású selyemdamaszt kárpit borította, a szalonok, melyeket valaha fehér, kék és vörös színűre festettek, még mindig teljes pompájukban tündököltek – a falakat nem pettyezték golyónyomok, és sem a mennyezetet, sem az intarziaberakásos, selyemfényű parkettát nem szennyezte kosz, mocskok, nem feketítette el égésnyom, nem borította be a rombolással és fosztogatással együtt járó törmelék, no és a hatalommal szembeni lázadás szimbólumai: a szétszórt hivatalos papírok. A bútorok is kivétel nélkül a helyükön maradtak, egyetlen tárgy sem hiányzott vagy tört össze a berendezésből. Az empire és biedermeier enteriőr egyes darabjai – előbbi stílust a napóleoni császárság saját dicsőségének kifejezésére alkotta meg az érett antikvitás életformáját színpadiasan utánzó, hűvös pátoszt sugallva, míg az utóbbit a polgári szigorral és észszerű-

séggel keveredő szerénységet árasztó kispolgári romantika ízlése formálta – hiánytalanul, egyetlen karcolás vagy felhasadt szövet nélkül álltak ott a helyükön, szinte csak arra várva, hogy a palota új lakói használatba vegyék őket. Az érintetlen kristálycsillárok ragyogó fénye betöltötte és méltósággal ruházta fel e tereket.

Milyen érdekes – tűnődött el De Witte –, az unió minél keletibb tartományába megy az ember, a lakosság annál jobban tiszteli a hatalom intézményeit és a nekik helyt adó épületeket.

Galliában már nem állt ekkora becsben az állam. Az újabb ukrán–orosz háború okán megemelt adók és az eltörölt agrártámogatások miatt tiltakozó, jobbára vidéki fehér munkásokból és gazdákból álló tömeg megrohmozta, feldúlta, kifosztotta, majd felgyújtotta az ottani biztos rezidenciájául szolgáló egykori köztársasági palotát. A tüntetőket bizalmasai körében csak fogatlanokként emlegető galliai biztos, Daniel Bonnet csupán nagy ügyel-bajjal tudott megszökni az őt lincseléssel fenyegető népharag elől. „Kénytelen voltam álruhában menekülni, pályaudvarokon aludni és szükségkonyhákban enni” – mesélt a mindössze néhány napig tartó kalandos bujkálását követően megpróbáltatásairól a főbiztosi kihallgatáson.

Galliában azóta rendeződött a helyzet. Az adókat ugyan nem csökkentették, és a gazdák sem kapták meg az agrártámogatást, ámde a soraikból kikerülő új biztos ígéreteinek és az odavezényelt rendfenntartóknak végül mégis sikerült lecsillapítaniuk az elégedetlenkedőket. Egyelőre tehát helyreállt rend. Ám olyan idők jártak, ha ki is aludt valahol egy láng, máris újabb helyen gyúltak tüzek a birodalomban. A főbiztosnak és a De Wittéhez hasonló brüsszeli bürokratáknak nem sok idejük maradt, hogy komolyan elgondolkodjanak Gallia jövőjéről. Máris rohantak egy újabb forrongó tartományt lecsillapítani – ezúttal Pannóniában bűzlött valami.

Úgy tűnt, hogy errefelé volt ugyan foguk az embereknek, vagy ha mégsem, akkor nem ez volt a legnagyobb gond a megjelenésükkel. Büdösök – a helyi biztos és környezete csak ekként emlegette a vezetésükre bízott derék polgárokat, amint egy rejtett felvételtől kiderült. De a lázadáshoz vezető sérelmek közt ez a sértés csupán az utolsó csepp volt a pohárban. Az Oroszországgal szemben kivetett szankciók haszontalansága újabban még elszántabbá tette az unió vezetését, ezért úgy döntöttek, hogy az agresszorhoz fűződő utolsó kereskedelmi szálakat is elvágják. Mivel korábban hiába tiltották meg az Oroszországból származó mindennemű energiahordozó behozatalát, és azok a semleges országokon keresztül továbbra is ömlöttek az unióba, úgy döntöttek, hogy ezentúl lezárják ezeket a kereskedelmi csatornákat is. A gáz ára az egekbe szökött, és az egyszerű polgár, különösen télen, ezerszer is meggondolta, hogy megnyissa a melegvíz-csapot.

*

– Kérem, itt várakozzanak – tárta ki kísérijük a kétszárnyas ajtót.

A palota termei közül a rokokó Tükörterem volt a legnagyobb és a legpompásabb – egykor kivételesen ünnepélyes eseményeknek adott helyet. Az egységes unió létrejötte előtt a mai Pannónia területén létező Magyarország köztársasági elnöke itt vette át az országba érkező nagykövetek megbízólevelét, és itt tartották az elnöki hivatalhoz tartozó legfontosabb protokolláris eseményeket és díszvacsorákat. Ma már csak a helyi potentátokat fogadta itt a tartományvezető biztos, és mint kiderült, itt rendezte meg bacchanáliákba fulladó lakomáit a maga és cimborái szórakoztatására.

Ez a terem is ugyanolyan érintetlen volt, mint a többi. A falak mentén a XII. hadtest katonái adtak őrseget. Ez az alakulat főként helyiekből állt, így azonnal csatlakozott a lázadáshoz. Egy itáliai feltöltésű, ugyancsak a tartományban állomásozó seregtest nézett farkasszemet velük. Egyelőre nem dördült el lövés, de a pattanásig feszült helyzet mielőbbi megoldásra várt. A katonákon kívül senki sem tartózkodott a teremben. A kényszerű várakozás miatt De Wittének elég ideje volt alaposan szemügyre venni a valóságos színpaddá alakított helyiséget. A díszlet központi eleme egy emelvényen álló trónszék volt. A jókora, magas háttámlájú, növényi indafonadékot, lombozatot ábrázoló faragványokkal díszített középkori ülőalkalmatosság idegenül hatott a díszes rokokó uralta belső térben. De Witte kizártnak tartotta, hogy deszkaléceit hajdanán régi magyar királyok feneke koptatta

volna fényesre. Inkább színházi vagy filmgyári díszletnek látszott, amit kizárólag az elégedetlen tömegeknek szánt színjáték kedvéért állítottak fel a teremben. A vád szerint, amit influenzaszerek segítségével kétségkívül ügyesen elterjesztettek a lakosság körében, Ferenci, az előző biztos, „kivezette az unió bőségéből Pannóniát”, királlyá akarta koronáztatni magát. A trónszéket erre a „szörnyű, Pannónia népének boldogsága és szabadsága elleni merényletre” – ahogy a lázadók vezetői fogalmaztak – szánták bizonyítékkul. Más jelét a biztos uralkodói ambícióinak a lázongók sem találták, ám úgy tűnt, ez is épp elég volt az egyre szegényebb és bűdösebb embereknek.

A főtárgyaló természetesen ismerete az igazságot. Ferenci egy régi kor levitézlett, ripacskodó politikusa volt, de most már csak alkoholistának számított. Ellenkezés nélkül hajtotta végre a központ parancsait, az meg cserébe szemet hunyt a férfi elhúzódozó életközépi válsága okozta kilengései felett. „Ha részeg mámorában dédelgetett is uralkodói terveket, semmit sem tett értük, ebben egészen biztos vagyok” – jelentette ki De Witte azon a brüsszeli tanácskozáson, amelyet a lázadást követően Pannónia jövőjéről és biztosa sorsáról hívott össze, hogy a következő kérdésre, mely azt firtatta, mi az oka, hogy ennyire határozott a véleménye ez ügyben, ekként válaszoljon: „Mivel éjjel-nappal lehallgattuk.” De Witte, maga is öregedő férfi lévén, elnéző megértéssel olvasta a hanganyagok leiratait, nézte végig a feliratozott felvételeket a részeg handabandázásokról, melyeknek középpontjában a megszépített múlt, az egykor meghódított és a még meghódításra váró nők és ter-

mészetesen a válogatott borok álltak. Nem is lett volna ezzel semmi baj, ha Pannóniában jól mennek a dolgok. De nem mentek jól. Itt valami búzlott, és ezért valakinek felelnie kellett.

*

A lázadás vezetője, oldalán alvezéreivel, nyomában híveikkel, olyan dérrrel-dúrral vonult be, mintha ebben a percben foglalta volna el a palotát. A váratlanul kicsapódó ajtószárnyak, a vezér mögött vállvetve, döngő léptekkel falanxként vonuló, éneklő tömeg filmszerű jelleget kölcsönzött a jelenetnek. A főtárgyaló sejtése az volt, hogy az egészet előre megrendezték és többször is elpróbálták már.

A vezér nem pazarolta köszönésre, bemutatkozásra az időt. Miután kézjelére a tömeg elhallgatott, azonnal a lényegre tért.

– Miközben Ferenci a fényes jövőről hazudozik, újabb mélyítés érte a tartomány gazdaságát, a vállalatokat és a lakosságot azzal, hogy a múlt héttől az egész unióban nálunk a legdrágább a gáz, a benzin és az elektromos áram! Az elmaradt fejlesztések és elhibázott döntések miatt már akkora az áramhiány, hogy a vészirtaléknak számító gázolajtüzelésű áramtermelőket is be kellett kapcsolni! Ez túrhetetlen!

„Ne vonja felelősségre a történetek miatt, és ne ellenkezzen vele nyíltan. A számonkérés vagy ellenkezés esetén könnyen előtör rejtekeiből a szegyenkező, szorongó gyerek, és ilyenkor a nárcisztikus düh pusztító erővel seper végig a környezetükön” – idézte fel De Witte magában a szakértő-pszichológus felkészítőjének azt a részét, amely a *Hogyan közeledjünk a nárcisztikus személyiséghez?* címet viselte.

– Igaza van, ez valóban tűrhetetlen!

A főtárgyaló, megfogadva a szakértő tanácsát, nem ellenkezett a tömeg vezetőjével, inkább utat engedett a szemmel láthatóan még csak most kezdődő dühkitörésnek.

A férfit, akiből a legkisebb ellenkezés esetén előtörhetett a „szorongó gyerek”, Májer Péternek hívták, és nem ez a jelentés volt az első találkozása a pszichológiával. Korábban is járt már terapeutánál, az ülések anyagát az unió titkosszolgálatára természetesen megszerelte és kielemezte. Az ártatlannak hangzó Központi Ellenőrzési Hivatal néven működő titkosrendőrség ezekben a zavaros időkben talán az egyetlen olyan szerve volt az uniónak, amely még képesnek mutatkozott maradéktalanul betölteni a szerepét. Ügynökei és besúgói minden tartományban, állami szervben, önkormányzatokban és biztosságon ott voltak. Nem okozott hát különösebb gondot anyagot gyűjteni a semmiből feltűnő népvezérről. Nos, terapeutájával folytatott beszélgetéseiből szomorú életút rajzolódott ki – egy soha be nem váltott ígéret története. Májer családja több generációra visszamenőleg számos tekintélyes bíróval, híres ügyvéddel, sőt még egy köztársasági elnökkel is büszkélkedhetett. Ez a dicső múlt nemcsak nagy reményekkel ruházta fel, de egyben leküzdhetetlen feladat elé is állította a pályakezdő fiatalalembert, és ennek – amint az évről évre szomorú képet mutató adóbevallásaiból és anyagi körülményeiből kiderült – nem tudott megfelelni. Emiatt aztán persze sokat szenvedett. Anyagi helyzete a társas kapcsolataira is kihatott. Azok a nők, akikről küllemük alapján úgy vélte, igazán hozzá ille-
nének, minden próbálkozása ellenére

sem álltak kötélnek. Pedig mindent elkövetett, hogy kapcsolatot létesítsen velük. Lassacskán azonban a kudarc-élményekből fakadóan egyre erőszakosabbá vált a természete – hódításai helyett így jóformán csak a problémáit szaporította, ami a helyi ügyvédi kamara fegyelmi bizottságának irataiból, valamint a rendőrség által indított eljárások jegyzőkönyveiből világosan kitűnt. Hol visszaélve a hatalmával az ügyvédjelöltjét vette célba, hol az egyik ügyfelének a barátnőjével vagy feleségével erőszakoskodott, hol meg egy szórakozóhelyen szakadt el nála a cérna. Családjának és családi kapcsolatainak köszönhetően ugyan minden ügyet megúszott, de ezzel magánéleti problémái korántsem rendeződtek.

A róla szóló jelentések szerint szerény egzisztenciáját bűnügyi kirendelésekből és tyúkperekéből tartotta fenn. Talán emiatt volt, hogy jól beszélt a büdösök nyelvén. Kapva kapott hát a lehetőségen, és a tartományon végigsöp-
rő elégedetlenségi hullámot meglovgolva minden dühét és frusztráltságát a hatalom birtokosai ellen fordította. Lángoló gyűlölettel átitatott, világvégi hangulattal induló, majd boldog, diadalmos víziókban végződő beszédeivel gyorsan elnyerte a lázongók bizalmát. Olyan óriási népszerűsége tett szert a köreikben, hogy végül a vezetőjüké választották.

Májer külsőleg úgy festett, mint egy energiatelgyártó céh túlkoros területi képviselője. Negyvenes éveinek az elején járt, termetre az átlagnál egy fejjel alacsonyabb, az arca gyűrött, mintha örökké másnapos lenne; sűrű, rövid, világosbarna haja zselétől fénylett. Szűkre szabott, galambszürke öltönye éles kontrasztot képezett a mögötte

felsorakozók sötét ruházatával. Ez is ugyanolyan professzionálisan megkomponált volt, mint a bevonulás: a világos szín a fényt volt hivatott jelképezni, amely elől halad, hogy világosságot hozzon a sötétségbe.

Ennek az ócska, ámde hatásos színjátéknak a kiötlője Májer balján állt.

A vékony, sunyiképű alak kétes egzisztencia benyomását keltette. „Halász Márk különféle független, állandóan változó összetételű, zavaros pénzügyi háttérű színtársulatoknál dolgozott mint rendező”, állt a titkosszolgálat jelentésében, amelyre az operatív tiszt, mintegy széljegyzetként, a következőket firkálta: „kevés sikerrel”. Ahol színház van, ott profi színészek is kellenek. A vezér jobbján álló magas, jól megtermett, afféle hentesalkatú férfit Kiss Ervinnek hívták. Felpuffadt arcát elpattant hajszálerek színezték vörösre, a lila különféle árnyalataiban játszó, óriásira nőtt gomborra a szakmájával együtt járó élvhajhász életmódra, nemkülönben előrehaladott alkoholizmusra utalt. Ez a közepes tehetségű színész volt a nagygyűlések ceremóniamestere: ha kellett, énekelt, ha kellett, szavalt, ha kellett, egyszerűen csak hergelte a tömeget.

De hiábavaló is lett volna De Witte részéről bármiféle felelősségre vonás, hiába kért volna magyarázatot, Májernek eszébe sem jutott magyarázkodni, sőt új irányt szabott a beszélgetésnek.

– De most hagyjuk az áram árát. Sokkal többről van itt szó! Mi azért jöttünk, hogy visszaadjuk Pannónia népének boldogsághoz való jogát. – Májer eme homályos, ámbár mint ez a tömeg éljenzéséből De Witte számára világosan kiderült, a lázongók között

nagyon is népszerű elképzelést a mozgalom céljáról úgy közölte, mint egy ultimátumot.

A főtárgyaló diplomatikusan elmosolyodott, majd oldalra lépett.

– Csak tessék.

*

– Gratulálok a sikeres útjához.

– Köszönöm, ezredes. És köszönöm azt is, hogy ilyen késői órában a rendelkezésemre áll.

– Igazán nincs mit. Tudja, mi itt az ellenőrzésnél sosem alszunk.

– Éberség, igaz?!

– Ahogy mondja.

– Na jó – dörzsölte meg a szemét De Witte –, van már valamink?

Az ezredes sokatmondóan elmosolyodott.

– Ó, igen! Pannónia új vezetése már is belevetette magát az államügyekbe. De Witte kérdően a tisztre nézett.

– Valóban?!

Az ezredes megnyomott egy gombot, és az egyik képernyőn azonnal meglevenedett a főtárgyaló számára már ismerős Tükörterem. A trónt nem távolították el. Májer, mögötte Kissel és Halással, onnan figyelte megkövült tekintettel a jobbára fiatal lányokból álló táncoló tömeget.

De Witte horkantott egyet.

– Úgy látom, hogy az új biztos sem a helyzet kezelésével van elfoglalva – jegyezte meg az ezredes.

– Pedig a saját érdekében jobban tenné – nézett fel a mennyezetre De Witte.

– A boldogságot viszont úgy tűnik, megtalálta.

„Most már bárkit megkaphatok” – villant fel a képernyőn, amit éppen akkor súgott Májer Kiss fülébe.

Az ezredes láthatóan jól mulatott a jeleneten.

– De... mi lesz Pannónia népével? – folytatta a tiszt.

De Witte arcára árnyék borult.

– Attól félek, hogy még hallani fogunk róluk, még hozzá hamarosan, mert az energiaárak nem fognak csökkenni. Tudom – fordult szigorú tekintettel az ezredes felé –, hogy Májor esetében sürgetett az idő, kénytelenek voltak improvizálni, de most mégis nyomatékosan arra kérem, hogy a jövőben nagyobb körületekintéssel járjanak el.

– Megtesszük, ami tőlünk telik – felelte az ezredes hűvösen. – Azért sokat segítene, ha ezúttal kapnánk némi támogatást a jelöltet illetően.

De Witte egy pillanatra elmerengett.

– Egy szerethető, minden tekintetben sikeres negyvenes férfit gondol-

tam. Külsőleg olyanra – mosolyodott el –, akiket a reklámokban látni.

– Értem – bólintott az ezredes.

– Természetesen legyen házas. Három vagy még több gyerekkel – folytatta De Witte. – Gyerekekkel és kutyával mindent el lehet adni manapság – tette hozzá, mintegy magyarázatképpen.

– Akkor legyen kutyája is?

– Igen. Ha nincs, vegyenek neki egyet!

– Rendben.

– És a munkája!

– Igen?!

– Az is fontos.

– Milyen szempontból?

– Legyen abban is sikeres! – mondta De Witte egy gyors oldalpillantással, aztán mormogva, szinte már csak magának, ekként folytatta: – Egyszer és mindenkorra elegendem van a sikertelenségtől frusztrált, szégyenkező, szorongó gyerekekből.

Ványai Fehér József

Betyáros

*A pingált falon
(Úgy fekvésmagasságban)
– Rózsa Sándoré
Csendőrbiztos csárdában,
A kármentőben –
Még apám fakó vére,
Kiürül a szív,
Akár a mohás udvar,
És az örökös
Ön-émlékeztéren
Merül, fuldokol,
Kisgyermekként úszikál
Emlékfolyamban,
Mintha nem ő akarná,
Hanem hatalmas,
De mégis láthatatlan
Kéz, táj uráé,
Kitágult ég, szűkölő
Kutya a fiú,
Levegő után kapdos,
Semmit sem tehet,
A semmi beszippantja.*

Vágásszéli gyerek

*Sziciliából jött az öreg,
Öröksége szalma, törek.*

*Napra nap, vízszintesen esik,
A köszörűjét keresik.*

*Csak szőrmentén nyújt kezét,
Alighanem macskát evett.*

*Szóra sem nyíl, az a szája,
Hallgatag a borotvája.*

*Szuronyt szegezz, nem tötyörészet,
Álmában sem csöcsörészhet.*

*Pónál maradt szomszéd tokos,
Így lett ő meg földbirtokos.*

Csák Gyöngyi

Ceruza és a Toll

Hatalmas tolltartóból hirtelen kiugrik a Toll és tántorogva jut el az asztalig, ahol sebtében írni kezd. A Ceruza felhúzott szemöldökkel gyanakvással figyeli.

Toll: Most megmutatom, most én megmutatom, hogyan kell ezt csinálni... (imbolyog az asztal egyik sarkától a másikig)

Ceruza: *(megrökönyödve)* Mit akarsz mutatni és kinek? Hiszen már mindenki alszik. Tanácsolom, hagyd abba a kísérletezést és fekjüdj vissza a tolltartóba, mindenekelőtt próbálj kijózanodni.

Toll: *(élénkülő dühvel)* Mit mondtál? Te merészselsz tanácsot osztogatni a Nagy Tollnak, elfuserált alak!

Ceruza: *(határozottabban)* Elég! A jószomszédi viszony érdekében bártorkodtam szólni. A békesség miatt. Emlékeztetlek, hogy nem ez az első alkalom.

Toll: Ez az, te fajankó! Mit ugatsz folyton a magánéletembe? Mi vagy te, isten, hogy folyton piszkálsz, megutasítgatsz? Te, Te szánalmas negyedbe ívelő csonk! Hát nem akarod tudomásul venni, hogy erősebb vagyok nálad? És szívósabb is vagyok, a kutya mindenit!

Ceruza: De nagyon beindultál, mintha csak felhúztak volna. Hagyd már abba, az ég szerelmére!

Toll: Azért sem hagyom abba! Azért sem! *(toporzékol)* Bebizonyítom, hogy túléllek, becsszó, túléllek! Kár befelé mosolyognod, már több tucat fajtád-

beli kipusztult mellőlem, de látod, én élek és élni is fogok.

Ceruza: *(szomorkásan)* Elhiszem, és tudatában vagyok mindannak, amit mondtál, sőt még tovább is élhetnél, ha...

Toll: *(idegesen)* Mire célzol, te nyomoronc?

Ceruza: *(higgadtan)* Arra, hogy folyton szlopálsz. Figyeltelek, most is alaposan betintáztál. Utálom a tintaszagot, émelyít a sötét paca látványa. Részegen végzed a dolgot, a papír is retteg a sok hányadéktól, nem figyelsz a külalakra, olvashatatlan az írásod, a tartalom semmibe vész, és akkor oda a nagy ihletnek, ugyebár, tisztelt szomszéd?

Toll: *(nagy felháborodással)* Szerencséd, hogy nincs kezem, csak hegyem, mert most alaposan képen törölnélek, te gnóm! Persze a tyúkeszeddel fel sem fogod, hogy engem a tinta tart életben, tankolnom kell, így mériték erőt a napi nehéz teendőkhöz. Tudd meg, hogy mindig szomjazom, csak teljes gőzzel lehet és szabad dolgozni, ahogy a csillag megy az... A többit elfelejtettem, de majd eszedbe jut...

Ceruza: *(sértetten)* Zokon vettem, amit mondtál. Engem ne fenyegetsen egy töltőtoll, akarom mondani egy töltőállomás! Ha jóindulattal szólok is hozzád, durva vagy, mint egy posztó, és sértegetsz. Ez fáj, mert a szavak is tudnak ölni...

Toll: Mit hordasz össze? Már kezdesz az agyamra menni, mert mindig

duruzsolsz, akármit is teszek. Még jó, hogy felmegy a pumpám! Fontoskodszt, ám én fontos is vagyok veled ellentétben, hiszen amíg te henyélsz és hevérszel, addig én robotolok. Nem szégyelled magad, hogy egy évtized alatt is csak a feledig koptál? Ezt nevezted te munkatempónak, munkamorálnak? Egy valamire való ceruza már réges-rég feldobta volna a bocskort, de te, te hős, te itt vagy, a fél feled itt szemétkedik. A munkát csak imitálsz, egy-két ócska sort lejegyzel, és nyomodban az a seggnyaló radír készségesen takarít, aztán kimerülten kotródasz a henye színésztestvéreid közé aludni. Gyáva vagy, gyáva vagy, mert félted a fostos életed, félted a beledet. Pfüj! *(köp egyet)*

Ceruza: Ez már nekem is sok! Ne pfujjogj, mert így iszonyú gyilkos képed van! Ne köpködj, mert megunja a papír, kibújik alólad a szűz fehér, és akkor lesz véged igazán! Nem értem a gyűlöleted sem, a dühkitöréseidet. Más nem jut eszedbe? Például, amikor még megosztottad velem...

Toll: *(kíváncsi idegességgel)* Mi az? Mit osztottam meg veled, te hígagyú?

Ceruza: *(mély sóhajrással)* Nem tudom, érdemes-e a múltat felemlgetni és gyökereit megbolygatni. Vagy csak hagyni, ami van, ami körénk zápuult az idők során, s közönybe sodorta sorunk. Lehet, már szót sem érdemel...

Toll: *(ingerülten)* Ismét rád tört a filozofálhatnék, de minden filozófia a mellébeszélés forrása. Fejezd be, amibe kezdted, hallod-e!

Ceruza: Hát legyen, ahogy óhajtod. A kezdetre emlékezz, amikor a szomszédságodba kerültem. Akkor még igen mértéktartó voltál, csupa mester-munka került ki a hegyed alól, ontottad a szép sorokat, tiszteletet parancsoló

szerénységgel, nekem is köszöntél, pedig nem is volt tiszta kötényem.

Toll: Mit érzékenykedsz? Az a hol volt, hol nem volt, mint a mesében? Ahogy öregszel, ahogy fogy előled a lét, egyre idétlenebb és szentimentálisabb leszel. Megint hazudsz magadnak, de engem nem csaphatsz be, nem vagyok annyira részeg.

Ceruza: Pedig köszöntél és még be is mutatkoztál foghegyről, valahogy így: Toll a nevem. Én meg a Ceruza vagyok, mondtam, remélem, jól megférünk egymás mellett. Erre biccentettél, ami számomra azt jelentette, hogy nem vagy túl beszédes, de elfogadod a szomszédságomat.

Toll: *(egykedvűen, majd emlékeibe mélyülten)* Na és? Minden Toll ezt tette volna. Különben is egész jól kijöttem velük, mármint a Ceruzákkal előtéd, mert látástól vakulásig dolgoztak. Kedvesek voltak, némák, rabszolgalelkűek, hódoltak nekem, a tolltartó urának, hamar el is fogytak mellőlem. Földi maradványaikat egy zacskóban őrzöm, időnként sírfeliratokkal áldozok emlékeiknek. Hála és örök béke csonkjaiknak...

Ceruza: Ne tereld el a szót! Nem a többihez való viszonyod érdekel. Azt áruld el, hogy velem mi a bajod?

Toll: *(indulatosan, ordítva)* Valami megváltozott. Te megbolygattad a nagy nyugalmat, az itt kialakult rendet. Te kezdted, a problémaforrás te vagy, szürke törpeség!

Ceruza: Kár dühöngened, ordítanod sem szükségeltetik, mert nem vagyok süket. Nem kell téli álmukból felverni a színészeket, te öntelt szörnyeteg! Én unalmas szürke vagyok, hát mi vagy te? Mivel bírsz, mitől vagy különb nálam?

Toll: Először is: hogy gyötöröm magam, látástól vakulásig, és teszem a dolgom. Másodszor az én nyomom örökké megmarad a tiéddel szemben, illetve a tiédet bármikor leradírozhatják a színről. Az én kékem soha nem fakulhat meg, csak a papír. Érted a nagy különbséget, a kék szín szürkét elsöprő erejét?

Ceruza: (*gúnyosan*) Persze a kék, a kék, pedig nincs is szárnyad, nincs kék lábad. Esztelen hullámvás, háborog, mint a tenger, égig csapódik az örvény, a napot kioltó közönyös sötétkék.

Toll: Persze, én legalább élek, vagyis úgy teszek, mintha élnék. Felverem az áporodott nagy csöndekét, igazságot szolgáltatok, amikor kioltom a Napot, azt a dögöt. Miért olvastotta el Ikarosz kíváncsi szerelmes szárnyait! Miért vakítja csiklandozó fénye mindent látó érzékeny szervemet? Úgy kell neki, úgy kell neki! (*toporzékol*)

Ceruza: Jaj ne, ne! Elfelejtet, hogy hajnalonként kopogott a fénye érted? Láttál és biztosan tájékozódta a papírlapokon? Sötét lesz helyén, ha elúszod a Napot, lehet, botorkálsz majd vakon. A kék túl sűrű, nem lehet átlátni rajta, végül egybemosódó paca váltja fel helyed.

Toll: Nem érdekel. Amúgy is sötétség uralja majd az agyakat és az életet. Arra tartok, mint ahogy te is, hiába spórolod magad és henyélsz egyhelyben kuporogva és irigyen a világra, amit én álmodok meg. Az a világ kemény, sokkal több, mint költemény, olyan, mint én: a Tollak Ura.

Ceruza: Te öntelt idióta! Meddig rongálsz magad? Meddig nyomorítod még sötétebbé a sorokat? Ki igazodik el majd az utánadban? Mert megszűnsz Te is, eldobnak, ha törik szárad és hegyed, téged is!

Toll: Jósolgatsz nekem, te szent fark? Én beszélek, regéket szövök, te addig csak imádkozol és fölöslegesen pocskolódsz magad. Szánalmas és nevetséges is, ahogy szürkén csillagokkal, madarakkal, fákkal satírozod a lapot. Hol a harc, a nekiszegülés, az ellenállás? Te csak fostos belenyugvás leszel. Nézd, én rácsokon élezem karmaimat! Ledöntök minden rácsot, engem el nem felejtene!

Ceruza: A sátán beszél belőled. Mit ér a lét, ha önző mód kitörölted a fontos szavakat? Miért hiányzik szótáradból a meleg, a lélek és remény? Ó, jaj, barátság, ó, jaj, szerelem, jaj, megértés a társbérlek között. Térj észre, Toll!

Toll: Ne merészelj a szavamba vágni többé, eltéríteni utamtól, te hitvány alak, te szürkén osonó, tompa nyikorgás! Én megmutatom, én majd megmutatom.

Ceruza: Mi az, amit nem mutattál még meg? Hiszen ismerem minden sorodat. Van-e még ép, mi benned maradt, ami túllép e mai kocsmán és valóságot ragad?

Toll: Ostoba kérdéseidet ki nem álom. Bármit teszek, mindenhez fűzöl felesleges véleményt. Semmi közöd semmihez, azaz közöd semmihez nincsen, te halott véredény, üres locsogás, örökös gáncs, nyugtalan ostor...!

Ceruza: Miért e sok vád, egyszerre és honnan? Lehet, hogy fémes elmédbe a kétséget mégis beoltam? Tam-tam-tam...

Toll: Ne dobolj, mert megőrülsz! Dobhártyámat sérti a hang, a hangod. Már minden irányból támad, idegeimet kikezdi, persze hogy tinta kell a felejtéshez is. Hallod?

Ceruza: Szenvedj csak, szenvedj! Igyál, eljön a csend, majd eljön a halál.

(énekelni kezd) Kék a gyertya kék / A Tollak ura ég...

Toll: Ne tovább! Ne tovább! Most lelöklek, kettétörsz és a ganédombon végzed. Te dög! (azzal a ceruza mellé gurul és lelöki, az reccsen egy nagyot és kigurul a színről, egy percig gyászzene hallik; a Toll lassan feltápszkodik) Na most, na most végre megmutathatom... (ismételgeti egyre bizonytalanabban) Tényleg, mit is akarok megmutatni? Az istenit, hol is hagytam abba? Az a rohadt Ceruza egészen kibillentett az egyensúlyból, elvett a gondolatól, irányította a gondolatot. Most megkérdezném, meg-

kérdezhetném tőle, hol is hagytam abba, biztosan tudná, hiszen minden sorom végigkövette, amíg én a körforgásba veszttem. (sétál tanácstalanul fel és alá, töri a fejét) Mekkora a csend, és mégsem old a magány! Nem duruzsol senki fülembe több aláfestő zenét, nem dobol szürke tam-tamot tovább. Tovább? Persze, tovább kell írnom a kis herceg és a róka búcsúját. Aha, ez az, végre megvan. (szédelegve) De mi ez a zsidbadás? Ilyet még nem éreztem soha? Jaj, csak a befejező mondatot le tudjam írni. Még! (szótagolva mondja és közben ír) Ha-lál a hű-ség vá-lasztó-vo-na-la.

Ambrus József

nem leszek

*nem vagyok sorok között dallam
– csak sóhaj – nyikorgó reggelek,
száraz villám a trópusi dombokon
– mely romos tenyeremben összeér
mint szememben káprázó jövőkép
– reménnyel áztatott szorongásai*

*nem leszek a köznapok pillanatai
– nincs hozzá erőm bátorságom
az alvilág utcáin emberként sodródok
és temetem az imbolygó rímhiányt
de miért is – a vén eszme halott
emlékezem és egyszer meggyónom
miért pusztulnak az elejtésre méltó vadak
ha szétcsordogál megfeneklett korom*

*ma már tényleg nem leszek – csak holnap
– a létezés ellen védtelen vagyok
s hogy lesz előtte valami – vagy utána
itt maradok hogy elfelejtsenek*

kényszerélet

*„Takard le jól, amit elkövettél,
és élj utána szabadon” (Pilinszky)*

*lelkem végképp belefáradt
aljasság káosz kényszerélet
– elmúlás a percekkel érvel
és semmiből formáljuk a napot
amíg minden közömbössé válik
az emlékezet kétsége megtagad
– lehajolnak érted a csillagok
– hátat fordítok az elmúlásnak
amíg perceimet végig ostromozod*

*a megsebesült idő homlokán
gyűlik a salak – a vér belefárad
eget kölcsönöz a kényszerélet
felszínen tartom az értelmetlenséget
mert minden látomás – karma illúzió
világ szemében semmitmondó többlet
– ahol az ember hite leáldozott
szavak mögött mégis körbe kering
de ébredni már nem lesz hova
ha a világot feloldja a kényszer
és múlik parancsa az ösztönöknek
tovább álmodjuk azt – ami nincsen
minden kényszerélet beleroppan
– az érdek földig húzza az eget
gondjaim szakadt bakancsokkal járnak
és befalazzák gyászos lélegzeted*

kirakat asztalánál

*déliabós kirakat elrajzolt életem
mélység asztalánál tintahalak között
– ahol a gondolat új kiutat keres
– berácsolott utcákon keresztül
mert a lázas ismeretlen ficáncol
szépre bíztat s elmosódott a messze
– zsarnoki énem parancsa szerint
szavam ilyenkor mintha odaveszne*

*de néhány eszmét az ember kitalál
– amíg a gondolat lángja rohan
formálva kemény köveit a pillanatnak
bár más arcot formál a képfolyam
mert tudjátok – a kirakat istene a szép
– sorok közé lát aki szemeddel néz
– a kirakat fénye füstködös horizont
arctalan látomás – zöldsötét beszéd*

*mely a költészet istenével rokon
– nincs benne érzés vágy akarat
mégis botorkálsz férges címlapokon
mint zsákutcában a ködös pirkadat*

megalkotom magam

*megalkotom magam
– a nyitott feladatnak
de a tudományban elvérzek
amíg megmentenek az élő szavak
az örökzöld rezgések
amíg rád néz döbbenten az értelem
a vereség fakultan szárnyal
mégis felügyel a félelem
képes vigaszaiban pénzes jóslatával*

*megalkotom magam
– a kóbor szavaknak
előhívja arcát éjszaka a kép
sokszor néven szólítanak
– ami kikopott semmiség
és letisztult a tenyérnyi ritmus
– beöltözve második személybe
ahol felszámolja a díszletet Krisztus
de mégis megóv
a tudomány fölszentelt igéje*

*megalkotom magam
– a veszteségnek
sorok között magányra fáztam
ami ellentmond a teremtésnek
furcsa fogalom – megaláztam
akár lesz értelme miértje
– az alkotás homlokán
elindultam hosszasan a létezésbe
de kiutat keres a délután*

Szélesi Sándor

Szakáll bácsi cseresznyéje

Ha május, akkor cseresznye, ha cseresznye, akkor Szakáll bácsi, ha Szakáll bácsi, akkor pedig álmodhattam volna az egész gyermekkorom, mert az öreg olyan távoli már, mint az évtizedes álmok. Fogalmam sincs, hogy mi volt a valódi neve, sőt már azt sem tudom, hogyan nézett ki, csupán részletekre emlékszem, amelyekhez felesleges kikeréskíteni bármit is, mert rögtön hazudnék magamnak. Veszprémbe, az Akácfa utcában lakott, tizenegy-tizenkét házzal fölöttünk, sosem számoltam meg, de nem is lényeges. Az Akácfabá merőlegesen befut a Petőfi utca, és vége is szakad; a két utca olyan, mint egy hatalmas T-betű, a sarkon pedig áll egy kis ház, a kutya az udvarban legalább húszéves volt, amikor kimúlt... de annak is már legalább három évtizede. Amellett volt Szakáll bácsi háza, távol a kerítéstől, a kert bal oldalán, egészen mélyen bent. A házon túl pedig egy kopott fabódé nyikorgó zsanérú deszkaajtóval, már gyerekkoromban is a történelem előtti idők jelképe: az udvari véce.

Akkortájt az Akácfa utca a város végét jelentette, s egyben a világ végét is, bár a nagyapám mesélte, hogy még régebben város sem volt erre felé, nemhogy vége lett volna... Szóval a végének is lehet örülni. Amikor nyolc-kilencévesen összeismerkedtem Szakáll

bácsival, akkor már felszámolták az Akácfa utcával párhuzamosan futó vasútvonalat, és áttették a belvárosi állomást Veszprém kén kívülre. Ma már az is a város végén van, nem pedig azon túl: ez a városok sajátossága, ha sokan települnek be, a város elnyeli a falvakat is, és észre sem veszi az ember, ugyanott lakik, ahol régebben, csak más a hely neve.

A május és Szakáll bácsi házának elhelyezkedése azért fontos, mert azt hiszem, az öregben először a cseresznyéje fogott meg. A ház és a dűledező fakerítés között ugyanis egy cseresznyefa állt. Virágzott és érett, mint minden cseresznye tavasz végén és nyár elején. Én pedig, mintha csak egy Móra Ferenc-történetből léptem volna ki, ott mentem el iskolába menet-jövet a ház előtt. Uzsonnaszagú kistáska a hátamon, oldalamat a tisztasági csomag, benne hímzett monogramos minikéztörölő és miniszappan verdeste. És a cseresznye gyönyörű volt édes-pirosan: kacagósan hívogató, benne a nappalok összes napsütése és az aranyat érő májusi eső lágyága.

Halványan rémlik, amikor az öreg először behívott megkóstolni (nem mondok többet erről, mert akkor már ki kellene találnom valamit, inkább csak érzem az első találkozásunkat, mintsem tudom). A cseresznyefa töm-

zsi volt, kérge sötét és repedezett, bütykös, mint a nagyon-nagyon vénemberek keze. Az alsó ágak alacsonyan ágaztak el a törzsből, koronája azonban diadalmasan terpeszkedett és tört a magasba. Otthon, pár házzal lejjebb is volt cseresznyefánk, azt még az apai nagyapám ültette, ám annak a gyümölcse nem volt ropogós, és két-három héttel később érett. Szakáll bácsinál egyébként fel sem kellett másznom a fára, az öreg elém tette egy műanyag-tálban a megszedett cseresznyét.

Szakáll bácsi öreg volt és... szakállas. A szakálla nem volt teljesen hófehér, inkább szürkés, és egészen a melléig leért. Én neveztem el önkényesen Szakáll bácsinak, és tetszett neki. Cseresznyéztünk és beszélgettünk május-júniusban órákig, három éven keresztül minden nyár elején. A beszélgetéseink néha nem a szabadban folytak le, hanem bementünk a kis házikóba, amelynek bejárata rögtön a konyhára nyílt. Oldalt egy lavór jelentette a házban a mosdóvizet, szemben egy asztal, régimódi konyhásszekrény (lehet, hogy anyai nagyszüleim nyári konyhájának szekrénye rányomja emlékeimre formáját), két hokedli és egy sámlí. Az öregén mindig mamusz volt. Ez viszont biztos, mert gyerekkoromban soha senki máson nem láttam mamuszt. Szakáll bácsi szakállas volt és mamuszos.

De szeretném, ha emlékeznék arra, miről beszélgettünk! Rémlík, ahogy az öreg a hokedlin ül, lábát pedig a sámlin nyugtatja. Én is a hokedlin ülök, de közelebb vagyok a mamuszához, mint a szakállához. Cseresznyéztünk és nagyon komoly dolgokról folyik a szó: a gyerekek egy bizonyos korban rengeteg olyan dologról képesek mesélni,

amelyek meg sem történtek velük. Az öreg szeme csillog (tudom, nem pedig emlékszem rá), és ugyanakkor rettetően komoly. Olyan komoly, amilyen komolyságot egy nagyotmondó gyerek meg se érdemel. Ehhez viszont nagy bölcsesség szükségeltetik a felnőtt részéről, és ekkor már megengedhető az is, hogy csillogjon a szeme. Ő, átlátóak vagyunk ebben a korban, mint a csipketerítő...

Az emlékek sora annyira töredezett, hogy azt sem tudom, mikor jártam Szakáll bácsinál utoljára. Nem volt miért megjegyezni az alkalmat, hiszen nem tudhattuk, hogy az az utolsó látogatásom; továbbra is arrafelé vitt az utam az iskolából hazafele, a cseresznye továbbra is virágzott és érett, és a ház, kicsit távolabb a kerítéstől, még mindig ott állt, nem ment sehova.

Már gimnazista voltam, amikor felfigyeltem rá, hogy a ház eltűnt. Előbb a ház, aztán a kerítés; mindkettőt a földdel tették egyenlővé. Akkortájt már busz is járt felénk, oda épült a valamikori mező helyére egy egész lakótelep: a közeli négyemeletesek és a mögéjük felhúzott tízemeletes panelházak eltakarták a Bakonyt és a kis, távoli falvakat. A busz a Haszkovó utcán közlekedett, és ott állt meg közvetlen a házunk előtt. Azzal jártam iskolába (egyetlenegy megálló!), nem csoda, hogy nem láttam az erőgépeket, ahogy romba döntik Szakáll bácsi házát. Csak az üres telket később. Sokkal később.

Az öreg meghalt, nem napokkal, de hónapokkal korábban, ezt a szüleimtől tudtam meg. El tudom képzelni a jelene-tet: állunk a konyhában, és édesanyám megválaszolja döbbszent mitörtént-kérdésemet. Szakáll bácsi gyermekei (vagy más rokonai, akikről lehet, hogy beszél-

gettünk is) eladták a telket, aztán jöttek az építőanyagok, téglák, murva, tetőcserepek... És hogy beférjenek az autók, ki kellett vágni a cseresznyefát. Akkor már kisebbnek tűnt a fa, felülhettem volna egy ugrással az alsó ágára és csak arra kellett volna figyelnem, hogy a fejem be ne verjem. De nem ugrottam fel, mert senki nem hívott be... Arra gondoltam, hogy akik kivágták a fát, azoknak fogalmuk sem volt róla, hogy milyen jó ropogós cseresznye is terem rajta.

Néha eltöprengek, hogy ahány cseresznye, annyi emlék. A sárgás rétes-cseresznyéről anyai dédnagyanyám jut eszembe, vékony, szálas asszony, örök nyugalommal arcán; most a háza helyén, amit Gránerudvarnak hívott a fél város, egy belvárosi ruhaszalonn áll, csak egy meghagyott falrészlet őrzi a régmúlt nyomát. Az épületnek legalább nyolc méter volt a belmagassága. Mögötte a gondozatlan kertben (dédnagyapám öngyilkossága után sok volt a munka nagyanyámnak) állt két fa, és soha máshol nem ettem annyira ízletes, de sárga rétescseresznyét.

A korai lilacseresznye nagybátyám szőlőjét idézi fel Alsóörsön. A szőlőben egy kis préház, a préház mellett fa, a fa alatt rozsdás fémhordó teli vízzel. Azzal a fával kezdődött a nyár: elsőként érett a gyümölcs rajta, és csorgott a leve, maszatolt, fogott, sötétbordó édes íze volt... A lombok közül gyönyörű kilátás nyílt a Balatonra, amíg ettem és nézelődtem, a cseresznye minden ruhámat bepiszkolta.

A sima, átlagos cseresznye pedig egész életemben azt a fát fogja lelki szemem elé varázsolni, amely alatt felnőttem. A nagyapám ültette a hátsó kertbe, és a gyökerei között pihent szeretett pulink. Egyszer felvittem egy fonott fotelt és egy jó könyvet a fára, hogy karnyújtásnyira a cseresznyéktől egyszerre cseresznyézhassak és olvashassak. Persze, hogy orra estem három méter magasából. Kilenc voltam, és egy régi igazolványkép a mai napig őrzi sérülésem emlékét.

És az emlékek körbejárnak, viszontaterek tehát a ropogós cseresznyére Szakáll bácsi kertjében. Néha eltöprengek azon, ki lennék én a mesés délutánok, a kis ház és a nememlékek közé elsüllyedő öreg nélkül? És miért több számomra minden gyümölcsnél a cseresznye?

Úgy vélem, hogy a nem ismert tartományba távozó emberek képesek a lelküket tárgyakba örökíteni, Szakáll bácsi halovány képe nekem a ropogós cseresznyébe van zárva: minden ropogós cseresznyében ott van, akárhol is álljon az a fa a földön. Vajon lelkem egy sugara Szakáll bácsiéhoz hasonlóan be lett zárva a cseresznye szemeibe? Ott kuksolunk ketten, ő a hokedlin ülve mamuszban, én a műanyagzagú iskolatáskát lábamhoz téve a sámlin, és beszélgetünk, míg a cseresznye fogaink között roppan... és ott maradunk mindörökre, akkor is, ha már egy cseresznyefa sem lesz a világon.

Rétegződések

Megáll a szekrény előtt, két kézzel kitárja az ajtókat. A polcon szép, rendezett toronyban nadrágok. Ancsa harmonikaszzerűen hajtja össze őket, majd precízen, élt élhez illesztve teszi be mind a szekrénybe. Elvágólagosan. Az idő olyan, mint az ide összehajtogatott nadrágok egymáson – jut eszébe. Szár, térd, derék, szár, térd, derék, szár, térd, derék... Szigorú egymásutániságból mérhető meg.

A keze a gömbfogantyúkon. Úgy áll ott, széttárt karral, még az ajtót fogva, mint Krisztus a kereszten. Éppen csak ő a nadrágjait nézi, nem a népét, amely szidalmazza őt vagy zokog érte. A ruhatorony látványa egyszerre tölti el elégedettséggel és egyfajta különös borzadályal, amit nem ért. Közelebb hajol, azt hiszi, a szimmetriát töri meg valamilyen apróság, az zavarja. De nem. Akárhogy próbál megcsípni egy rejtett szabálytalanságot, nem sikerül. Ancsa nem hibázik. Félelmetes kezűgyességgel rakja be a nadrágokat a polcra. Aztán rájön, hogy benne van a hiba: fejben máshol jár. Tudat alatt a saját bizonytalanságát érzi sokkal erősebbnek a szekrény tökéletessége láttán.

Apaság. Ízlelgeti a szót, most, hogy rájött, mi foglalkoztatja a nadrágjait nézve. Még nem mondta ki, bár tegnap reggel óta ez van a nyelve hegyén, akárha ráharapott volna, mintha egy szót bele lehetne harapni a nyelvbe. A harapás után a nyelv kicsit érzékeny, és sokkal nagyobbban érződik, mint amilyen. Megdagad a szájban, legalábbis úgy érezzük, és állandó az inger, hogy

forgassuk, mozgassuk, mert kitölti a szájüreget, azaz a rendelkezésre álló teret.

Apaság. Tegnap reggel a pozitív terhelességi teszt után merült fel ez a szó, mint valami mélységi tengeralattjáró. Apaság. Persze számíthatott volna rá, hogy ez még egyszer bekövetkezik, de annyi mindenre lehet számítani egy fog letörésétől kezdve a halálos autóbalesetig egy jeges téli estén... Ennél a pontnál elgondolkodott: miért is negatív hasonlatok jutnak eszébe? Nem szép dolog.

Örülnie kellene.

Örülnie kellene, de fél.

Volt már apa. Egyszer. Az egy másik élet volt, legalábbis most már olyan-nak tűnik, mintha nem vele esett volna meg. Egy előző lány, egy előző házasság, egy előző földtörténeti korszak. Még az is lehet, hogy egy másik bolygó. A tér és idő fura játékot játszik az elmével. Emlékszel, de lehetnének más emlékeid, vagy lehetnének azok másoké is. Egy idő után a kívülálló szemével tekint a saját életére az ember, s elkezd távolodni hajdani önmagától... Azt hinnénk, amikor az idő folyását órákban, napokban, munkahetekben mérjük, hogy rettenetesen gyorsan telik. De ha visszanezünk, óriási korszakokat látunk, az évek és évtizedek élményei gigászi teherré válnak. Idegen csomaggá lesz minden megélt történet a vállunkon.

Idegen lesz, mint ő és a lánya egymás számára. Azt nagyon elrontotta. Az anyjával volt gondja, s ő mégis anyától és gyermektől együtt menekült el,

olyan messzire, ahonnan már nincs visszaút. Eltelt pár év, s az emlékeket becsomagolta, a vállára emelte, és úgy cipeli, mint másvalaki terhét. Mint Krisztus a keresztet.

És lám, megint ide jutott. Körbeért. Ez az új történet felidézte azt a régít. A régi érzéseket.

Becsukja a szekrényt, mintha ezzel lezárná végleg azt a másikat, azt az elfelejtenivaló előzőt. De csak a nadrágokat zárja ki... zárja be. Minden viszonyítás kérdése. A nadrágok bent, ő kint, az emlékek pedig valahol a kint és bent, fent és lent, lét és nemlét határán.

Butaság – kerekíti ki a szót az elméjében. Túlgondolja, túlgondolkodik, túl... A nadrágok csak nadrágok, fura toronyban, mert Anca így szeret. Rend a lelke mindennek. Sorban, ahogy a nemzedékek követik egymást. Nagypám nadrágja, apám nadrágja, az én nadrágom, a fiam nadrágja és az unokám nadrágja... Nadrágok, kopottak, régiek, újak, nem létezők, a lényeg, hogy egymáson, élt élhez illesztve, éveket évekhez.

Elvágólagosan.

Elvágólagosan... Olyan szó ez, amely bevonzza a múltat. Hogy bánt vele az apja. Mintha nem is lett volna, elment, eltűnt... sose volt. Talán az anyjával volt baja, talán az apasággal. Félt volna? Megérti. Transzgenerációs téglák. Hallotta. Átörökölt életek, átörökölt élek. Élt az élhez, minden új nadrág, amely fölülre kerül, igazodik az alatta lévőhöz. Nincs kivétel, így áll össze a ruhásszekrény.

Megborzong, a kezét mozdítja, hiszen az ujjával még mindig a szekrény fagömbjeit markolja, hogy kitarja az ajtószárnyakat, és hogy belenyúljon

a nadrághalomba. Meg szeretné törni az éleket. Életek. Ezen a két szón eltöpreng megint, és kétségbeesik. A nadrágokról most már mindig az apám meg az ő apja fog eszembe jutni? – kérdezi önmagától. Kinyitja a szekrényt másodjára is, de nem tűr bele a ruhatoronyba. Egyszerűen nem viszi rá a lélek. Félrebillent fejfel méregeti, mintha most látná először. Szép, jut eszébe. Nézi a legalsót... nem kopottabb a többinél, csak ott van. A legfelsőt: azt kellene kivennie. Ezek nem nemzedékek, figyelemzteni magát, majd megismétli gondolatban: a nadrágok csak nadrágok.

Megszólal a mobilja, nyilván Anca lesz. A megszületendő gyermekük anyja. A nő, aki élt élére helyezve teszi el a nadrágokat, aki mellett újra apa lesz. Vajon ezt is el fogja rontani?

Apaság. Abban az előző életben felfeslett egy szál, megtörték az élek, összekuszálódott az idő rendje. Nem, nem, így nem jó. Ha így nézi, akkor neki semmiben nem volt része, semmiben nem lehetett része. Minden a szálak, élek, a rend hibája. A mobil kitartóan csörög. Valakinek meg kéne törnie a csendet, meg kéne törnie az átkot. Valakinek fel kellene oldania a hallgatást, felvenni a telefont...

...valakinek fel kellene vennie a nadrágot.

Nevetni támad kedve. Áll a szekrény előtt, és a nadrágokat nézi. Aztán megint behajtja az ajtót, elengedi a fagömböket. Zsibbadnak az ujjai. Megfordul, leül a fotelbe, és az ölébe veszi a notebookot. Kisgatyában netezik, nadrágot később vesz majd fel. Nem siet sehová. Fontosabb dolga akadt. Élt élre helyezni, kisimítani a megtört szövetet. Eddig gyáva volt,

halogatta, de nem teheti ezt örökké. Immár két gyermeke van, és ideje rendet tennie az életében.

Csak a mail elküldése után szorul össze a gyomra, mi van, ha elutasító

választ kap? Vagy ha nem kap választ? Már nem nevet. Ő se bocsátott meg soha az apjának. Transzgenerációs téglák. Már tudja is, nem csak hallo másból.

Remeterákok egy pohárban

Fél év Thaiföld jó ötletnek tűnt. Olcsók a szállodák és az apartmanok, meleg van, gyönyörű a Dél-kínai-tenger, barátságosak az emberek, jó a közbiztonság, és szeretik mindketten a fűszeres, currys ázsiai konyhát. Bangkokban kezdték, egy hét egy tizenhétmillió-s metropoliszban, majd délre indultak a főváros megnézése után. A tervük az volt, hogy egészen a maláj határig elkalandoznak, és közben megnéznék pár felkapottabb szigetet, Koh Tao, Koh Pangan... talán még az Andamán-tengert is. A szigetek megvoltak, hajókáztak, búvárkodtak, még füves cigit is szívtak. De az Andamán-tengerből végül semmi nem lett.

Mora hazament másfél hónap után. Negyvenöt nap itt tartózkodást követően el kellett volna hagyniuk Thaiföldet. EU-s állampolgárok ennyit lehetnek itt vízum nélkül. Ezért eredetileg át akartak ugrani Malajziába, közvetlen a határnál van egy Langkawi nevű vámszabad maláj sziget. Ágoston szállást is nézett, és tervezett egy romantikus estét. Egy hét ott, aztán vissza Thaiföldre, amely mégis turistabarátabb, és újra indul a negyvenöt napos időhatár. Mora

azonban a harminckilencedik napon Szuratthaniban kijelentette, hogy nem megy tovább délebbre, Krabiba, vissza akar térni Bangkokba. Hazamegy karácsonyra.

Azt mondta, otthon akar ünnepelni a családdal, nem érdekli a napi stressz, a frusztrációk sora, sem a politika, sem az infláció, meggondolta magát. Ágoston csak az elején vitázott, utána már kiabált, aztán két különböző irányba vettek repjegyet. Visszatértek Bangkokba, ahonnan Mora Budapestre, ő pedig Kambodzsába, Siemreapbe utazott. Megnézte Angkor Vat ősi templomait és palotáit, három nap, és repült vissza Thaiföldre újabb másfél hónapra. Nem engedett az eredeti terveikből.

Hat óra eltolódás volt az otthoniakkal. Mora és a család még csak készültek a karácsonyi vacsorára, amikor ő már ott ült az étteremben – egyedül. Halat rendelt, sült catfisht papayasalátával, mellé fehérbort, elég borsos áron. Szemben letelepedett három helyi lány, nevetgéltek, Ágoston tekintete összeakadt az egyikükével. Meghatározhatatlan volt a kora, lehetett tizenhat vagy huszonhat. Mindegy

is: harminc vagy negyven év van közöttük. Aztán a lány egyre többet és egyre komolyabban nézett felé. A másik kettő fecsegett azon a fura nyelven, ami inkább éneknek tűnt, mintsem szövegnek, még az öreg férfiak szájából is, de az a lány alig szólt. Ágostonnak fogalma sem volt róla, hogy mennek erre felé ezek a dolgok. Igazából otthon sem tudta, a házasságában sosem lépett félre. Hallott ádámcsutkás thai lányokról, de nem hitte volna, hogy azok ott hárman fiúk. Meg persze látott a bárókban hostesseket, akik vadásztak a fehér pasikra. Néha csak azért, hogy az asztalnál szórakoztató társaságot jelentsenek számukra, semmi többet. Egy kis lehúzás, cserébe pár ajándékba adott percnél, óránál. Sőt Morával megfordultak Bangkok vöröslámpás részén, amely inkább vicces és szórakoztató volt, mint izgató. Persze, a korod – mondta akkor Mora. Lehet, hogy nem viccelt, hanem alázni akarta? Mi lenne, ha most megcáfolná ezt a „persze, a korod”-at?

Elképzelte, hogy odalép a lányhoz, leszólitja, és kezdetnek meghívja a pultnál egy italra. Biztos, hogy beszél angolul, itt sokan beszélnek, úgy-ahogy érthetően. Nem minden hang kiejtése megy nekik, ettől olyan vicces lesz a kommunikáció. Aztán ihatnak még egyet, és...

Persze semmi nem lett belőle. „A korod”. Rámosolygott a lányra, felállt és fizetett. Úgy döntött, elég egy gyors menet, karácsonyi ajándéknak a bor mellé. Látott egy masszázsszalont a szálloda mellett. Egy teljes masszázs boldog befejezéssel kétezer bath, huszonegy-kétezer forint. Belefér, nincsenek gondok utána a lánnyal, nem kell megismerni, magyarázkodni, eltűnni...

Ez volt a karácsonyi ajándéka önmagának. Ez jutott idén.

Nem hívta fel a családot utána, és ők sem keresték. Nem csak Mora nem, a gyerekek sem.

Másnap a tengerparton ült, és a szeles vizet bámulta. A hullámok a part közelében törtek csupán meg, távolabb apró kis fodrokat vetett a tenger felszíne. A víz visszahúzódott. Apály volt. Ágoston később a vizes, kemény homokon sétálva apró csavart kagylókat látott. Összeszedett néhányat, mindben remeterákok bújtak meg. Nem dobálta vissza őket a vízbe, a napozóágy mellett még ott állt a shakes pohara, kiöblögette belőle a maracuja maradékát, a kis fekete magokat, majd beleejtette a remeterákokat. Tengervizet mert rájuk, és visszafeküdt a napozóágyra, míg a poharat maga mellé tette a kisasztalra. A szél elállt, a felhők elpárologtak, kék lett az ég. Elmúlt dél, Ágoston kért a pincértől egy hideg Leót. Míg a sört markolta, nézte a pohár alján körbe-körbe kaparó rákokat. Így érezte magát otthon az utolsó egy-két évben. Elfogyott körülötte a tér. Előbb a munkában, aztán a baráti társaságban. A szülei tavaly-tavalyelőtt meghaltak, az anyja gyorsan követte az apját... s most a családja sem kíváncsi rá.

A műanyagpohárban felmelegedett a víz, a remeterákok nem bírták, kicsusszantak a kagylóhéjból, és ott dögöltek meg, azokon kívül. Míg lassan megfőttek a napon, haldoklásukban menekültek, és elhagyták az otthonukat. Ágoston a csigaházakat nézte. Már nincs gazdájuk, összezsugoríthatná őket. Sőt, szed még hozzájuk, a rákokat a thai nap kiűzi belőlük, és amikor majd hazamegy a gyerekeihez,

az unokáihoz, üres csigaházak százait zúdíthatja eléjük. Családi programként díszeket lehetne belőlük készíteni, szelcsengőket például, itt is itt csörögnek a feje felett, arrébb, a bár gerendázatán. Egész nap hallani.

Leöntötte róluk a vizet, a rákdögök a meleg thaiföldi homokba hullottak. Aztán Ágoston csak nézte a műanyagpohár alján a csigaházakat. Rettenetesen érezte magát. Vissza kellett volna vinnie őket a tengerbe, nem kegyetlenül megölni mind. Semmi értelmé nem volt összeszedni ezeket a kis nyomorultakat.

Fel kellene hívni Morát és a srácokat, jutott eszébe. Ha ők nem, legalább én.

Lehet, hogy rám vártak, hogy majd én telefonálok? De miért vártak volna? Van kezük, tudják a számomat. Persze ez nem Európa, súlyos a roamingdíj, de nem ér meg ennyit egy „kellemes karácsonyt, apa”?

Úszni kellene, gondolta aztán. A végtelen vízre pillantott: csöndes volt, szinte felkínálta magát. A Dél-kínai-tenger. Nem is végtelen, valahol túloldalt, délen, ezer kilométernyire Borneó partjai zárják keretbe.

Felkelt a napozóágyról és elindult a víz felé. Borneó. Sok jót olvasott róla. Úgy érezte, arrafelé meglegelheti a békét. Csak neki kell lendülnie a hullámoknak, csak úszni kell, csak...

A szép szavakra égnek törő paszuly

Azt mesélik, hogy élt egyszer egy férfi, és a férfinak volt egy zsáknyi babja. Különleges babok voltak ezek, mert nem a víz vagy a napsugár növesztette meg őket hatalmas, erős paszulyszárrá, hanem az őszinte, kedves szavak és a pozitív gondolatok. Azokhoz a babokhoz beszélni kellett, dicsérni őket, biztatni, hogy növekedjenek, törjenek az ég felé, el kellett mondani nekik, mennyire nagyszerű hely a világ, milyen sokan élnek benne boldogan, és mennyien törekednek szeretetre, vágnak adni és elérni az álmaikat. És a babok felszívták a biztatást, a szép gondolatokat, mint a vizet, újabb és újabb hajtásokat hoztak, de olyan gyorsan, hogy

követni alig lehetett őket. Friss, zöld, zsenge levelek kunkorodtak elő a szárukból, bomlottak ki és terültek szét, karok nyúltak kapaszkodók után, és a száruk végei csak nyúltak és nyúltak a magasba, mintha a felhőket akarnák elérni, azokba akarnának kapaszkodni. Hihetetlen látvány volt, főképp, ha nem egy, hanem sok bab került egymás mellé: pörögtek-forogtak növés közben, átölelték egymást, mintha csak egy könyv címlapján illusztrálnák a szerelmet, szeretetet, a megható családi és őszinte baráti kapcsolatokat. A férfitől pedig, akinek tele volt a zsákja ezekkel a csodababokkal, távol állt a fukarság: lépten-nyomon osztogatta a

szemeket, vigyél még, ülted el és beszélt hozzá, mondogatta. Van még ott, ahonnan ez jött, mosolygott, és nem egy, de két marékkal is elővett néha. Vigyázz, csak jót mondj neki, mert ha rosszal traktálsz, lehullanak a levelei, és a végén még elszárad, figyelmeztette a babért érkezőket. Naponta százszor, ezerszer is elmondta mindezt, mert bizony sokan jöttek hozzá, messze tájakról, többnyire csodában hívó gyerekek, meg öregek, akik látták, hogy ráfér a világra a jó szó, de néha felnőttek is, akik még tudtak hinni és mesélni. És egy idő után tele lett az ország vastag, égnek törő paszulyszárakkal, amelyek újabb és újabb csodababokat termettek a soha ki nem üresedő zsákba.

Történt pedig, hogy a sok szép elhangzó gondolat lejutott a pokolba is, ahonnan felhajózott az ördög egy nagy, vörös ladikon körülnézni, hogy miféle furcsaság vert tanyát a világban. Zavarta a boldogság, amely a szavakkal terjedni látszott, mintha az emberek kezdték volna komolyan venni, amit a baboknak mondtak-meséltek. Ezért aztán az ördög addig keresett-kutatott, míg meg nem találta a zsákos férfit, és elé nem toppant, hogy alkut kössön vele az összes babra.

– Mit kérsz a zsák babodért cserébe? – kérdezte az ördög. – Van számtalan kincsem, de adhatok szolgálkat, országot, halhatatlanságot, az lehetsz, aki akarsz, valóra válthatom minden álmodat.

– Nem kell nekem semmi különös – vont vállat a férfi –, de kössünk egy arányos üzletet. Adok neked egy szem babot, és amikor a te paszulyszárad lesz a legmagasabb a világon, az egész zsákot megkapod, sőt az összes babomat, amim csak van.

Az ördög ráállt a különös alkura, és megkapta a markába azt az egyetlen szem babocskát, amit mindegyik másikonál nagyobbra kellett növesztenie. Nosza, le is sietett vele a vízpartra, a ladikja mellé, és rémisztő, karomszerű ujjával egy kis lyukat kapart a talajba, amelybe belepottyantotta a babszemet. Ráhúzott némi földet, a tőle telhető legfinomabban megpaskolta, majd leült mellé, és mesélni kezdett. Nem ment ám olyan könnyen a mese, mert először nem jutottak eszébe kellemes és szép dolgok, jó és barátságos gondolatok, így kicsit erőltetnie kellett az agyát, de aztán eszébe jutott a történet egy szerelmespárról, akiket még évezredekkel ezelőtt tett tönkre. Elmesélte a sztorijukat, de csak addig a pillanatig, míg meg nem jelent ő maga... Aztán eszébe ötlött két barát esküje, és ezt is előadta. A babocska pedig szárba szökken, kibújt a föld alól, és nőni kezdett. Az ördög örült, és újabb régi történeteket halászott elő elméjéből. Boldog emberekről mesélt, szép napokról, egymásra találásról, önzetlenségről... de persze mindig csak egy pontig, ahol ezek valami miatt félbeszakadtak. És a paszuly csak nőtt és nőtt. Néha, ha az ördög nem figyelt, és magát is beleszótta a történetbe, akkor elszáradtak, leperdederedtek, aláhulltak a levelek, és arra figyelmeztették: ne tovább! Ha figyelt, könnyű volt visszaváltani a felemelő mesékre, ám még mindig nem az ő paszulyszára volt a legmagasabb, amikor elfogytak a történetei. Az ördög a fejét vakarta. Miről mesélhetne még? És akkor megpróbált azoknak a szemével látni, akikről eddig mesélt. Elkezdte újra a történeteket, de most örömteli befejezést szőtt hozzá.

Beszélt szerelemről és barátságról, szívszorító érzésekről, nevetésről és ölelésekről, gyerekekről és szülőkről, mindenről, ami szép a világban, és ami kiteljesedhet, ha az emberek megszabadulnak a rossz gondolatoktól, önzéstől, dühtől, haragtól, bosszútól vagy a lelkükben táplált félelemtől. És hetek teltek el, és hónapok és évek. Az ördög ült a vízparton, a paszuly-szár pedig nőtt egyre magasabbra, de szirmot bontottak körülötte a virágok, megsűrűsödtek a bokrok és hatalmas lombot növesztettek hajdan aprócska facsemeték. Aztán már nem is az volt a fontos, mekkora az a paszuly vagy kié a legmagasabb, hanem hogy tart még a mese a boldogságról.

Egyszer aztán az ördög felpillantott az égre, és a felhőket nézte, a napot, a madarak röptét, meghallotta a hullámverést, a halak csobbanását, megérezte a virágok illatát. Emberek jártak körülötte, ölelkeztek, nevettek, sírtak, csókot váltottak, beszélgettek és énekeltek. Az ördög pedig már nem is akarta megváltoztatni őket, csak ült és mosolygott. Jól érezte magát a világban. Bár az ő paszulyszára volt akkor már a legmagasabb kerek e földön, sosem kérte el a férfitől a zsákját.

Helyette felkerekedett, hogy megtalálja a maga boldogságát.

Hát így tűnt el az összes gonoszság a földről, és lett a világ élhető hely. Aki nem hiszi, járjon utána!

S. Üveges Henrietta

Swing

*Táncolva jár, ütemre lép,
Hosszasan fog, fordul a kéz.
Tolja a csípő, simul a váll
Laza kis dallam ritmusra vár
Gyorsul a dob, forogva égsz.*

*Tüzelve sercen, ébred a fény,
Kéri a test, mondja, hogy még!
Zengve énekelve
Belülre figyelve
Kifelé lát, befelé tér,
Álomba ébred.*

*Egymás kebelébe,
Össze-bujdosva,
Színarany voltba,
Jelenbe lépve,
Jövőt remélve,
Időtlen hangok,
Vibráló éjek,
Kéjes élvezetben
Ábrándos lépted,
Újat remélve
Hangtalan hallgat
Szívébe marhat!
Mást is zenélhet,
Téged kísérhet.*

*Nem pontos a dallam
Magamra maradtam
Rosszalkodhattam!?
Merre lépsz?
Végig mész?
Tested hív?
Szabad még?
Határtalan a test határoltsága,
Átjárja a pillanat varázsa,
Végtelessé sűríti ősi erejét,*

Ösztönös szabadságvágya.
Benne vagy a táncban,
Minden porcikámban,
Rezegve lépsz,
Félre ne érts

Lekapcsolódás

Lekapcsol rólam csendes vad zenéd,
Millió meg nem értett vak hitet,
S legbensőbb ébredéseim,
Zongorázni sem merem...

Elfáradt lelkem mókuskereke,
Még halk zsoltárt morog,
Ki mondja meg, hogy van remény
Túl a szárnyalásokon?

Börtönbe zár a mindennap
Sürgető dolga,
S bár a Napom körpályán kering,
Testem már nem lelkem otthona.

Úgy érzi hasztalan,
Célt vesztett,
Ezért elbocsátalak.
Testedhez fűzött varázs,
Lényed mozaik darabja,
Csupán alkalmi beavatás!

Vágyódásom céltalan,
A napból Holdsugár maradt.
A fényből árny,
A játékból ének.
Hiú fagyhalál,
Szeretném, ha szeretnék.

Szín-játék

*A végtelen csend ezerarcú harca,
El van vetve minden dallamodban.
Végtelen iram kottányi üteme,
Lassuló színek halk zsigere.*

*Ősi ütem, sejti dobolás,
DNS szintű összefonódás!
Semmiben a minden,
Mindenben a semmi.
Próbálj meg egyszer önmagad lenni!*

*Érezz rá halkan,
Legbelül a dallam,
Vajon mit akarhat?
Hova küldött téged sejteni a létet?
Megélni mindent,
Amit csak ember érthet.*

*Hová küldött téged, írni, amit diktál?
Tollba mond egy sort,
S te tisztulsz, vagy csak firkálsz?
Megértés vagy megérzés?
Ezernyi cím, s rang között,
Holografikus színfalak mögött,
Belemerülsz a diktált szerepbe.
Az arctalan maszkba.*

*S az „átvetközések” között
A betanult szerepek összekeverednek.
Hol Rómeót, hol Júliát játszol,
S hős Opheliát, majd Lear királyt,
Hamlet kérdése a közeli távol!
S a megértés záloga oly vidám.*

*A tavasz Faustja,
Az ember malasztja,
A szikla virága,
Az ember tragédiája,
Végtelen kálváriája,
Megoldásra vár!
S benned a kulcs
a megvilágosodás.*

Wessely Gábor

Váratlan fordulatok

Elképesztő

Ez elképesztően megható! Idős, özszeszokott házaspár; már szavak nélkül is értik egymást. Együtt kelnek, együtt fekszenek, együtt dolgoznak a kiskertjükben, együtt imádkoznak a templomban, évtizedek óta.

Ez elképesztően megható! Mindenható együtt mennek. Együtt intézik a hivatalos ügyeket: a papa ismeri a sorszámkérő masina működését, a mamának van türelme sorban állni. Együtt autóznak: a papa tud vezetni, a mama lát. Együtt vágnak csirkét: a papa nem sajnálja, a mama tudja, hogy kell csinálni.

Ez elképesztően megható! Idős, özszeszokott házaspár; együtt köröznék a szupermarketben. A papa tolja a bevásárlókocsit, a mama nézelődik, keresi az akciós termékeket. A konzervekhez érve a papa megkérdezi élete párját: – Van még otthon chilis bab, vagy felzabáltad?

Ez elképesztően...

Diáktalálkozó

A nyár a diáktalálkozók ideje is. Mi 21 évesen szereztünk diplomát, aminek immár 45 esztendeje. Közelítünk a hetedik iksz felé. Vagy a hetedik iksz közelít felénk. Ki tudja, mi, hogyan működik az univerzumban? Az embernek nincs rálátása a láthatatlan világ dolgaira, a születés előtti és a halál utá-

ni létformákra. A Teremtő idehelyezett bennünket az időbe, egy kis tesztelésre, miközben Ő – azokkal együtt, akik megfeleltek, átmentek a vizsgán – az időtlenséget, az öröklétet élvezzi.

Hetven fölött már nagy divat az elhalálozás. A Kárpát-medencében most 74 év a földi társasjátékból távozők átlagéletkora. A nőknél hárommal több, a férfiak esetében hárommal kevesebb. A férfiak vitézkedő, virtuskodó és nem gondoskodó alkatok. A saját egészségükkel se törődnek, nem járnak szűrővizsgálatokra, nem szedik be a kiírt gyógyszereket. Örök lázadók; szabadok.

Persze a nők között is akadnak szabadságszerető. Csak ők a mámorító shoppingolást bevásárlásnak, a laza tétlenséget ábrándozásnak, a kicsapongást romantikának nevezik. Itt van például Panni, aki fél tíz körül táncra perdült a párjával az osztálytalálkozón. Szinte izzott körülöttük a levegő. Zeneszünetben mondtam is neki: – Jól bírjátok magatokat! A férjed egészen megfiatalodott, hogy megborotválkozott! Öt éve még szakálla volt, ha jól emlékszem...

– Hallgass már! – sziszegte a fogai között, amiből azonnal megértettem, hogy a férjének még mindig szakálla van. Sőt, már szarva is!

Cukortalan bácsi

Gyakran találkoztam a kisfiúval. Táská nélkül járt a kisegítő iskolába.

Kezében csak egy gally volt, azzal hajkurászta a nyomába szegődött kutyákat, a putritól az oktatás fellegváráig. Télen is kiskabátot hordott. Taknya nyála egybefolyt.

– Bácsi, nincs egy százasa? – szólított meg néha.

Ha morcos kedvemben talált, azt mondtam neki, kérj apádtól; ha nem, csak annyit vágtam rá, hogy nincs.

Három gyerekem van, nem tudok már többet eltartani! Ezzel a sekélyes érvel csitítgattam a berzenkedő lelkiismeretemet.

Egy nap megint szembe jött velem. Gondoltam: szokás szerint kunyerálni akar. De nem. Cukrot szopogatott, és a zacskót barátságosan felém nyújtotta:

– Kér egy szemet, bácsi?

– Kösz nem, lyukas a fogam – feleltem megsemmisülten.

Szilágyi Ferenc Hubart

Rendhagyó találkozás

(parafrázis József Attila Ősapám
című versére)

*Furcsa álmot láttam nemrég:
táltos lován, nyalkán, büszkén
nálam járt egy ritka vendég,
de bánat ült szeme üszkén.*

*Nem kért semmit, nem is hozott,
hallgatott és vádlón nézett.
Álltam, mint egy elátkozott,
csak egy perc volt az ígélet.*

*Ő szó nélkül sarkon fordult,
megváltozott a kulissza:
nyomában a felvert por dült,
s nem tekintett többé vissza.*

*Ott fent várta már a Tejút,
s patkószikrát csiholt a ló.
Olyan gyakran eszembe jut
ősapám, a honfoglaló!*

Akit nem véd karám

*Ártatlan a szívem, tudhatod,
ma mégis pokolra juttatott.*

*Hiába billogok, bélyegek,
a jámbor bárány is tévelyeg.*

*Vigyázom, ápolom, terelem,
ha ordas tör rá, a szerelem.*

*Akit nem véd karám, fed akol,
ha bárány, ha pásztor, meglakol!*

Baleset

*Idilli pár, romantikára termett,
a nő a szívem csücske volt talán,
szimpátiát sugallt, netán szerelmet?
Kacéran állt a férfi oldalán.*

*Gyakorta néztem őket én, a dőre,
amíg a munkaláz gyötört s elán,
de nem figyeltem, ó, a portörlőre
– avagy a sorsa verte tán a kőre? –,
ezer darabba tört a porcelán.*

A bot

*Nyugdíjba ment az ócska somfabot,
hisz ő se volt örök szilaj legény;
amíg a pásztoroknak dolgozott,
közécsapott, sosem gondolkodott,
kalandos sorsa volt, egész regény.*

*Kutyát ütött, avagy segédkezett,
szelíd reményt hozott, hitet rabolt,
igénybe véve két kemény kezet
mit ért a farkasbunda-vértezet?
Az ordasok fölött hatalma volt.*

*Az ám, de majd, egy őszi reggelen
hogy arra járt a szú, a kis rovar,
fogást talált a pásztorfegyveren.*

*Faragni, fúrni kezdte esztelen,
hisz ez csupán egy bot, nem egy jogar!*

A kő

*Belé botolva leltem én e köre,
a partra tán egy áradás vetette,
lenyúltam érte – így csinál a dőre,
ki szépnek látja, át nem lép felette!*

*Oly óvakodva tettem ott szatyorba
a sérüléstől féltve ritka kincsem;
vajon, mitől lett széle mégis csorba?
Ilyen talányos titka másnak nincsen!*

*Hisz szívalakja volt a parti kőnek,
folyó-csiszolta (rajta még a nedve);
a köszirének édes álmot szőnek,
de megrepednek kőfiút epedve.*

Novemberi álom

„Akár a szív a nesztelen zajokra”^{}
az árva ember éberén figyel;
tücsök se szól, madártalan ma bokra,
a lét se száll vitába senkivel.*

*A béke fenti óceánja mélyül,
de messzi fárosz égi fénye kél,
s a „tengerész” a vágya partkövén ül,
az est homálya titkokat regél.*

*A képzelettel kis hajóra szállva
egy új világ felé evezni kész,
örök tavaszba, vadvirágos nyárba,
az elme száz merész csodát idéz.*

*De már virít a nap – narancs a tálon –,
mesék ködébe vész az éji álom.*

** B. Mihály Csilla verssora*

Juhos-Kiss Sándor festőművész kiállítására

„Nem elszakadni a láttatástól, de azért fejest ugrani a felfedezésre váró tengerbe. Foltot folt mellé, és színt szín mellé téve láttatni és éreztetni.” Ez a részlet olvasható Sanyi barátom 2024-ben megjelent festménykatalógusának, albumának utolsó oldalán, és gyakorlatilag mint ars poetica értelmezhető.

Ezzel bele is vágtunk a közepébe – „in medias res”, vagyis hogy a lényegre térjek. Az idézetben felmerült a tenger-folt-szín, az én olvasatomban mint jelenség és látomás, kifejezési eszköz és módozat, esetleg miegymás... Viccet félretéve: vérbeli festői ars poetica ez, tömören és tüpontosan, nem mellébeszélve.

És Sanyi mesél: „Tengeri képet kerestem, hullámokat, és felbukkant a fagyaltoskocsi. Úgy éreztem, ez egy ziccer, amit nem szabad kihagyni, és egy külön képet érdemel.” Azóta el van ajándékozva. Én meg már hallom a strand zajait, a tenger morajlását (csak sajnos nem voltam jelen), de hát képzelődni csak tudok még?! „Itt van, megjött Bagaméri, aki a fagyaltját maga méri...” Jól van, mi azért tudjuk, hogy Bagaméri nem az Adrián hívogatta a nyalni vágyókat...

Én beleszerettem első látásra abba a festménybe, ha lehet ilyet mondani, és örülök, hogy azóta több kép is készült

ebben a témában. A festők egy része (ahogy én is), maga méri a festményeit a kiállításokon akár eladásra, vagy akár ajándékba. A galériás úgylis lenyúlná az 50%-ot pofátlanul, de hát ez biznisz, neki is vannak költségei, mondaná öntudatosan, és mi egyetértően vele. Ami igaz, az legyen igaz!

Jól tette Sanyi, hogy akkor, 2015 nyarán leutazott Velencébe és az Adriára. Nyaralás közben, festőként fogta fel a látványt meg az élményeket. Még szép! Vaszary János és Csók István – akik szintén nagy kedvvel festették az olasz strandéletet, kikötőket, életérzést – joggal gondolhatják most odaát a festők paradicsomában, hogy közel száz évvel utánuk is akad még olyan festő, aki merészen ugrik fejest a felfedezésre váró tengerbe. „Nihil novi sub sole”, nincs új a nap alatt – tartja a mondás.

Életvidám felfedezések, színben és kompozícióban, önfeledt élvezete a pihenésnek és a kellemes időnek. Persze, mi az hogy! Még ilyenkor is adódhat „Halaszthatatlan munka”, nagy H-val! Tudjuk, hogy az Élet valósága időnként arcul csap, leforráz és nyakon önt minket. Vagy vannak köztünk kivételek?

Igen, a festőnek ilyenkor pláne festenie kell: úgy figyelni és rögzíteni mindent, amit lát, hogy abból festmény, lehetőleg remekmű legyen. Ott, alla

A festő és egyik műve

prima, plein air, a helyszínen, vagy később már otthon a műteremben. Impresszió és expresszió – benyomás és kinyomás, ha sarkítva fogalmazok.

Az Adria strandja vagy Kalotaszeg mint helyszín és lehetőség, avagy téma. Adja magát az emberábrázolásra, hiszen Sanyi képein nagyon fontos az Ember (nagy E-vel történő) ábrázolása. Foltot folt mellé, és színt szín mellé téve, ilyen egyszerűen. Nem kellene ide az újra divatos neomarxista filozófiák ezt értelmezni, bonyolítani! Inkább hallgassunk a Youtube-on hangoskönyveket mondjuk Hamvas Béla írásaiból. Festés közben, ahogy Sanyi szokta, vagy úgy egyébként is.

Lendület, színkavalkád, erős kontrastok, életerő, vidámság, hit, áhítat és látomás, báj és érzékiség, hagyomány és eredet. Erős gyökerek, vissza-visszatérés a szülőföldre, gyermek- és ifjúkorba, régi élményekbe, emlékekbe. Sanyi szeret mesélni, magával ragadni, a társaság közepe lenni.

Ahogy ránk tekint templomból jövet színpompás népviseletben a kalotaszegi lány és fiú, nő és férfi, majd a Városban az utcán, a kirakat előtt, a tömegben és forgatagban, klasszikus kontraposztban háttal áll a nézőnek egy csinos lány, magassarkúban, szűk farmernadrágot viselve. Hiszen mindkét helyen süt a nap, nagyon meleg van! Az élet napos oldalán de jó lenni! Becsüljük meg, és örüljünk, mert mindennek ideje, értelme és oka van!

A festő új, mások által még nem elképzelt forma- és színvilágot fedez fel, és előre halad. És mi történik az Idő színpalái között mindeközben? Filozófusok magvas gondolatai ragadhatnak meg bennünk, és változhatnak, alakulhatnak szabadon, szinte észrevétlenül.

A képi dimenziók átjárhatóságának variációi, lehetőségei kerülnek előtérbe újra és újra. Pontosabban, ahogyan Sanyi mondja: „Úgy érzem, mintha előre és visszafelé is mennék az időben egyszerre.”

Nyaranta én is vele tartok, így történt ez tavaly nyáron is, Budapesttől hétszáz kilométerre keletre. Egy gyors reggeli zápor után kisütött a nap, mi reggeli után jóllakva és kissé bepálinkázva – hiszen kell az útravaló –, agyonpakolva vásznakkal, festőfelszereléssel kiléptünk a művésztelep kapuján, hogy visszatérjünk a Nagy Motívumhoz, mintha mi lennénk Paul Cézanne Aix-en-Provence-ban, merthogy vár ránk a Mont Sainte-Victoire. Igen, a bágyi hegy tőlünk másfél órányira nyugatra magasodik, de mi van, ha az úton jön a medve, vagy ha nem, akkor a tehéncsorda, juhnyáj egy falka harapós pásztor-kutyával? Jobb félni, mint megijedni! Motívumnak jó lesz nekünk az om-ladozó, fedél nélküli, rokokó stílusú Ugron-kúria is, itt a falu északi vége táján, közel a Gyepes felé lekanyarodó úthoz. *A forrásnál* – ez a címe egy 2021-ben készült olajképnek, melyen hatalmas sziklák és páfrányok láthatók, háttérben napfényes tisztással. Élőben nem láttam a képet, de úgy hírlik, már elkelt, vagy csak el lett adományozva? Szinte mindegy, bagatell ügy! Előlegezzük meg inkább, hogy majd idén nyáron talán eljutunk egy baráti művésztársasággal együtt a vargyasi szurdokba, amit végigjárva és közben a barlangot is megnézve, tényleg megpihenhetünk a forrásnál. Mert az olyan jólesik!

A kiállítást ezennel megnyitom, egyúttal gratulálok a Művész Úrnak!

Kérdések, leginkább az album festményeinek hatására:

Melyik városban sikerült ecsetvégre kapni a *Városban* című kép modelljét, és tud-e arról a modell, hogy egy festmény főszereplője lett?

Tervezel-e képsorozatot festeni túrázó lányokról?

Nagyon izgalmas számomra a *Kirakatok* előtt című festményed, ismeresz-e olyan festőket, akik már feldolgozták ezt a témát?

A mobiltelefonozó emberek több képeden felbukkannak, mit üzensz ezzel a nézőnek?

Hogyan értelmezed az idő dimenzióit egy képen belül?

Mit gondolsz a visszatöltött időről?

Mit jelent számodra a művészi pályádon az elesettség és rivaldafény, hogy egy képed címére utaljak egyúttal?

Mi a véleményed a művésztelepi alkotómunkáról úgy általában, hogyan, és milyen minőségben tudtál te ebbe bekapcsolódni?

Mikor érdemes egy kép festését abahagyni, te mennyire gondolkodsz festés közben?

Mennyire önarckép a Bacchus-portré, és tekinthető-e ugyanakkor Caravaggio-átiratnak?

Mesélj a vörös hajú, rejtélyes portréről, miért ilyen nagy és talányos ez a fej?

Kelemen Dénes Lehel
festőművész

(Elhangzott a budapesti
Jókai Galériában 2025. január 17-én,
Juhos-Kiss Sándor kiállításának
megnyitóján.)

Vitéz Ferenc

Erdélyiség – Váradiság – és a gyűjtés lélektana

Milyen motivációi vannak a műgyűjtésnek? Milyen személyiségvonásai lehetnek a gyűjtőnek; összefügg-e attitűdje a kollekcióban lévő műtárgyakkal? Miért kortárs vagy épp klasszikus alkotásokat; valaki festményt, más pedig szobrot vagy grafikát gyűjt? Vajon a stílus, a művészeti iskola, a földrajzi-szellemi hovatartozás, vagy a műfaj és a tematika a döntő? Szenvedélyből gyűjt-e, vagy befektetés-e a célja, esetleg a műalkotás (a szépség) birtoklása? Miért állítja ki a kollekciója darabjait, miközben más nem szívesen tárja közönség elé a kincseit? – Van-e tehát valamilyen küldetése is?

Ezeknek a kérdéseknek a többségét Nagy Réka szakpszichológus tette föl még 2021-ben, a pszichológia határterületein kalandozva, melyeket kiegészítettem a sajátjaimmal, de a sort még hosszan folytathatnánk. A szerző szerint ezzel a területtel alig foglalkozik a szakirodalom; és a gyűjtés motivációinak a pszichológusok mellett a művészettörténészek sem szenteltek figyelmet, a kapcsolódó tanulmányok is a gyűjtőszenvedély más aspektusait tárgyalják. – Ezzel én csak részben értek egyet, hiszen a művészettörténeti és művészetszociológiai munkák már a 20. század elejétől foglalkoztak a gyűjtőkkel, a művészetközvetítés címszó alatt. Lyka Károly *Közönség és művé-*

szet a századvégen című könyve 1947-ben jelent meg, s abban önálló fejezet foglalkozott a témával; Hauser Arnold korszakos monográfiája, az 1974-ben németül kiadott *A művészet szociológiája* a műkereskedelemnek szánt külön fejezetet. Egy újabb munkát is megemlítve: Kertész László jegyezte a *Kortárs műgyűjtés* kézikönyvét – második, bővített kiadása 2022-ben jelent meg.

A legtöbb kisgyerek gyűjt valamit, a kincseit csereberéli, büszkélkedik velük: ez elismerést vált ki, erősíti a csoporthoz tartozást, ugyanakkor a csoportból való kiemelkedéssel is jár. A gyűjtemény elrendezése, gondozása bizonyos szabályokra tanít, ami pedig a kontrollképesség, a tudatosság kialakítását segíti. A felnőttkori gyűjtőszenvedély funkciói vagy motivációi közt a belső feszültség levezetése, az önmegmutatkozási vágy (hogy a gyűjtemény által lássanak), a természetes kíváncsiság (hogy lássam mások gyűjteményét) és az identifikáció (a gyűjteménnyel való azonosulás) szerepel. A megszerzett műtárgy afféle „trófea” (vadászzsákmány) is lehet. Egy gyűjtőkkel készült felmérés szerint a műtárgy megszerzése biztonságérzetet kelt, ám szorongást vált ki, ha nem járnak sikerrel. A gyűjtemény darabjai nemcsak kézzel fogható (szemmel látható) műtárgyak, de szimbolikus szerepük is van: a biztonságérzet mellett megje-

lenik például az elengedés-megtartás dilemmája. A gyűjtemény egyszerre valós és eszmei értékű. A befektető nem igazi műgyűjtő, hanem üzletember, de a valódi gyűjtő mindig művészetrajongó is. – Nem minden művészetrajongó tud gyűjtő lenni: anyagi bázis, illetve nem kevés lemondás kell hozzá. Kissé sarkítva: az igazi műgyűjtő egy művészetrajongó aszkéta.

Idézzünk föl néhány esetet Nagy Réka példái közül! Victor Chocquet jómódú ügyvéd volt, impresszionista és posztimpresszionista képeket gyűjtött, de a kollekcióját egy idő után csak úgy tudta gyarapítani, hogy éhezett. J. P. Morgan, az ismert bankár vagyona rendszeresen ki volt téve az anyagi megrázkódtatásoknak, gyűjtőszenvédélye miatt; Maurice Girardin francia fogorvos pedig minden bevételét műalkotásokba fektette, s 1954-es halálakor Párizs városára hagyta értékes kollekcióját. A kutatások szerint az esztétikai preferencia és a temperamentum is összefügg egymással. Így a moderneket inkább a nyitott, a klasszikusokat a konzervatív emberek választják; az extrovertált (a kifelé forduló) személyiség az egyszerű, élénk, erős hatású, komplexen kifinomult művekre fogékony, az introvertáltak (a befelé fordulók) a klasszikushoz és romantikushoz vonzódnak. Összefügg a lelki alkat és fizikai milió is, ám vitathatatlan közös jegy a szépérzék. Hauser Arnold említi idézett könyvében a felfedezés örömét, az úgynevezett „antikvárius–hermeneutikus tudásvágyat” – ez azt jelenti, hogy valaki a műalkotásban reprezentált múlt egészét be szeretné fogadni és értelmezni.

Mindezeket azért soroltam, mert a debreceni Partium Ház 2025. április

14-i *Erdélyiség, váradiság* című kettős rendezvénye (kiállítás és könyvbemutató) apropóján rögtön kétféle gyűjtésről kell beszélni: műtárgyak és művészekre vonatkozó adatok gyűjtéséről. Hajdú László a gyűjtők között is külön típust képvisel. Balmazújvároson, a Semsey-kastélyban, 2019 végén, 2020 elején mutatta be kollekciója egy részét *Várad–Párizs–Várad* címmel, melyről Pataki Gábor az *Új Művészet* 2020. évi 3. számában közölt ismertetést. Párizst nemcsak az ismert fordulattal „Peceparti Párizsnak” titulált Nagyvárad jelképezte, hanem a váradiak mellett a Szajna-parton letelepedett magyar művészek is felkeltették a gyűjtő figyelmét, így békésen megfért egymás mellett az esztétikumában becsületes kismester műve a nemzetközi hírnevű alkotókéval. S Hajdú László négy évtizede folytatja a küzdelmét azért, hogy a nagyváradai alkotókat méltó helyükön kezelje a művészettörténet és a kortárs kritika, így nem az önfelmutatás vágya miatt állítja ki a műveket, hanem a váradi művészetet szolgálja.

Az identifikáció (a gyűjteménnyel való azonosulás) egyúttal a nagyváradai művészettel való azonossá válás. A város megélése. Szó szerint. Ő ugyanis nemcsak fölkereste a műtermeket és hagyatékokat, de oda is költözött, négy évre letelepedett, így megélte és átlátta, „megértette” nemcsak a helyet, hanem hatott rá a „genius loci” is. A sokféleségben látta az azonosat és az egyedit, a folyamatot, a gyökereket és az eredményt. – Némi szójátékkal: Székelyföldről Pierre Székelyig ível az út, melynek metszete a nagyváradai művészet. S mivel küldetésről van szó: a 2008-as Festum Varadinum óta rendszeresen bemutatja képeit (a debreceni

volt a 18. alkalom) – ám csak akkor, ha hívják, teszi hozzá a gyűjtő.

Ebből a szempontból nemcsak a művek esztétikai önértéke a kiemelkedő, de érdemes volna megnéznünk a képek hátoldalát is: számos adat szerepel a keletkezés, a szerzés körülményeiről, referenciák aukciókról és kiállításokról, hivatkozások tanulmányokra, könyvekre, de a megjelent reprodukciók helyére is; a proveniencia mellett így a kép történetét is nyomon követhetjük. Mert a gyűjtő nemcsak a képet, hanem a történetet is birtokolja. Bár Hauser Arnold szerint a mű „nem annak a személynek a tulajdona, aki megvette a vásznat, amelyre festették” – mert aki képes a festményt felfogni, érzékelni a szépségét, azonosulni a hatásaival, ugyanúgy birtokolja, mint aki megvette –, ám a néző nem birtokolhatja a történetet, ami a gyűjtő és a kép között keletkezett.

A kiállítás rendezése közben hosszan beszélgettünk például Urszinyi Mária műveiről – tőle került a falakra a legtöbb festmény (valamint Balogh Istvántól, kisebb méretű munkák) –, és kiderült, hogy a gyűjtő még az ihlető életeseményt is ismeri. Kik voltak, milyen szerepet töltöttek be a művész életében a kép szereplői; miért ilyen lett az *Esti séta Van Gogh-gal*, miért olyan farkasszerűek a lovak a *Csaba királyfi a csillagösvényen* című festményen. Izgalmas volt a fejtegetés a kép és az alkímia kapcsolatáról a Jakobovits házaspár művein – vonatkozik ez a faktúra szimbolikus anyagaira, a faktúrát és színeket létrehozó egyedi „receptre” és a felületből előtörő nonfiguratív rendre. A művek közötti párbeszéd valósul meg László Ákos variációján egy Jakobovits-grafikára, és szimbolikus az 1982-es László Ákos-önarckép

is: ebben az esztendőben, 42 évesen települt át a művész Debrecenbe. Bíró Iván Géza *Kulisszái* mögött ott van a színházi díszletek (munkája) világa és az expresszív feszültséggel teli, többszörösen titokba burkolódzó élet (sorsa, tragédiája). Kristófi János hagyományos csendéletéről beszélgetve az apró részletek újdonsága vagy a szimbolikus olvasat lehetősége kínált apropót az elidőzésre; Fleischer Miklós képein pedig a változatos életút során szerzett művészeti benyomások, tapasztalatok szintetizáló, egyedi atmoszferikus világot létrehozó szándéka... Minden kép története egy-egy novella lehet, s a kapcsolat vele szinte egy-egy esszé vagy hosszabb naplójegyzet!

A birtoklás tehát nem elsősorban tárgyi és esztétikai, hanem küldetéses és egzisztenciális, része lesz a személyes történetnek – a „homo collector” egyúttal „homo narrans” is: gyűjtő és mesélő. Ez is az Erdélyiség-albumhoz kapcsolja őt: bár a történelmet meghamisíthatják, átírhatják, kísérletet tehetnek az eltörlésére az *Internacionálé* és a woke-izmus jegyében, de az ember saját történetét nem lehet elvenni. Minden mű mögött személyes emberi élettörténetek is állnak, így ezekből is megrajzolható volna egy – történelemkönyveken túli – hiteles történelem.

A teljes kollekcióhoz mérten szerény összeállítás a váradi képzőművészek munkáiból az „erdélyiség” csak egy partvonalát érinti, a részek határvidékét, annak is egy szigetét – de a 456 alkotót soroló albumot kísérő bemutatóhoz egységes szempontnak mutatkozott. Az erdélyiség a transzszilván gondolatot jelöli („Erdély lelkét” faggatja az irodalomban és a művészetekben), s a válogatás konk-

retán illeszkedik a Partium-ház küldetéséhez és a Debrecen–Nagyvárad rokonság szelleméhez. A kiállítás 21 nagyváradi műve Demeter Ervin *Erdélyiség. Egy elszakított nemzetrész története* című hiánypótló, reprezentatív albumában szerepel. (A frissen megjelent albumot 2025 elején hat erdélyi városban mutatták be, az anyországi bemutatókat a debreceni után még több helyszín követi; a kötet az Exit Kiadó, az Erdély Művészetéért Alapítvány és az Erdélyi Művészeti Központ Kiadó közös gondozásában látott napvilágot.) Hajdú László maga is sok segítséget nyújtott Demeter Ervinnek – a magángyűjteményében egyébként több mint 60 nagyváradi alkotó több száz műve szerepel. A debreceni Partium Házban kiállított 48 alkotás 16 művésztől van, hárman (Ruzicskay György, Kiss Elek, Tompa Mihály) nincsenek benne az albumban – jelenlétük részben személyes, részben hely- és művészettörténeti okokból indokolt. Természetesen lehet gyarapítani – még teljesebbé tenni – az eddigi mustrákhoz képest jóval gazdagabb tablót, de elsősorban a sziszifuszi munkát végző Demeter Ervin vállal-

kozását s annak példaszerű nyomdai kivitelezését kell méltatnunk.

Szakolczay Lajos a *Hitel* 2018. augusztusi számában írta meg a *Határon túli magyar képzőművészet vázlatának a vázlatát*, kiemelten foglalkozva az erdélyiekkel. Írása elején megjegyezte: míg a határon túli magyar irodalom lassan a helyére kerül, „a képzőművészet még mindig a keserű kenyeret eszi”. Nos, Demeter Ervin albuma igen sokat finomított e „kenyéren”. Életrajzi könyvek, albumok és résztanulmányok már vannak, a nagy, elemző-monografikus mű megírása azonban még várat magára. De meggyőződéssel mondhatjuk, hogy a művészetszeretők és esztéták, műtörténészek számára is nélkülözhetetlen forrás lesz immár az album.

Lapozva az ötödfélszáz nevet, tanulmányozva a kiváló kivitelű reprodukciókat, a felfedezés és a ráismerés örömét kaptam. Csak alig néhány név mellett nem szerepelt kép, s rendszerint portrét, műtermi enteriőrt vagy megnyitói dokumentumfotót is kapunk, s ezek hiányában utólag készített Siklódý Ferenc in memoriam metszetet (összesen tíznél kevesebb művész volt,

akinél nem volt referencia). A felfedezésekből sokat tanultam, így például az erdélyi részek sajátos képzőművészeti nyelvezetét sikerült kissé rétegzettebb rendben látni (ez a folyamat soha nem lehet véges), a ráismeréseket pedig a személyes – művésztelepekről, alkotótáborokból és kiállítás megnyitókról származó – ismeretség élményének felidézése jelentette.

Fölsejlett tehát, mi lehet az erdélyiség, a nagybányaiság vagy a váradiság képzőművészeti sajátossága. Erre itt csak igen röviden utalok. Míg a nagybányai az impressziótól jut el a belső küzdelmek kivetítéséig; az erdélyi székele eleve a drámát állítja középpontba, inkább expresszív, szürreális, lázadó és organikus a sorslátomása, ha úgy tetszik, balladai. A nagyváradi pedig – hiszen itt is hat a kifejezésre a szellemi-táji környezet – szimbolikus és szintetizáló, egyszerre Erdély lelkéig visszanyúló s nyugat felé tekintő. (Az anyaországi művésztelepeken érdekes volt fölfedezni, hogyan töltik meg az alföldi-hortobágyi „nagy sömmit” az ide érkező alkotók a hozott attitűdökkel és inspirációkkal.)

A szerző elsődleges célja volt bemutatni „a Trianon utáni erdélyi magyar képzőművészet alkotóinak saját művein, arcképein és önarcképein keresztül a fájdalmasan elszakított nemzetrészen mindennek ellenére különlegesen gazdag alkotói korszakát, azt, amikor a teremtés iránti készség, a tehetség és az elkötelezettség megáldott kényszere átszötte tiszta színeivel még a szürke mindennapokat is” – idézet az ajánlásból. A szellem nem ismer el soha semmiféle határokat, azok változhatnak, a művészet örök, és itt a nemzeti identitás építőelemei kapnak szint, formát,

vonalat, testet. Demeter Ervinnek az anyaggyűjtés során előbb minél mélyebbre kellett meríteni, majd azt kellett eldöntenie, mely szempontok szerint szűkítsen egy legalább hatszáz névből álló listát, noha már a 600 is egy válogatás eredménye volt. Egyrészt azokkal számolt, akik a békediktátum után is jelentős pályát futottak be úgy, hogy nem hagyták el Erdélyt; és nem szerepeltek azok, akik művészi pályájukat a szülőföldjüktől távol kezdték, vagy 1970 után születtek. A nagybányaiak közül azokat tekintette erdélyi magyaroknak, akik ez után is ott alkottak, a városban maradtak (pl. Dudás Gyula). Demeter Ervin végig jelen időben beszél a művészetről: „Az alkotások itt élnek velünk. Ma élő és létező művészet jelenik meg a kötetben” – fogalmazott.

A képzőművészek (festők, grafikusok, szobrászok) mellett viszont az iparművészet több ágából is felvett albumába alkotókat (ötvöst, ékszerészt, textilművészt). A méltán híres fotóművészet már nem férhetett a válogatásba (úgy vélem, ez egy önálló – noha ennél karcsúbb – albumot kívánna). Általában egy-egy oldalt kaptak a szerzők, két reprodukcióval és egy műterem- vagy portréképpel (ezek közül több szintén festmény vagy grafika), de Kós Károly kettőt! – az ő munkássága kiemelkedő Erdély művészettörténetében – érvel a szerző –, „továbbá mivel ő nem is képzőművész volt, a többi képzőművész megbocsájtja ezt neki”.

Mi pedig köszönettel tartozunk Demeter Ervin négyévnnyi megfeszített munkájáért, amit az albumba fektetett, mert ez után a könyv után egy műpártolónak, egy kiállítás-rendezőnek, egy múzeumnak és egy művészettörténésznek is sokkal könnyebb lesz a dolga!

Bertha Zoltán

„A megismerés: megértés”

Népi gondolat és közép-európaiság

A közép-európaiság mint regionálisan megvalósítható egyetemes emberjogi, társadalmi, erkölcsi eszménykomplexum a XIX. századi reformkori és a XX. század eleji modernizációs törekvések utáni harmadik nagy modern kori reformnemzedék, a huszadik századi magyar népi írói mozgalom felfogásában elsősorban az együtt élő kisépek lehetségesnek tételezett szolidaritásán, a szabadság, az egyenlőség és a testvériség ideálképen alapuló elképzelések együttese, amelynek életképességét a Bibó István által definiált konkrét valóságismeret mélysége szavatolja („túl a magyar realitáshoz való minden más mozgalomnál nagyobb közelségükön, van egy olyan jelentőségük, amelyik túlnő a magyar viszonylatokon”; gondolkodásuk „egyszerre foglalta magában a teljes társadalmi felszabadulás követelményét és a szabadságjogok teljességének és intézményszerű teljességének a követelményét, egy olyan szintézist, amelyet azóta is hiába próbálnak megtalálni a világot szétszabdáló ellentétes világnézetek, amelyek mind a szabadság központ ideológiájából vezetnek le magukat anélkül, hogy ezt a kielégítő szintézist létre tudnák hozni”¹). A közép- és kelet-európai, Duna-völgyi kisépek békés együttélé-

sének, a különböző kollektív identitásformák kölcsönös tiszteletének, az elvi és gyakorlati egyenrangúságon nyugvó együttműködésének, sőt az egymáshoz bizonyosfajta történelmi szimbiózis által kötődő inter- és multikulturális sorsközösségi létezmódoknak a tartós kialakítása (vagy egyáltalán ennek az igénynek a konstruktív tudomásul vétele) pedig éppen ezeknek a vonzó célkitűzéseknek a valóságos megközelítésén múlhat. Szabó Dezső gondolata a kelet-európai, balkáni nemzetek szolidáris összefogásáról, Kós Károly transzilvanizizmusa, Németh László duna-európai „tejttestvériség”-fogalma, Tamási Áron víziója a Duna menti népek egymásra találásáról, Szabó Zoltán Közép-Európa-koncepciója – vagyis a kelet- és közép-európai demokratikus konföderáció eszmevilága voltaképpen mind-mind a két vagy több irányból fenyegető nagyhatalmi, birodalmi gyarmatosítással szembeni anti- vagy dekolonizációs politikai-kulturális stratégia sokárnyalatú szellemi kivetülése. A térségi alávetettség felszámolásának ígérete, amelynek progresszív eszmeiségéhez elsőrendűen a sajátos harmadik utas társadalmi modell kidolgozása tartozik hozzá – s együtt egy a harmadik világban is lezajló poszt-

koloniális fordulathoz hasonló identitásfilozófiai alapvetésekkel, esztétikai, poétikai értelemben pedig például a népi-archaikus és a modern magasművészeti szférák bartóki szintézisének érvényre juttatásával, vagy a sajátos közép-európai abszurd dráma jellegzetes közös karakterjegyeinek a megbecsülésével.

Cs. Szabó László úgy fogalmazott, hogy a kis népek legelső hivatása és egyben kötelessége: a fennmaradás; további küldetésük az erkölcsös élet („amely éppen úgy a kis népek dolga a történelemben, mint a szegényeké és megaláztatottaké a társadalomban”), és „hogy ne lépjék túl az emberi mértéket”, azaz mértékké és példaadássá váljanak a nagy népek előtt is. A példa mondjuk Svájc, állítja, amely „sose adta meg magát” és nincs benne „piszkos falu”.² A svájci minta az úgynevezett „Keleti Svájc” erdélyi megvalósulási esélyeinek a képzeteiben nyilatkozott meg számos gondolkodónál (Jászi Oszkártól Bajcsy-Zsilinszky Endréig); a kölcsönös kiengesztelődés és az összefogás morális és praktikus lehetőségeként. Az államalkotó nemzetek egyenjogúságát biztosító eszmei-politikai perspektívák a történelmi, etnikai, kulturális identitásszabadság és egyetértés közösen elfogadott feltételeinek a kimunkálását célozzák, sőt az egymás kultúrája ellen soha nem irányuló többnemzetiségi együttlétezés még éppenséggel a viszonzott tisztelet és szolidaritás összekötő, összeszövetkezésre alkalmassá alakított társulásmozaiknak s e formák stabilitásának a megteremtéséhez is vezethetne. Kós Károly szerint a háborítatlan táji, területi, etnikai önazonosság sokszínűsége egyenesen egyfajta különleges erdélyi

szellemet, lelkiületet gyökereztetett meg az idők során, s ennek következtében „más nép az erdélyi magyar, mint a magyarországi, más a királyföldi szász, mint a németországi német és más az erdélyi román, mint az ókirályságbeli; fizikumban is más, de mentalitásban éppen az. És ha megmaradt a román románnak, a szász németnek és a magyar és székely magyarnak, de egymástól való különbözőségük mellett jellemzi őket és minden kulturális megnyilatkozásukat az a közösség is, melyet a megmászhatatlan és örök természeti adottságokon kívül a közös sors, az étellel való közös küzdelmek közös formái determináltak.” S ez a „megnyilvánuló közösség” éppen a „speciális erdélyi psziché”.³ Szentimrei Jenő pedig arra int, hogy „Erdélyt nem lehet, nem szabad másként felfogni, mint népek és fajok keveredő medencéjének”; „kicsiben egy egész nemzetközi társadalomnak”.⁴ Ezekben a koncepciókban és elképzelésekben az erdélyi modell mintegy a virtuális Közép-Európát, egyfajta „pán-európai” gondolat progresszív irányait is jelentheti. A „három erdélyi nép és a három erdélyi kultúra autonóm, egyszersmind egymásra ható fejlődésének”⁵ a hiteles bemutatásával a transzilvanizmus történelemideológiája a mai elemzők számára is nyújthat aktuálisan sorsdöntő fogódzókat (az éppen két éve elhunyt kultúrtörténész, Pomogáts Béla szerint is – elsősorban regionalizmus és európaiság közvetlen összefüggéseinek a megerősítésével). Hiszen az önrendelkezés, a tagolt és sokrétegű öngazgatás, önkormányzatiság, illetve a szélesebb körű, tágasabb közép-európaisággá kiterjesztett és koncentrikusan kiteljesített integráció szférái bízvást összekapcsolha-

tók. Az erdélyi gondolat így módon tehát bizonyos szerves közép-európai együtvértartozás kultúrmorfológiai szinkdochéjának is tekinthető vagy annak analogonjaként is értelmezhető. A kollektív önállóság és függetlenség alapvonásaival rendelkező, de közben egymáshoz is körkörösén illeszkedő, egymást termékenyen kiegészítő, sőt egymásra épülő regionális struktúrák pedig együttesen még egy vonatkozásban és dimenzióban is összekötődhetnek. Mégpedig a bármilyen kelet vagy nyugati irányból eredő nagyhatalmi szupremáciának ellenálló úgynevezett harmadik út társadalomfilozófiájának lehetséges kikísérletezésének vagy kibontakoztatásának az emancipatorikus létesítésteremtő folyamataiban. A modern magyar közgondolkodás történetében Németh László, Kodolányi János, Bibó István, Gombos Gyula, Karácsony Sándor, Féja Géza, Szabó Zoltán, Vatai László, Somogyi Imre, Borbándi Gyula és mások által kidolgozott programban a sajátosság, a szuverenitás méltósága, a minőségként emelkedés az önelvű, öntörvényű autentikus azonosság gyökereit a humanitás metafizikai feltétlenségével fonja össze. Tartózkodva a történelmi gyakorlatban egymással rendre szembekerülő és egymást kizáró szabadság- és egyenlőségtörekvés végleteitől. Hiszen a mindegyre ön-maga ellentétébe forduló szabadsággal (amely a gáttalan szabadversenyben szerzett vagyoni kiváltságok érdemtelen örökletességének méltánytalanságával riaszt) és a szintén önmagát aláásó egyenlőségtörekvés (amely az eredendő emberi különbenesség természetjogi normáit elsöprő, a személyes szabadságjogokat felfüggesztő egyenlősítő-uniformizáló diktatúrával, s

az erőszak által úgyszintén a felül- és alulélők társadalmi dichotómiáját kialakító önkényuralommal fenyeget) – valóságos kudarcokat vallott. A szabadság és egyenlőség szubverzív meghasonlását a valódi „testvériség”, az erkölcs, a minőség értékeszményeivel kívánja ez a felfogás korrigálni és felülhaladni, s a két alapelv intézményesen garantált szintézisének ideáljával kiküszöbölni a parancs- és a tömeguralom hamis alternatíváját: éspedig az egoizmus haszonelvűségét és a despotikus etatista bürokrácia személytelen értékellenességét egyaránt mozgató anyagközpontúság fölötti vagy utáni közösségi társadalom (a megszervezett szabadságok, „a biztosított szabadságok organikus, szerves és megszervezett demokráciája”⁶ – Szabó Dezső) hipotetikus távlatában. Újabban pedig például Rákos Péter (volt prágai professzor) így összegzett erről: „A »harmadik út«, mely, mellesleg, mindig is éppen a nyíltan vagy álcázottan totális rezsimek mumusa volt, ma: tárt ajtó, visszhangzik tőle Európa, ha nem az egész glóbusz (...) mindenki egy kissé másképpen értelmezi: nem tudjuk, e harmadik út – sík mezőben hármas út? – milyen legyen, de nyilvánvaló, hogy kell. Annyi szent, hogy a harmadikutaság mint terminus ma már nem alkalmazható elmarasztaló vagy éppenséggel becsmérlő színezettel, s jelenkori heves ellenzői – mert azért vannak, mégpedig csöstül – csak önmagukra vethetnek, ha nevetségessé válnak”⁷.

A mindezzel szorosan összefüggő közép-európai gondolat jegyében Dimitrie Gusti bukaresti román szociológus professzor a harmincas évek derekán romániai utazásra hívta töb-

bek között Németh Lászlót és Szabó Zoltánt. S ez utóbbi szellemesen fejezte ki az összetartozás ethoszát: a belátását annak, hogy „szomszéd is van, aki mellett élni kell”, „nemcsak hasonsorsú ellenség, akitől félni kell.”⁸ *Magyarság és Közép-Európa*⁹ című nagyszabású (1939-es) tanulmányában azt is hangsúlyozza, hogy az igazán magyar, lengyel, román vagy délszláv az, aki a köztesség földrajzi helyzetének következéseit megérti, értékeiben elmélyedő önartikulációját és önaffirmációját megerősíti, s átlátja, hogy ez a terület geográfiailag középső Európa, néprajzilag pedig kis népek Európája. S Németh Lászlóval egybehangzón, hogy kis népek is szolgálhatnak nagy eszmével és nagy példával. Ennek csak egy vetülete a bartóki modell. „A magyar Bartók a magyar feladattal egyidejűleg érezte a közép-európai tér közös feladatait”¹⁰ – rögzíti Szabó Zoltán, pontosan érzékeltetve az archaikus népművészet és a modern, univerzális magasművészet organikus összeforrasztásának jelentőségét (a „tengerszem” metaforával téve szemléletessé mélység és a hajszalereken keresztül elért globális végtelenség viszonyait), valamint a népi kultúrák szétválaszthatatlan interetnikus összekapcsolódását: „az eredetiség néptől idegen fogalom, nacionális büszkesége éppen nem a népi kultúra elszigetelt volta, inkább a gazdag, kapott kincsek szövevénye”.¹¹ Ezt Bartók Béla is így vallotta: „Ha már egészen természetes folyamatnak kell tartanunk azt a tényt, hogy a szomszédos nyelvek egymást kölcsönösen befolyásolják (ez a folyamat sem az illető nyelvek szellemének nem árt, sem nem ok a megalázottság érzésére), akkor ez a tétel még inkább érvényes a folklór

termékeinek kölcsönös (sőt akár egyoldalú) cseréjére is. Nem volna szabad megfedkezni arról, hogy úgyszólván lehetetlenség, hogy a földkerekség néhány száz népe közül még a legkisebbnek is csupán őseredeti népdal-anyaga legyen! Ha azután a kutatók kénytelenek a különféle népzeneben jelentékenyebb kölcsönhatást, idegen hatást vagy idegen eredetet megállapítani, akkor bizony ezek a megállapítások e sok nép akárhányára nem lesznek valami kedvezők. Azt is meg kellene gondolni, hogy az ilyen »kedvezőtlen« megállapítások sem az alacsonyabbrendűség érzésére nem adnak okot, sem pedig arra nem alkalmasak, hogy politikailag kiaknázzák őket.”¹² *Bartók Amerikában* című emblemikus poémájában a modernista Szilágyi Domokos is a „tisza forrású” népi kultúra népek közötti összehangoló szerepét nyomatékossította: „románul Marinka, / magyarul Margitka (...) Körösfői lányok, / mármárosi románok (...) a nóta régi / s hogy mindig új: így örök – / egy nyelven szól az mind, / magyarul, románul, / s ki más értené, ha / nem Bartók tanár úr?!”, „A megismerés: megértés, a megértés: szeretet”¹³ – hirdette Németh László úgyszintén, a „tejtestvériség” metaforáját is kifejtő *Közép-Európa* című esszé-sorozatában így lelkesítve: „»Összehasonlító népköltészettan!« A legtárgyilagosabb tudományos műből is époszt kavarnak itt az összetorkolló népek s a feltámadt századok.”¹⁴ Hiszen a népdalok, népballadák természet-szerűen „inkább az átszivárgás törvényeire figyelmeztetnek, s nem háborúkra és határookra.”¹⁵ Egy többnyelvű, közép-európai tematikájú – „műveltségünk közös népi elemeit”¹⁶ számon tartó – folyóirat megalapítását is ter-

vezte; mondván: „Én azért akartam a *Közép-Európát* megindítani, hogy a föld hagyományait és érdekeit a világ nagy átalakulásában védeni próbáljuk. Úgy éreztük, hogy a bolsevizmus és a fasizmus Európa számára nem lehet az utolsó szó”;¹⁷ s hogy az „új vállalkozás: ez az új Közép-Európa, egyénnek és államnak új egyensúlya”¹⁸ legyen. S a szövetséghátéssal „nem jobb volna, ha mi keleteurópai népek összefognánk sorsunk önálló intézésére, úgy-hogy mindnyájunk ereje biztosítéka legyen mindnyájunk független egyéni fejlődésének, szabad történelmi termelésének? Nem volna-e jó megcsinálni a Keleteurópai Államok történelmi együttműködését?”¹⁹ (kérdezte Szabó Dezső is).

„A folklór utolsó irodalmi nagykövete”²⁰ (Féja Géza); „székely Homérosz”;²¹ „világirodalmi költő”²² (Németh László): – ez volt Tamási Áronról, mint ennek a bartóki–kodályi vonulatnak a kiemelkedő alakjáról az egyöntetű vélemény a népi írók körében. És Sinka István, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor is ennek a művészi-poétikai orientációnak a jegyében alkotott. Legutóbb Papp Endre szögezte le: „A bartóki modell lényege a szintetizálás és a komplexitás. A kultúra »alsó« regiszteréből, a népi műveltségéből megújulást remélő alkotói és értelmezői rendszer. A bartókiság mint szemlélet- és alkotásmód az emberi lélek civilizációk során elhalványodott mélységeinek a felkutatására a modern kultúrába való bevonására irányul, melynek során az ősit, a régít ütköztetve a jelenkorival, a létrejövő disszonanciákat legyőzve új, magasabb rendű harmónia keresése a művészi tevékenység célja. (...) A bartókiság rész-

ben a remitológizáció vonulatához is illeszthető minta: egyes műveiben mitológikus modelleket alkot, (...) a teljes létezés megragadására, a világegész s abban az emberi léthelyzet megértésére tesz kísérletet.”²³

A történelmi hányattatások között sorsélménye hívta életre azután a közép- vagy kelet-európai abszurd irodalom, abszurd dráma különleges műfajtypusát. A főként Sławomir Mrożek, Václav Havel, Tadeusz Rózewicz, Örkény István, Páskándi Géza nevével fémjelezhető áramlatban a nyugati abszurd művészi jelentéstartományai itt a historikus létkörülmények empirikusan megtapasztalt bizarrságával bővülnek. Ütközőzónában az általános ontológiai és krizeológiai abszurditás a társadalmi realitásban megszenvedett képtelenségek fokozott abszurditásával tetéződik. A létbe vetett ember valóságos kiszolgáltatottságának kifejeződése itt erőteljesebb. Örkény István 1976-ban, Amerikában, a közép-európai groteszkről tartott előadásában azt fejtegette, hogy aki „határvidéken él, annak szüntelenül értelmeznie kell a dolgokat”, ahogy bennünk, magyarokban, az „életért és a nemzet megmaradásáért vívott állandó küzdelem bizonyos szorongást fejlesztett ki”, s a szkepszis, a paradoxonokban-látás, a groteszk létérzékelés másfajta stílusra és szemléletre kényszerít és képesít, mint ami a szublimált, metafizikus abszurdban megszokottá vált. Mi – vallotta Örkény – „másképp kérdezzünk, mint önök itt Nyugaton”; „Samuel Beckett színdarabjában Vladimir és Estragon Godot-ra vár. De hol? Akárhon. És mikor? Nem érdekes. Bármikor és a föld bármely pontján. Vladimir és Estragon absztrakció,

nincs más dolguk, mint az, hogy várjanak, valahol a térben”; „mi viszont jobban szeretjük drámáinkat konkrétan és pontosan elhelyezni az időben és a térben”; „mi nem érezzük jól magunkat a semmiben, nekünk meg kell érintenünk a földet, hogy erőt mérítsünk belőle”.²⁴ Páskándi Géza egyik angol fordítója, a felvidéki származású amerikai színházalapító Brogyányi Jenő szerint az erdélyi író színdarabjai „bár egyetemes nyelven szólnak, kimutathatóan a szülőföld meggyötört talajából eredtek”.²⁵ A metafizikai abszurdítás a kelet-európai abszurdban tehát konkrét valóságperspektívákkal és jelentéstöbblettel mélyül. (Ezért szeretne Páskándi maga inkább használni saját drámái műfaji, poétikai meghatározására az általa bevezetett „abszurdoid” fogalmát.) „Whereas the theme of alienation connects all these writers, Beckett’s, Ionesco’s and perhaps even Pinter’s absurd is metaphysical, in Páskándi’s absurdoids the taste of real life absurdities is more richly felt, it is more politically defined. Indeed, they are Orwellian absurdoids from a real, and not imagined, nightmare. The real violence and brutality is also presented by Páskándi in grotesque but oppressive plays”²⁶ – fejtegeti ugyanezt hasonlóképpen és vázolja ennek a jelenségnek az esztétikai természetrajzát Kodolányi Gyula is, Páskándi kapcsán. „Errefelé az abszurd mindig lehetséges” (*Előtörténetek*), „a valóság az abszurdal rokon” (Nemes Nagy Ágnes: *A kilencedik évtized*) – summázza számos versváltozatban az erdélyi Lászlóffy Csaba is, aki az *Az eretnek* (1970) című tragikomikus szatírájában pedig a totalitárius erőszak groteszk paraboláját és paródiáját vetíti ki. A

társadalom eszelős ellenőrzésére, az alattvalók szakadatlan kínzására berendezkedett, az „eretnekektől” rettegő abszolút zsarnokság az állandó kínvallatás, verés, megfélemlítés során nemcsak a mértéket veszíti el, hanem az erőszakoskodás értelmét is: már mindenki a hatalom gerinctelenül készséges, csúszómászó, elszemélytelenedett kiszolgálójává vált, nincs már ki után nyomozni, nincs kit puhítani, besúgni, lehallgatni, megfigyelni és lefűlelni (minden „dögvésszé”, „csőrécsigavésszé” posványosodott). Megszűnt az ellenállás minimuma is, s a tökéletes engedelmeskedés, sőt túlzó szervilizmus közegében a neurotikus basáskodók saját perverzitásukba fulladnak: tevékenységük feleslegesnek bizonyul, s így a „munkátlanságba” beleőrülnek. A kommunista, rendőrállami terror (benne a Ceaușescu-rémuralom) mindennapjainak ábrázolása az ember degenerációjának univerzális abszurd diagnózisává sűrűsödik. A szituációképzés analógiája révén vethető ez össze például Mrożek „zsandárügyi drámá”-jával, a *Rendőrséggel* (1958) is. A délvidéki Varga Zoltán²⁷ mellett a Lászlóffy-darab egy másik elemzője, az amerikai irodalomtörténész Donald E. Morse is elvégzi ezt az alapos összehasonlítást, s a marylandi *Theatre Journal* folyóiratban közölt tanulmányában megállapítja, hogy mindketten olyan virtuális világot vizionálnak, amelyben minden politikai ellenszegülés megszűnik, s nincsenek többé már élvezkedve, kárörvendve vallasni, kínozni, követni, bebörtönzéssel megalázni érdemes áldozatok sem („This world echoes the one Polish playwright Sławomir Mrożek depicted in *The Police*. Mrożek, too, envisions

a time when there will be no political opposition for the police to question or torture, no prisoners to humiliate, no victims to gloat over”²⁸).

A vádlott azonban (Fábry Zoltán szállóigéjét parafrázálva) mindig

megszólal²⁹ – az irodalom nyelvén is, s rendre a hátrányt szenvedő kisebbségek, a kis népek, a köztességben is teljes értékű egzisztenciát igénylő és jó sorsot remélő szövetséges nemzeti közösségek érdekében.

Jegyzetek

1. BIBÓ István, *Levél Szalai Pálhoz* = Uő: *Összegyűjtött munkái 4.*, sajtó alá rendezte KEMÉNY István és SÁRKÖZI Mátyás, Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1984, 1273-1274.
2. CS. SZABÓ László, *Kis népek hivatása*, szerk. GRÓH Gáspár, Budapest, Természet- és Társadalombarát Fejlődésért Közalapítvány, Kortárs Kiadó, 2005, 108-109.
3. KÓS Károly, *Erdély: Kultúrtörténeti vázlat*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművés Céh, 1934. (Hasonmás kiadás Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988), 88.
4. Idézi: POMOGÁTS Béla, *Változó Erdély*, Budapest, Lucidus Kiadó, 2001, 147.
5. POMOGÁTS Béla, *Az erdélyi gondolat* = Uő: *Változó Erdély*, Budapest, Lucidus Kiadó, 2001, 109.
6. SZABÓ Dezső, *Az egész látóhatár*, Budapest, Magyar Élet kiadása, 1939, I., 209.
7. RÁKOS Péter, *Nem tabu – legenda* = Németh László *Emlékkönyv*, szerk. MONOSTORI Imre, OLASZ Sándor, Szeged, Németh László Társaság, Tisztatáj Alapítvány, 2001, 549.
8. SZABÓ Zoltán, *Ablakok Erdélyre*, szerk. TASNÁDI Gábor, Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2000, 263.
9. SZABÓ Zoltán, *Magyarság és Közép-Európa* = Uő: *Ablakok Erdélyre*, szerk. TASNÁDI Gábor, Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 247-270.
10. Uo., 257.
11. Uo., 92.
12. BARTÓK Béla, *Népdalkutatás és nacionalizmus* = Uő: *Válogatott írásai*, szerk. SZÖLLŐSY András, Budapest, „Művelt Nép” Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, 1956, 179-180.
13. NÉMETH László, *A minőség forradalma*, Budapest, Magyar Élet kiadása, 1940, III., 169.
14. Uo., 168.
15. Uo., 165.
16. Uo., 169.
17. Uo., 172.
18. NÉMETH László, *Új nyelvtanokra* = Uő: *Életmű szilánkokban*, szerk. GREZSA Ferenc, Budapest, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989, I., 247.
19. SZABÓ Dezső, i. m., 229.; – A szövetségkötés pedig természetesen a kölcsönösséggel párosul, a minden nép egyedi tulajdonságainak, így az autochton magyar sajátosságok megőrzésének is a legitim tiszteletével: „akár ilyen, akár olyan Európában, akár egyedül, akár szövetkezve más, reánk utalt népekkel.” KODOLÁNYI János, *Kelet népe* = Uő. *Esti beszélgetés*, Budapest, Magyar Élet kiadása, 1941, 47.
20. FÉJA Géza, *Tamási Áron*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 92.
21. NÉMETH László, *Két nemzedék*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970, 545.
22. NÉMETH László, *Utolsó széttekintés*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 854.
23. PAPP Endre, *A nemzeti irodalomszemlélet esztétikája* = *Az irodalomtudomány nemzeti jellegéről*, szerk. PAPP Endre, Budapest, Hittel Könyvműhely, Nemzeti Kultúráért Alapítvány, 2014, 157-158.
24. ÖRKÉNY István, *A közép-európai groteszk* = Uő: *A mesterség titkaiból*, szerk. RADNÓTI Zsuzsa, Budapest, Palatinus Kiadó, 2014, 326-329.

25. Idézi: BERTHA Csilla, „Egyetemes nyelven – a szülőföld meggyötört talajából”: Páskándi Géza angolul = *Évfordulós tanácskozások 2008*, szerk. MUZSNAY Árpád, Szatmárnémeti, EMKE Partiumi Alelnöksége, Kölcsey Kör, 2008, 61.
26. KODOLÁNYI, Gyula, „Surviving with Honour”: Notes about Géza Páskándi, *Hungarian Review* – A bi-monthly journal from Central Europe, 1918/4. 86. – Ld. még BERTHA Csilla, „New York számára teljesen új hang”: Páskándi Géza drámái angolul, *Korunk*, 2008/8. 81-85.; CSEKE Péter, *Beckett Erdélybe jön – Páskándi Géza második alkotói korszaka (1963–1973)*, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2021.
27. VARGA Zoltán, *Periszkóp*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1975, 268-274.
28. MORSE E., Donald, *The Ditches of Hell: Csaba Lászlóffy's The Heretic; or, A Plague of Slugs*, *Theatre Journal* 43., 1991/2. 210.
29. Ld. FÁBRY Zoltán, *A vádlott megszólal*, Pozsony, Madách Könyvkiadó, 1992.

„Csak a célodat nézd, ne az utat”

Ahogy pár éve a *Tár* című film karmester címszereplőjével, úgy most *A brutalista* (*The Brutalist*, 2024) főhősevel, Tóth László magyar építésszel is hasonló dolog esett meg. Sokan kerestek rá eme két fiktív személyre, mivel olyannyira hitelesen lettek megalkotva és bemutatva, hogy szinte egyértelmű volt létezésük.

Brady Corbet színészből lett rendező, akinek harmadik nagyjátékfilmjére érett meg igazán az a koncepciója, amit az előző kettőben is megpróbált megfogalmazni. Mind a 2015-ös *Egy vezér gyermekkorá* (*The Childhood of a Leader*), mind a 2018-as *Vox Lux* című alkotásában egy-egy különleges sorsú, valóságos és egyben ikonikus figurát igyekezett megteremteni. Tóth László személyében révbe ért ezzel a missziójával.

Nagy volumene, több évtizedet átölelő cselekménye, valamint 215 perces játékidéje miatt többen asszociálhatnak *A brutalista* kapcsán olyan mesterművekre, mint a *Vérző olaj* (*There Will Be Blood*, 2007), az *Aranypolgár* (*Citizen Kane*, 1941) vagy éppenséggel a *Volt egyszer egy Amerika* (*Once Upon a Time in America*, 1984), netán *A keresztapa* (*Godfather*, 1972).

Tóth (Adrien Brody) a Bauhaus mestere, brutalista stílusban alkotott műveivel válik híres magyar építésszé. A II. világháború és a holokauszt borzalmi után az Amerikai Egyesült

Államokba emigrál, hátrahagyva feleségét, Erzsébetet (Felicity Jones), illetve unokahúgát, Zsófiát (Raffey Cassidy).

A kezdeti nehézségek után Lászlót felkarolja egy mecénás, név szerint Harrison Lee Van Buren (Guy Pierce), aki megbízza őt amerikai karrierjének legnagyobb feladatával. Van Buren abban is segít hősünknek, hogy hátrahagyott rokonai Amerikába kerüljenek.

Van Buren minden, ami Tóth nem: tősgyökeres, gazdag amerikai, aki lubickol az amerikai álomban, szemben a betelepült, zsidó származású, kikö-

zösített építésszel, akit tulajdonának tekint pénzelője. László egyre inkább a megépítendő monumentális szabadidőközpont megtervezésének és megépítésének a megszállottjává válik, mely nyomást a már az Amerikába

vezető hajóúton is használt heroinnal próbálja feloldani.

Van Buren self-made man karakterén keresztül az általa megtestesített amerikai álom ideológiájának kritikáját fogalmazza meg a rendező. Ezt elsősor-

ban a megrendelésére készülő épület képviseli, ami egyszerre templom, uszoda, könyvtár és közösségi tér, ezáltal a vallás, a test és a kultúra, valamint a kapcsolatok ápolására alkalmas létesítmény.

László víziójában ugyanakkor ezek a teljes életmódot meghatározni képes funkciók a lelkiismeret-keltés eszközeiként nyilvánulnak meg. Hiszen a kortárs közegből visszatekintő epilógus utólagos értelmezési kerete alapján a történetek a holokauszt borzalmainak állítanak emléket.

A brutalista szándékosan egy minimalista eszközökkel készült film lett. Aki azért ül be rá a moziban, mert szeretne minél többet megtudni az építé-

szetről, az csalódni fog. A fő fókusz a valláson és az emberi függőségeken és szenvedélyeken van.

A brutalista egy olyan film, ami rengeteg energiát tett bele abba, hogy igazán művészi legyen, mer mélyre ásni a témájában, igazán kifinomult filmelési megoldásokkal operál, és a színészi játékok is kimagaslók. Főszereplője, bár a történet szerint magyar, igazából bármelyik kelet-közép-európai nemzet szülötte lehetett volna. Tóth László a 20. századi európai zsidóság képviselője, a művészé, aki a háború borzalmait az alkotásban dolgozza fel.

Lencar Péter

Fleisz János

Nagyvárad népessége 1920 és 1948 között

Nagyvárad általános fejlődésének megértéséhez, szükséges megismer-
ni a helyi demográfiai folyamatokat,
amelyeket 1900-tól 1920-ig már egy
előző írásban bemutatunk.¹ Az első
világháború, majd az azt követő for-
radalmak, illetve a hosszú bizonytalan
helyzet erősen megviselte a lakosságot,
a határmódosítás pedig jelentős mene-
kültáradatot indított el Magyarország
felé. Ennek pontos adatai városokra le-
bontva nem ismertek, de nagyságrend-
je igen, hiszen a több ezernyi vagonla-
kó traumáját számos írás feldolgozta.

1920-tól az új politikai helyzet ha-
tására Nagyvárad népessége átala-
kult. Nagy-Románia keretébe kerülve
a városnak számos kihívással kellett
szembenéznie, amelyek kizökkentették
a természetes demográfiai ciklusból.
Ráadásul a jelentős magyar többséggel
rendelkező városnak a román nemze-
ti térbe való integrálására tett kísérlet
számos olyan intézkedéssel párosult,
amely ugyancsak megnehezítette a
helybeli lakosság sorsát, hiszen sokan
saját városukban is megtűrt helyzetben
voltak kénytelen élni.²

Nagyvárad népességének két világ-
háború közötti alakulását bemutatni

csak látszólag könnyű feladat. A dualiz-
mus kori rendszeres és szakszerű adat-
felvételekkel szemben Nagy-Románia
esetében kevésbé szakszerűen össze-
állított statisztikákkal találkozunk. Az
első, 1920 őszén elrendelt összeírást
egy 1927-beli közigazgatási számlálás
követte, amelynek adatai csak elszórtan
láttak napvilágot. Az egyetlen háború
utáni hivatalos népszámlálásra 1930.
december 29-én került sor, melynek
adatfelvételi módszereiről jelentős iro-
dalom keletkezett. Az adatokat főleg
politikai okokból csak jóval később,
1938–1940 között publikálták tíz vas-
kos kötetben. Ezek túlnyomó többsé-
ge viszont összefoglaló adat, amelyből
nehéz az egyes települések sajátossága-
it pontosan elkülöníteni. Ugyanakkor
egyetlen momentumot rögzítenek,
emiatt nehéz a folyamatok általános
dinamikáját követni.

1. Nagyvárad lakosságának demográfiai szerkezete, 1920–1940

A demográfiai struktúra fő pillére
a népesség számának alakulása volt.
Az alapvető általános folyamatok is-
mertek, a 20. század legfontosabb
változását 1920 után minden Kárpát-
medencei országban a többségi nemzet
jelentős térnyerése jelentette. Mindezt

¹ Fleisz, 2024. *Várad*, 8-9. sz., 122–129.

² Nagyvárad 1919–1940 közötti történetéhez ld.
Fleisz, 2005.

az asszimiláción túl részben a természetes szaporulat különbségei, valamint a jelentős migrációs folyamatok magyarázzák.

Nagyvárad lakossága mind a dualizmus korában, mind pedig a román uralom első évtizedében dinamikusan növekedett. 1920-ban a városnak 68 280, majd 1927-ben már 81 123 lakosa volt. Ez a mintegy hét év hozta a lakosság gyarapodásának kiemelkedő ritmusát, de egyben a jelentős kicserélődését is. 1930-ig a növekedés folytatódik, de lassul, ekkor éri el a város a két világháború közötti csúcspontot, 82 687 lakossal. Ettől kezdve a folyamat iránya megváltozik és a lassú csökkenés kerül előtérbe. Így 1937-re a lakosság száma 81 104-re, majd 1939-ben 80 732-re esik vissza.³ Időszakunkra általában jellemző a városiasodás lassú haladása, hiszen az 1930-as adatok szerint Nagy-Romániában a városon lakók aránya 21,4%-ra nőtt, a városok száma pedig 142-re. Ezen belül a szélesebb értelemben vett Erdély tekintetében (tehát a történelmi Erdély, Partium és Bánság együttvéve) ez az arány még kedvezőtlenebb. Az itteni 49 városban 1930-ban csak a lakosság mindössze 17,4%-a összpontosult, a falun lakók aránya rendkívül magas, 82,6% volt.⁴ Ráadásul figyelembe véve, hogy a városfejlődés egyik korabeli jellegzetessége, a településedés vagy más néven szuburbanizáció, amely általában a falusi környezetnek a városok külső területeire való kiterjedését is jelentette, a kép még előnytelenebb.

Nagyvárad az egész 1920 és 1940 közötti időszakban a lakosság száma

szempontjából Nagy-Románia 8. legnagyobb városa volt, a főváros Bukaresten kívül csak a nagyregió-központok (Kisinyov – Besszarábia, Csernovic – Bukovina, Jászvásár – Moldova, Kolozsvár – Erdély, Temesvár – Bánát, valamint Galac – Dél-Moldova) előtték meg.⁵ A Romániához került erdélyi területen 1910-hez képest csak a gyorsan növekvő Kolozsvár lakossága előzte meg, így Nagyvárad a harmadik helyre szorult, a már azelőtt is kissé előtte álló Temesvár mögött. Ekkor különült el az addig nagyjából azonos fejlődést mutató négy nagyváros lendülete; Kolozsvár és Temesvár népességnövekedése végig dinamikus maradt, míg Nagyvárad és Arad növekedése visszafogott, de így is megtartották előnyüket az őket követő városokhoz képest.

A népességyarapodás ebben az időszakban sem a természetes szaporulatnak, hanem a belső mobilitásnak volt köszönhető. Erről a statisztikai adatok egyértelműen beszámolnak. 1919 és 1939 közötti születések száma átlagban évi 1469 volt, amely 17,76‰, míg a halálozások évi átlaga 1527, ami 18,46‰-releléket tett ki.⁶ A 21 év átlagában a halálozási többlet tehát 0,7‰ volt. Ezek alakulását befolyásoló bonyolult tényezők közül a legtöbb társadalmi és politikai természetű volt.

Az első világháborút követő évtizedben a bevándorlás tovább folytatódott. Ennek eredményeként 1921 és 1930 között Nagyvárad korabeli területén a lakosság közel 15 ezer fővel növekedett, a bevándorlási nyereség összesen több mint 16 ezer fő volt, ennek évi

³ Enciclopedia, 1938. 868.

⁴ Varga E. Á., 1999. 183.

⁵ Enciclopedia, 1938. 835.

⁶ Recensământ, 1930. I.

átlag pedig meghaladta az 1606 főt.⁷ Mindezt akkor tudjuk pontosabban értelmezni, ha figyelembe vesszük, hogy a kivándorlás is igen magas arányokat öltött, hiszen a magyar lakosság repatriálásában Nagyvárad az erdélyi, partiumi és bánági városok élvonalába tartozott. 1930-ban Nagyvárad lakosságának mindössze 34,7%-a, tehát nagyjából egyharmada volt már csak helybeli születésű, és közel kétharmada, 65,3%-a máshol született. Több erdélyi, partiumi és bánati nagyobb városban is találkozunk a nagyváradihoz hasonló bevándorlási aránnyal, azonban csak Temesváron találjuk a helybeli lakosság kisebb arányát⁸

Nagyvárad lakosságának anyanyelv szerinti megoszlását elemezve kitűnik: a magyarok aránya az 1910-es 91,0%-ról lényegesen lecsökkent. A város mégis megtartotta magyar jellegét, hiszen 1930-ban a lakosság mintegy kétharmada (66,6%) vallotta magát magyarnak. A románok száma az új helyzetben gyorsan növekedett, és az 1910-beni 5,6%-hoz képest 1930-ra a város lakosságának több mint egynegyedét, 25,3 %-át alkották. A németek száma enyhe visszaesést mutat. Az 1910-es népszámlálás az adatfelvétel módszere miatt nem mutatott ki még egyetlen jiddis anyanyelvűt sem, két évtizeddel később a számuk már jelentős, 5%. Ennek magyarozatát az a törekvés adja, amely által a román hatóságok igyekeztek a zsidó lakosságot nyelvi vonalon is leválasztani a magyarokról. A más anyanyelvű lakosok aránya csekély volt, együttesen is alig 1,7%-ot tettek ki.

A lakosság vallási megoszlására térve: a római katolikus egyház elvesztette vezető szerepét, sőt külön egyházmegyéjét is, híveinek számaránya alapján az 1910-beni 30,9%-ról 21,9%-kal visszaszorult a harmadik helyre. A reformátusok 1910-ben 30,6%-ról 24,7%-ra estek vissza, de ezzel is az elsők a városban. A zsidók aránya alig változott, húsz év alatt 23,6%-ról 24%-ra emelkedett. Előretörték viszont az ortodoxok 7,2%-ról 17,4%-ra és a görögkatolikusok 5,3%-ról 9,9%-ra.⁹

Nagyvárad lakosságának foglalkozási megoszlásáról is az 1930 végén tartott népszámlálás nyújt részletesebb képet. Az új határok a lakosság foglalkozásszerkezeti viszonyaira is lényeges hatást gyakoroltak. Így az agrárnépesség aránya az 1910-beli 5,2-ről 4,1%-ra csökkent.¹⁰ Az iparral foglalkozók aránya 35,7%-ról 30,6%-ra apadt; a kereskedelem 11,1%-ról 12,6%-ra, viszont a közlekedésben 6,1%-ról 8,0%-ra, a közszolgáltatban pedig 8,8%-ról közel megduplázódva, 16,7%-ra növekedett. Kiemelkedik még az egyéb, illetve be nem jelentett foglalkozásúak nagyon magas aránya is: 25,9%.¹¹ Bár ezek az adatok csak bizonyos átrétegződésekről tanúskodnak, mégis kifejezőek. Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy Nagyvárad jelentős demográfiai, etnikai, vallási átalakuláson ment keresztül az első világháború után anélkül, hogy a több évszázad alatt kialakult viszonyok végletesen felborultak volna. A két világháború közötti Nagyvárad társadalmi szerkezete tükrözte a városfejlődést befolyásoló új tényezők

⁷ Varga E. Á., 1999. Uo.

⁸ Recensământ, 1930. I.

⁹ Uo. és MSTK 42.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

hatását, azt a mély átalakulási folyamatot, amely Trianon után végbement a Romániához csatolt terület fontosabb városaiban. Nagyvárad nehéz időket élt át, az új határok közelsége az optimista politikai nyilatkozatok ellenére sem kedvezett, a város elvesztette befolyási övezetének, vonzáskörzetének közel felét. A város számára a későbbi gazdasági, szociális és infrastrukturális problémák számottevő része az új politikai államhatár elválasztó szerepéhez kötődött.

Nagyvárad lakosságának demográfiai struktúrája, 1940–1948

1940. augusztus 30-án Nagyvárad történetének egy újabb fordulópontjához érkezett, amikor a második bécsi döntés nyomán a térségben új geopolitikai helyzet alakult ki. Észak-Erdély és benne Várad visszatért Magyarországhoz, és ezzel ismét jelentős demográfiai átalakulás kezdődött.¹² Magyarország megnövekedett területén 1941. január 31-én végeztek népszámlálást, Észak-Erdélyre is kiterjedően. Az addigival ellenkező irányú mozgások következtében rövid idő alatt az 1920 előtti nemzetiségi-anyanyelvi viszonyok rekonstruálódtak a térségben.

Az 1941-es népszámlálás adatai egy teljesen átalakult lakosságú várost mutattak: Nagyvárad lakossága rövid idő alatt 92 942 főre emelkedett. Ebből anyanyelv szerint magyar 85 466 (91,9%), román 4873 (5,2%), zsidó 1259 (1,4%), német 863 (0,9%), míg

egyéb 481 (0,5%) volt.¹³ Az 1910-hez hasonló etnikai arányok kialakulása egyrészt a végbement gyors változásoknak, valamint az adatfelvétel módzatának köszönhető. Utóbbi esetében szembevetendő a zsidó lakosság rendkívül alacsony reprezentáltsága amiatt, hogy döntő többségben a magyarokhoz számították őket.

Nagyvárad anyanyelvi-nemzetiségi összetételét árnyalja tehát a népesség felekezet szerinti megoszlása. A Sebes-Körös parti városban a legjelentősebb 1941-ben a református közösség volt 30 698 fővel (33,0%), utána a római katolikusok következtek 28 680 fővel (30,9%), az izraeliták száma 21 333 (22,9%), míg a görögkatolikusoké 5180 (5,6%) volt. Az ortodoxok akkor kevesebben voltak: 4901 fő (5,2%). Ezenkívül feljegyeztek 1246 (1,3%) evangélikust, 564 (0,6%) baptistát, 295 (0,3%) unitáriust és egyéb vallásút, összesen 45-öt (0,04%).¹⁴ A visszatért Nagyvárad a lakosság száma szempontjából Magyarország 6. legnagyobb városa, a fővároson, Budapesten és Kolozsváron kívül csak a nagy területű Szeged, Debrecen és Szabadka előzte meg. Természetesen ez az 1941-ben felvett statikus metszet a tárgyalt időszak végéig változásokat szenved, azonban ebben az esetben a társadalmi mobilitást nem a belső el- és oda vándorlás képezi, hanem a kettészakított erdélyi, partiumi terület közötti nagyszabású vándorlások, amelyek meghatározó része a menekültkérdéshez kötődik.

A világháború vége, az 1944–1945-ös évek újból gyökeres változást hoz-

¹² Nagyvárad 1940–1944 közötti történetének sajátosságaira ld. Fleisz, 2017.

¹³ 1941-es népszámlálás.

¹⁴ Uo.

tak, a háborús veszteségek, a menekülések és a deportálások miatt nagyobb demográfiai veszteséget szenvedő és Romániába visszakerülő Nagyvárad 1948-ban 82 282 fővel¹⁵ a városok lakosságszám szerinti rangsorában visszaesett országosan a 10. helyre, pedig időközben több nagyváros is elkerült Romániából. Az anyanyelv szerinti összetétel megint az 1930-as adatokhoz lett némileg hasonló: magyar 52 541 (63,8%), román 26 998 (32,8%), zsidó 1837 (2,2 %), egyéb 906 (1,2 %).¹⁶

Nagyvárad népessége 1948 után, rövid kitekintés

A berendezkedő szovjet típusú román szocialista rendszer a következő négy évtizedben teljesen átalakította az ország népesedési viszonyait, nagy gondot fordítva a városok etnikai összetételének főleg az erőltetett iparosítás általi megváltoztatására. Ezek a folyamatok Nagyváradot is mélyen érintették.¹⁷ A lakosság eleinte lassan, majd gyorsabban nőtt, az etnikai arányok mind jobban megváltoztak. A korabeli népszámlálási adatok már az időközben Nagyváradhoz csatolt környező települések adatait is tartalmazzák, így egyszerű összehasonlításuk az előző időszakokkal korrekcióra szorul. Az 1956-os népszámlálás adatai szerint Nagyvárad erősen megközelíti a százezres szintet, lakossága 98 950 fő volt, az országos népességi rangsorban pedig megtartotta a 10. helyét. Anyanyelv

szerint a népesség többségét továbbra is a magyarok alkották, összesen 62 804 fővel (63,5%), a románok száma 34 501 (34,9%) volt.¹⁸

A Ceaușescu-korszaknak nevezett 1965–1989 közötti szakaszban már lényegesebb átalakulásokat tapasztalunk, amit a városok 1966-os lakosság szerinti országos sorrendje is tükröz. Nagyvárad 122 534 lakossal ugyan lényegesen túllépi a százezres határt, mégis a többi város felfokozott növekedése miatt országosan a lakosság száma alapján a 12. helyre esik vissza. Nagyváradon a túlfeszített iparosítás hatására így is nagyobb tömegek költöztek be és ki, s bár a magyar többség megmaradt, a két etnikum közötti arány gyakorlatilag kiegyenlítődött.

1966-ban anyanyelv szerint 65 785 magyar (53,7%) és 55 785 (45,5%) román élt a városban, a többi nemzetiség teljesen visszaszorult.¹⁹ A bevándorlási hullám csúcsidőszaka azonban még ezután következett. 1971-ben megtörténik az arányváltás, a város történetében először a románok kerülnek többségbe. A következő időszakban a változások előtt, egyetlen népszámlálás volt 1977-ben, amikor Nagyvárad 170 531 lakossal továbbra is országosan csak a 12-ik a rangsorban. A románok száma 91 925-re (53,5%) nőtt, a magyaroké pedig 75 125-re (44,0%).²⁰

Az 1989-es változások a népesedésben is fordulópontot jelentettek. 1992-ben Nagyváradnak a népszámláláson feljegyzett legtöbb, 222 741 lakosa

¹⁵ Kevesebb, mint 1930-ban!

¹⁶ Recensămînt, 1948.

¹⁷ Nagyvárad 1948 utáni történetére röviden ld. Fleisz, 2011.

¹⁸ Recensămînt, 1956.

¹⁹ Recensămînt, 1966.

²⁰ Recensămînt, 1977.

volt.²¹ Anyanyelv szerint a románok száma 144 244 (64,7 %), a magyaroké pedig 74 285 (33,3%) volt. Tehát másfél évtized alatt a románok száma kiemelkedően 52 319 fővel nőtt, míg magyaroké 840-nel csökkent. A felekezeti összetétel is lényegesen módosult, ortodox 123 161 (55,3%), református 43 878 (19,7%), római katolikus 29 723 (13,3%), görögkatolikus pedig 7605 (3,4%) volt ekkor.²² Ettől kezdve a város lakossága viszont állandóan csökkent, az addig főleg a magyarokra jellemző kivándorlás a román közösséget is erősen érintette. Ennek számos következménye volt, amely befolyásolta a mindennapi életet. A legutóbbi, 2021-es népszámlálás adatai szerint Nagyváradnak 183 105 lakosa volt, amellyel a lényeges csökkenés ellené-

re is országosan feljött a 9. helyre.²³ A jövőben nagy kérdés, hogy az egyébként fejlődő városban sikerül-e a lakosságszám csökkenését megállítani vagy legalábbis fékezni, hiszen ellenkező esetben a folyamatos demográfiai visszaesés városzsugorodáshoz, sőt hanyatláshoz vezethet.

Összességében megállapítható, hogy a vizsgált időszakban a nagyvárad-i népesség összetétele nem képezte le az általános társadalmi szerkezetet, a feldolgozott statisztikai minta heterogén jellege mellett is megfigyelhetők az évek során kialakult eltérő sajátosságok.

²¹ Recensământ, 1992. 1989 december végén a hivatalos adatok szerint ennél több, 229 823 lakosa volt a városnak. Sőt, akkor a Nagyváradon bejegyzett, havi élelmiszeradagra jogosultak száma meghaladta a 240 ezret, tehát a lakosság valós száma is inkább e körül lehetett.

²² Uo.

²³ Az anyanyelvi összetétel pontosításra szorul, hiszen Nagyvárad lakossága 12,97%-ának, vagyis összesen 23 761 főnek nem jegyezték fel a nemzeti hovatartozását, ezek után 123 282 (67,32%) román és 34 503 (18,84%) magyar anyanyelvűt regisztráltak. Extrapolálás által ezt helyesbítve a 183 105 lakosból hozzávetőlegesen 139 278 (76,06%) volt román és 38 979 (21,28%) volt magyar anyanyelvű. Ld. Rezultate definitive RPL 2021 – Recensământul Populației și Locuințelor (letöltve: 2025. április 16.)

Rövidítések jegyzéke

Enciclopedia, 1938. * Enciclopedia României. Vol. IV. București, 1938.

Fleisz, 2005. * Fleisz János: *Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között 1919–1940*. Nagyvárad, 2005.

Fleisz, 2011. * *Nagyvárad várostörténete*. Kismonográfia. Nagyvárad, 2011.

Fleisz, 2017. * *Nagyvárad művelődési élete 1940–1944*. Nagyvárad, 2017.

Fleisz, 2024. * Fleisz János: *Nagyvárad népessége 1900 és 1920 között*. In: *Várad*, 2024. 8-9. sz. 122–129.

MSTK. * Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat. 42. kötet. *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Budapest, 1912.

Recensământ, 1930. * *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*. Vol. I. București, 1938.

- 1941-es népszámlálás. * *Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként (Országhatáron kívüli terület).* Kézirat. KSH. Budapest. 1990.
- Recensământ, 1948. * Golopentia, A. – Georgescu, D. C.: *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului.* Extras din „Probleme Economice”. Nr. 2. Martie 1948.
- Recensământ, 1956. * *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Structura demografică a populației.* București, 1961.
- Recensământ, 1966. * *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966.* Vol. 1. Rezultate generale. Partea întâi. Populație. București, 1969.
- Recensământ, 1977. * *Recensământul populației și locuințelor din 5 ianuarie 1977.* București, 1980.
- Recensământ, 1992. * *Recensământul populației și locuințelor din ianuarie 1992.* Vol. 1. Populație – structura demografică. București, 1994.
- Varga E. Á., 1999. * Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája II. Bihar, Máramaros, Szatmár és Szilágy megye. Népszámlálási adatok 1850/1869–1992 között.* Budapest – Csíkszereda, 1999.

Visky István

A harmincéves háború

A 17. század egy feszültségekkel teli Európát talált. Az európai hatalmi vonalak átrajzolása elkerülhetetlennek látszott. A szövevényes harmincéves háborúról és annak még szövevényesebb erdélyi kihatásairól szól az alábbi tanulmány.

A 16. század a reformáció kiváltotta vallási ellentétek vészterhes éveivel ér véget. Egy kiadós európai háború nagyon „esedékesnek” látszott. Ebben a háborúban nekünk, magyaroknak is volt lerendeznivalónk itt-ott.

Az államokat összekötő vagy szétválasztó bonyolult viszonyokat háttérbe szorítva azok a vallási tengely mentén sorakoztak fel egymás mellett.

Minden azzal kezdődött, hogy a reformációt követően a mélyen hű katolikus Habsburg-ház igen kellemtelen helyzetbe került, ugyanis a Habsburgok országai – Tirolt és Elő-Ausztriát kivéve – mind csatlakoztak a reformációhoz.

A legkényesebb Csehországban volt a helyzet, mivel a huszita felkelés vérbe fojtásának emléke mélyen benne volt a cseh rendi köztudatban. A törökellenes háborúban pénzügyileg kimerült Habsburg-hatalom fizetetlen zsoldoshadainak garázdálkodása rendi fölkeléshez vezetett Csehországban, amelyhez az ellenreformációval gyötört polgárság és a zsoldosoktól koldussá lett parasztság is hamar csatlakozott.

Miután Prágában 1618 tavaszán két protestáns templomot is lefoglal-

tott I. Mátyás, a csehek „szeretett” Habsburg-házi királya, a Protestáns Unió fejedelmeinek, de különösen a pfalzi V. Frigyesnek a biztatására Csehországban rendi felkelés tört ki.

Rendhagyó megoldások

A prágai nemesek 1618. május 23-án a két királyi helytartót, Slavatát és Martinicot titkárjaikkal együtt – a kor diplomáciai eljárásait is figyelembe véve meglehetősen furcsa eljárással – kidobták a Hradzsín ablakán. Ez az aktus prágai defenesztráció néven vult be a köztudatba, és ettől kezdve számítják a harmincéves háborút.

A defenesztráció után a cseh rendek Thurn Mátyás vezetése alatt ideiglenes kormányt alakítottak harminc direktorral, és sereget állítottak. Mátyás halálával II. Ferdinánd került a cseh trónra (1619–1637), aki elszánt katolikus és elszánt császár volt. A cseh rendek ellenben a pfalzi fejedelmet, V. Frigyes akarták volna cseh királynak, de ezt Ferdinánd – érthető okokból – nem találta jó ötletnek.

A többi európai hatalom óvatosan viszonyult az egyre burjánzó protestáns lázongáshoz. Csak Bethlen Gábor erdélyi fejedelem fogott fegyvert, gyors győzelmi menettel vonult az osztrák határokig, de ő is fegyverszünetet kötött, mielőtt elérte célját.

Ferdinánd végül megnyerte a Katolikus Liga fejedelmeit is. A ka-

tolikus csapatok, az osztrák császári hadvezér, Tilly vezetésével bevonultak az örökös osztrák tartományokba, megtörték a protestáns osztrák rendek ellenállását, majd a császári sereggel együtt Csehországba vonultak, és 1620-ban a fehérhegyi csatában leverték a cseheket és Pfalzi Frigyes seregeit.

A szorongatott cseh hadaknak a magyarokat szipolyozó Habsburgokon egyet ütni akaró Bethlen Gábor erdélyi fejedelem is küldött segítő hadat, de a Péchy Simon kancellár által vezetett sereg a csata napján még egy napi járóföldre volt a Fehérhegytől, s csupán előőrse vett részt az ütközetben Kornis Zsigmond parancsnoksága alatt.

Prága az osztrák birodalom cseh tartományának mellőzésre ítélt városa lett, ahol véget ért a téli királyként ismert Pfalzi Frigyes uralma. A győztes II. Ferdinánd – az 1619-ben elhalálozott I. Mátyás unokabátyja, a cseh trón örököse – a cseh ellenállás vezéreit lefejeztette, 27 főnemest kivégeztek és ötvenezer embert száműztek. Bethlen Gábor a cseh vereség után menedéket nyújtott sok száműzött nemesnek, tovább fokozva a Habsburg-ház rosszalását Erdély iránt.

A bíboros színre lép

A Habsburgok megerősödése nem tetszett mindenekelőtt Franciaországnak, ahol akkor már Richelieu bíboros keverte a kártyát, de az egyre erősödő protestáns Svédországnak sem, kereskedelmi versengésből kifolyólag. A cseh harcokat követő hadi eseményeket alapvetően három ellentét határozta meg: a Habsburg Birodalom népeinek (cseheknek, magyaroknak) a harca az abszolutizmus

ellen, a Habsburg császár küzdelme a német tartományi – főként protestáns – fejedelmekkel az abszolút hatalom megteremtéséért és a Habsburgok harca Franciaország, valamint Svédország ellen a nyugati német területekért és az atlanti-óceáni tengerpartért.

A Habsburgok túlsúlyba kerülésének pillanatában Richelieu véglegesen a kezébe ragadta a vezetést Franciaországban. A bíboros politikai megfontolásból táplálta a protestáns Hollandia Spanyolország elleni küzdelmeit, mondván: „Spanyolország győzelme a kereszténység romlását jelentené.” Hogy ez mit jelentett, azt nem fejtette ki bővebben.

I. Károly angol király, spanyol házassági tervének feladásával, 1624-ben XIII. Lajos francia király nővérét vette el, s a két állam szövetséget kötött Hollandiával – angol sereg és francia pénz ígéretével – a spanyolok ellen.

Ezzel egyidőben a német protestánsok és a skandináv államok is szövetséget alakítottak ki, a másik nagy katolikus hatalom, a Habsburgok ellen. Közöttük már nem ment olyan simán az egyezkedés. II. Gusztáv Adolf svéd király ajánlkozott ugyan, de sokat követelt katonai részvételéért, és amikor IV. Keresztély dán király, féltékenyen a svédekre, német területek megszerzése reményében beállt a szövetségbe, a svéd király megsértődött és félreállt, folytatva inkább küzdelmét a lengyelekkel. A dán király végül arra hivatkozva támadta meg az északi katolikus német fejedelemséget, hogy az osztrák csapatok az északi német államokat is fenyegetik.

Az északnémet fejedelmek viszont – a protestánsok is – féltek a dán terjeszkedéstől. A terjeszkedő protestánsokat

látva az osztrákok sem maradhattak meg az addig hangoztatott tisztán választásos céloknál.

Wallenstein, a hadivállalkozó

A Habsburgok a maguk erejéből nem bírtak Dániával, így II. Ferdinánd elfogadta egyik főembere, Wallenstein gróf ajánlatát, hogy saját költségen fölszerel egy hadsereget. Wallenstein ötlete egyszerű volt: a nehézkes német birodalmi-rendi hadsereg helyett önálló császári hadsereget kell felállítani. Wallenstein 1625-ben, „alvállalkozó” ezredek segítségével, húszezres sereget állított, az ellenséges vidékeken fosztogatás helyett adóztatással, szolgáltatásokkal tartva fenn hadát.

1626-ban Wallenstein a dessau Elbahiádnál tönkreverte a protestáns, hasonlóan „hadivállalkozó” Mansfeld seregét. 1626-ban Tilly is győzelmet aratott Lutternél, míg 1627-ben Wallenstein Sziléziában verte meg a dánokat. Ezzel a két hadvezér ura lett csaknem egész Észak-Németországnak.

A dán király már a kezdettől saját rendjeivel ellentétben vállalkozott a háborúra, a hódítás nem sikerülván, országgyűlése felzúdulására kénytelen volt 1629-ben békét kötni a császárral, feláldozni szövetségeseit, a földönfutóvá lett északnémet fejedelmeket.

A katolikusok viszont megijedtek Ferdinánd császár hatalmától, Wallenstein ténykedését is – átgázolását a fejedelmi-rendi jogokon, adóztatását a liga területein is – szörnyülködve nézték. A császár 1630-ban kénytelen volt ejteni Wallensteint, akinek önállósága különben őt is gyakran aggodalommal töltötte el.

Richelieu kezdeményezésére ekkor a háború egy új szakasza kezdődött el. A bíboros megnyerte II. Gusztáv Adolfot, a lutheránus svédek uralkodóját, hogy mint a német protestáns fejedelmek védelmezője lépjen fel. 1631-ben csapataival partra szállt északnémet területen, és győzelmek sorozatát aratta. Most ő kezdte a birtokok elkobzását és adományozását. A bécsi udvarnak ismét Wallensteinhez kellett folyamodnia. Beleegyeztek teljes önállóságába a seregállításban és a hadvezetésben.

II. Gusztáv Adolf 1632 őszén Lützennél csatára kényszerítette Wallensteint. A harcban a király – rövidlító révén – az ellenség soraiba keveredett, és halálát lelte. 38 éves volt.

1634-ben a császár végül árulónak nyilvánította Albrecht von Wallensteint, amiért nem sietett a svédek által szorongatott katolikus Bajor Miksa segítségére. Lefokoztatta, alvezéreit ellen fordította, hű embereit kelepcebe csalatta, és végül Chleb (németül Eger) városában megölette.

Az utolsó csaták és a békekötés

Franciaországnak nem volt érdeke a közben beállt pillanatnyi béke. Richelieu megújította szövetségét Hollandiával és Svédországgal, és 1635-ben nyíltan hadat üzent Spanyolországnak. Ekkora a háború szinte teljesen elvesztette vallási jellegét. A két szemben álló katolikus dinasztia: a Habsburgok és a Bourbonok harca lett.

Richelieu halála után politikáját Mazarin bíboros folytatta. Mivel mindenki kárpótlást kívánt veszteségeiért, a harc folytatódott tovább.

1648 őszén vetett véget a háborúnak a német birodalomban a vesztfáliai béke híre. Már 1644 óta együtt ült Münsterben és Osnabrückben a kongresszusszerű tanácskozás, amelyen a császár kényszerű beleegyezésével képviseltette magát minden önálló birodalmi rend és minden európai hatalom, Anglia, Dánia, Erdély, Lengyelország és Oroszország kivételével, de a távollévőket is belefoglalták a szerződésekbe, csak a törököt zárták ki belőlük.

A francia megosztó politika következtében a béke rögzítette Németország széttagoltságát: mintegy 300 hercegséget, számtalan fejedelemséget alapított a Római Szent Birodalom területén, megadta a német fejedelmeknek a külföldi hatalmakkal való szövetkezés jogát, a császár döntését csak a birodalmi gyűlés 202 tagjának támogatásával lehetett elfogadni ahhoz, hogy törvény legyen belőle, és ezzel a birodalmi gyűlés is elveszítette törvényhozó szerepét.

Emellett a vesztfáliai béke megerősítette Franciaország és Svédország nagyhatalmi helyzetét. Svédország megkapta Pomerániát és az északi, tengerparti német területeket, a svéd király német birodalmi fejedelem lett, Franciaország megkapta Elzászt, Metz, Toul és Verdun városait, amiből aztán még sok bonyodalom fog származni. Emellett még elismerték Svájc és Hollandia függetlenségét is.

A németek viszont még háromszáz év múlva is felemlegették a franciáknak a harmincéves háború tisztázatlan ügyeit.

Mi köze Svédországnak Erdély bukásához?

Kétségtelen, hogy Erdély hatalmi státusának a fenntartásához, európai

elismertségéhez nagyon komoly szerepet játszott a magyar–svéd katonai szövetség a harmincéves háborúban. Ez I. Rákóczi György időszaka, de Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek és a legendás Gusztáv Adolf svéd királynak is komoly szerepe volt ebben az időszakban. Hiszen ők kezdeményezik először ezt a szövetséget, bár az ő életükben ez nem valósult meg.

A 30 éves háborúban Bethlen Gábor a német protestáns fejedelmek és Franciaország felé tájékozódik, de érdekes módon a svédekkel kerül komolyabb kapcsolatba, ugyanis a felesége, Brandenburgi Katalin révén sógorságba keveredik a svéd királlyal, aminek örömeire 1628-ban Gusztáv Adolf egy Lengyelország elleni hadjáratba próbálja bevonni Bethlent.

Lengyelország akkor a Habsburg hatalmi csoportosulás szövetségese volt, ezért itt egy mellékhadszínteret kívánt nyitni a svéd uralkodó, hogy lekössék a katolikus hatalmak haderejét. Ebből végül semmi nem lesz, mert mindkét uralkodó meghalt.

Sokáig hiába próbálkoznak a svédek Bethlen utódánál, Öreg Rákóczi Györgynél, több mint tíz éven keresztül folytak a tapogatózások, végül 1643-ban született meg az erdélyi és svéd szövetségi szerződés, amelyben benne foglaltatott a francia támogatás is. Tehát Erdély végül a protestáns hatalmak oldalán vágott bele a harmincéves háborúba.

A magyar csapatok a császáriak fölé kerekedtek, betörték Morvaországba, és 1645-ben egyesültek a svéd csapatokkal. Komoly eredményeket azonban ez a szövetséges haderő nem ért el, elsősorban azért, mert a magyarok időnek előtte visszafordultak. Erre két

okuk is volt: az egyik, hogy a törökök megtiltották a további hadműveleteket, márpedig Erdély ekkoriban egy török vazallus állam volt. A másik ok, ami ennél többet nyomott a latban, az, hogy I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek sikerült megegyeznie a Habsburg uralkodó tanácsosaival, és egy olyan kedvező békét köthettek meg, amely az akkor elérhető maximumot nyújtotta – legalábbis a magyaroknak. 1645 decemberében meg is kötötték Linzben az a béke, amely Erdély hatalmi státusát helyreállította. Érdekes módon a linzi békének volt egy olyan kitétele is, hogy fel kell mondania Erdélynek a francia–svéd szövetséget.

Amikor 1648-ban a vesztfáliai béke végül is lezárta a harmincéves háborút, és Erdély tulajdonképpen az európai hatalmak sorába emelkedett, I. Rákóczi György meghalt.

Az új uralkodót, II. Rákóczi Györgyöt már nem kötötte politikája, úgyhogy már a trónra lépését követő évben felmelegíti a svédekkel a kapcsolatokat. Egyébként ő eléggé kalandos politikát folytatott. Tehette is, mivel a török protektorátus az ő uralkodásának első kilenc évében valóban már inkább jogi fikció, mint politikai vagy pláne katonai realitás volt. Az oszmán hatalom erősen hanyatlóban volt ekkor. Belső zavar és korrupció emésztette fel erejét. Ez az oka annak is, hogy a török nyugodtan tűrte, mikor II. Rákóczi György fegyverrel vazallusaivá tette Moldva és Oláhország vajdáit.

A nagy magyar jólét, az óriási vagyonszerzés talán az a körülmény, hogy felesége, Báthory Zsófia családjának egy nagynevű elődje, Báthory István egykor – nem is nagyon régen – Lengyelország trónján ült, együttvéve

eredményezhette azt a lélektani hatást, mely a politikai rajongásra hajló II. Rákóczi Györgyöt merész kalandok útvesztőjébe vitte bele.

A fejedelem királyi koronáról álmódó fantáziája előbb Pozsony, majd Varsó felé révedezett. Majdnem politikai rögeszméjévé lett a protestáns államoknak egy nagy nemzetközi szövetségben való egyesítése. A fejedelem követe sorra járta a protestáns udvarokat, hogy ezeket rávegye a protestáns államok szövetségének megalakítására. A szóba jöhető államokat azonban sok mindenféle érdekellentét választotta el egymástól, amelyek Erdélyből nem látszottak tisztán.

Svédország azonban, amely II. Gusztáv Adolf ideje óta európai nagyhatalomszámba ment, első állomásul kínálkozott II. Rákóczi Györgynek a varsói trón felé.

Svédország 1655 óta háborúban volt Lengyelországgal, ezért az erdélyi fejedelem 1656. december 6-án szövetséget kötött X. Károly svéd királlyal. A szerződés ötödik pontja szerint a lengyel birodalmat fölosztották volna. Rákóczi kapta volna Nagy- és Kis-Lengyelországot, Litvánia egy részét Galíciával, Krakkóval s az akkor lengyel zálogbirtokban levő szepesi városokkal.

Az erdélyi közvélemény fejcsóváló tiltakozással fogadta Rákóczi vállalkozását, mikor ez köztudomásra jutott. Még anyja, az okos Lorántffy Zsuzsánna és a felesége, Báthory Zsófia, sőt a magyarországi nagyurak, a Zrínyiek és Nádasdyak is rosszalolták az elképzelést.

Ezeket a nagyon érthető aggályokat csak fokozhatta egy Konsztantinápolyban beállott váratlan for-

dulat. IV. Mohamed (Vadász Mehmed) szultán kiskorúsága alatt 1656. szeptember 15-én egy erős kezű ember, Köprülü Mehmed (régebben Köprili Mohamed) nagyvezír ragadta magához a hatalmat. Csakhamar kitűnt, hogy még mindig imponáló erő lakik a török birodalomban, csak ember kell hozzá, aki irányítani tudja.

II. Rákóczi György konstantinápolyi követe, Tisza István nem ismerte föl a törökországi helyzetnek ezt a gyökeres megváltozását. Ezért történhetett meg, hogy Rákóczi, mikor lengyel hadjáratára indult, nem kérte ki ehhez a török hűbérúr jóváhagyását. Mulasztása megütközést keltett a portán.

A bécsi császári kormány, mely az adott helyzetnél fogva természetes ellenfele volt II. Rákóczi Györgynek, nem mulasztotta el ezt a „megütközést” ellene lehetőleg kiaknázni. Köprülü nagyvezírt követe által figyelmeztette, hogy a svéd–erdélyi szövetség veszélyezteti a Fekete- és Azovi-tenger mellett fekvő török birtokokat. A nagyvezír, kinek figyelmét ez különben sem kerülhette ki, tudtára adta az erdélyi fejedelemnek, hogy ne induljon a lengyel háborúba, ha pedig elindult, nyomban térjen vissza. Rákóczi nem hajlott a török szavára. 1657 januárjában megindult seregével, és csupán Krakkóból küldött előterjesztést Konstantinápolyba, nyilván

arra számítva, hogy a porta meg fog hajolni a bevezézt tény előtt.

Köprülü Mohamed azonban nem hajolt meg. Válasza az volt, hogy Rákóczi konstantinápolyi követeit elfogatta s a Héttoronyba záratta, a tatár kánnak pedig parancsot küldött, hogy Lengyelországba nyomulva támadjon Rákóczira, s ha lehet, fogja el őt magát is.

A fejedelem nem fordult vissza, hanem haladt tovább a végzetes úton. 1657. március 28-án bevonult Krakkóba, június 18-án Varsó alatt állott, mely másnap megadta magát. Ez volt vállalkozásának fénypontja. Most már megkezdődött a hanyatlás, s aztán elkövetkezett a tragikus vég. X. Károly svéd király – mivel otthon a dánok kezdték szorongatni – cserbenhagyta Rákóczit, seregével sietősen hazavonult.

A lengyel kaland végül is úgy fejeződött be, hogy a fejedelem néhány száz emberével elmenekülve Máramaroson át nagy nehezen eljutott ecsedi várába, de büszke seregének maradványa, több mint 20 ezer ember, a tatárok fogságába került, és a legtöbb ott is pusztult a távol idegenben. Az 1657 decemberében összegyűlt szamosújvári országgyűlésen egész sereg gyászruhás nő jelent meg s esdekelt Rákóczihoz, hogy váltsa ki a tatár fogságba jutott férjét vagy testvérét. Hiába.

Beethoven gondolata

Ludwig van Beethoven (1770–1827) német zeneszerző véleményét idézzük a rejtvényben a **vízszintes 1.** és a **függőleges 34.** alatt.

VÍZSZINTES: 13. Nincs szükség többre. 14. Alberto ... (1909–2001) – kiváló olasz karmester. 15. Élen jár. 16. Személyemmel. 18. Csíkszeredai fametsző grafikus (László). 20. ...-hegy, a Déli-Bakony 601 méter magas hegye. 21. Végtelen szájszerv! 22. Összemázol. 24. Siker része! 26. Ellenben. 27. Hanoi

középpontja! 28. Folyó Oroszország európai részén. 29. Köröml. 30. Már előre. 32. Ben Jonson vígjátéka. 34. Vegyipari mennyiség. 36. Nem valódi. 37. Arról a helyről. 38. Szülőjét elvesztette. 40. Germánium vegyjele. 41. Román helyeslés. 43. Orda betűi. 44. Zenei hangsor. 46. Rapid. 48. DIŰ. 49. Angol fizikus, kémikus. 51. Demjén Ferenc beceneve. 53. ..., -en, -ön. 54. Fogával tép. 56. A Balaton vizét vezeti a Dunába. 57. Gyümölcsnedv. 58. Értéktelen holmi. 59. Berg osztrák ze-

1	2	3	4	S	5	6	7	8	9	A	10	11	12	S
13					14						15			
16				17		18				19		20		
21				22	23					24	25			B
26			27						28				29	
		30				31		32				33		
34	35			36						37				
38			39		40			41	42		43			
44				45		46				47		48		
49					50			51			52			S
53			54				55		56				57	
R		58				59		60				61		
62	63			64	65					66	67			68
69			70		71				72		73			
T				I						S				R

neszerző személyneve. **61.** Szótoldalék. **62.** ... Farrow, amerikai filmszínész-nő. **64.** Könyv része. **66.** Sporting. **69.** Szellem. **71.** Háborgat. **73.** Jeles művészettörténész (Géza, 1913–1993).

65. Luxemburg, Zambia és Norvégia autójele. **67.** A tetejére. **68.** Közepén hozta. **70.** Hagymarész! **72.** Vés.

Barabás Zsuzsa

FÜGGŐLEGES: **1.** USA-tagállam. **2.** Ruha része. **3.** A ... Tempefői – Csokonai szatírája. **4.** Szófaj. **5.** Menni kezd! **6.** Ritka férfinév. **7.** Kiváló. **8.** Martin ... – Jack London regénye. **9.** A New York-i operaház népszerű neve. **10.** A vas vegyjele. **11.** ... Sommer – német filmszínésznő. **12.** Balsafa közepe! **17.** Csavar része. **19.** Nem mérges kígyó. **23.** Udvarias kísérő. **25.** Adnának neki. **27.** Alumínium rövid. **28.** Zooban van! **29.** Nagy finn tó. **30.** Igényt tart rá. **31.** Keverék. **32.** Egyik törpe. **33.** Magyar olimpiai bajnok tornász (Henrietta). **35.** Szélvihar. **39.** John Wayne filmje. **42.** Svájci üdülőhely. **45.** Olasz-francia énekes (Salvatore). **47.** Nívó. **50.** Argon vegyjele. **52.** Ízesítő. **53.** Felvidéki város szlovák neve. **57.** Előtag, tejjel való kapcsolatra utal. **58.** Hangszer. **59.** Számszerű tény. **60.** Balázsfalva román neve. **61.** Szorító (ökölvívásban). **63.** Lejegyzé.

A helyes megfejtést beküldők között 3 hónapos *Várad*-előfizetést sorsolunk ki! A megfejtést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: *Várad* folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; varadszerkesztoseg@gmail.com. Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímmüket!

Beküldési határidő: **2025. június 1.**

Áprilisi számunkban megjelent rejtvényünk (*A kapcsolatról*) helyes megfejtése: „Meg kell dolgozni a kapcsolatért. Aki nem fektet be, nem is nyer.”

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A **VÁRAD** előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy bankkártyával, postán pénzesutalvánnyal (mandat postal) az „Abonament *Várad*” megjegyzésnek a feltüntetésével: Consiliul Județean Bihor; CUI 4244997; Cod IBAN: RO19TREZ07621360250XXXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kapják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431–257, 116-os mellék; 0771/269–647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: varadszerkesztoseg@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com.

Lapszámunk szerzői

AMBRUS JÓZSEF (1966, Gyergyószentmiklós) költő, újságíró, a dél-alföldi Lajosmizsén él. Kilenc verseskötete jelent meg, a legutóbbi *Folyékony labirintus* (Hungarovox, 2023) címmel, Belgrádban szerb, Kanadában angol nyelven is. Több irodalmi díjban részesült, tagja a Magyar PEN Clubnak és a Magyar Újságírók Közösségének.

BERTHA ZOLTÁN (1955, Szentés) irodalomtörténész, kritikus, Debrecenben él, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott docense. Számos tanulmánykötete és monográfiája a határon túli, főként az erdélyi magyar irodalommal foglalkozik.

CSÁK GYÖNGYI (1950, Kisvaszar, Baranya vm.) költő, ny. pedagógus, 1974-től Budapesten él. Tíz vers- és egy prózakötete jelent meg eddig, a legutóbbi 2024-ben *Világvesztés* címmel a Napkút Kiadónál, a prózakötet ugyanott *Futókor* címmel 2020-ban.

FLEISZ JÁNOS (1951, Nagyvárad) történész, egyetemi magántanár, az MTA köztestületének tagja, nemzetközi sakkversenybíró. Szülővárosában él, kéttucatnyi kötete jelent meg, ugyanannyit szerkesztett, kétfőnek társszerzője volt, legutóbb kiadott munkája: *Nagysándor József tábornok, „a magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve”* (Bp., 2022).

JUHOS-KISS SÁNDOR (1968, Szamosújvár) festőművész Kolozsváron járt művészeti gimnáziumba, 1990-ben nyert felvételt a budapesti képzőművészeti főiskolára, ahol 1995-ben diplomázott. A főváros vonzáskörében él, három gyermeke már felnőtt. A tanítás mellett a festést is hivatásszerűen gyakorolja három évtizede, legutóbb a *Kép-tűrák a figurális festmények berkeiben* címmel nyílt kiállítás a budai Jókai Galériában.

KÖTTER TAMÁS (1970, Csorna) magyar író, ügyvéd, jelenleg Budapesten él. A kortárs magyar irodalmi életben 2012 júniusától jegyzik a nevét, számos folyóiratközlése mellett tucatnyi könyve jelent meg, a legutóbbi 2024-ben, az *Élet az ember után* című regénye. Ebben a hónapban jön ki a legújabb *Piaci viszonyok* címmel.

PATAKI ISTVÁN (1953, Bihar) költő Nagyvárad melletti szülőfalujában él. Verset, paródiát, karcolatot, publicisztikát 1971-től közöl romániai és magyarországi folyóiratokban, napilapokban, antológiákban. Tizenhat önálló kötete jelent meg, melyekből egy satírákat tartalmaz. Legutóbb az *Istentől Istentig* című verseskötete látott napvilágot 2021-ben.

SARUSI MIHÁLY (1944, Békéscsaba) sokoldalú, sokműfajú, sokkötetes író, újságíró, költő, könyvtáros, népművelő, aki számos szakmát és számos lakhelyet kipróbált az évek során, számos díjat és elismerést bezsebelve. Bár 2001-től Balatonalmádiban él, az ősi Zarándot tartja kibocsátó hónapnak. Idén megjelent kötete a Corvinka-trilógiát záró *Háznál házza a Corvinka*.

S. ÜVEGES HENRIETTA (1979, Nagykapos, Szlovákia) költő, író, műfordító, szakíró, régiófejlesztési szakember, Pozsonyban él. Versei különböző irodalmi folyóiratokban és lapokban láttak napvilágot, elsőként az *Ungi-táj* címűben 1994-ben. Szakmai írásait az *Enviromagazin* is közölte, megjelent verseskötete: *Kivetülés* (2025, AB Art Kiadó).

SZILÁGYI FERENC HUBART (1952, Érmihályfalva) költő, elbeszélő, műfordító, képzőművész, szülővárosában él. Emlékerem- és plakettkészítőként is ismert. Több vers- és prózakötet szerzője, Shakespeare szonettjeinek új fordításait 2021-ben adta közre.

SZÉLESI SÁNDOR (1969, Budapest) író, költő, szerkesztő, forgatókönyvíró. Szülővárosában él, számos zsánerben alkot, a történelmi regényektől kezdve a családregényeken át a mágikus realizmusig (*Kincsem, Pokolhurok, Az ellopott troll*). Az *Átjáró* című irodalmi lap főszerkesztője volt, de dolgozott kiadóvezetőként is, jelenleg egy tévéfilm forgatókönyvét írja.

VÁNYAI FEHÉR JÓZSEF (1959, Dévaványa) költő, író, újságíró. Az 1980-as évek óta publikál magyarországi periodikákban, a rendszerváltás után a Békés megyei sajtóban dolgozott, de volt a *Szabad Föld* és a *Magyar Nemzet* tudósítója is. Több kötet szerzője és szerkesztője, nemrég a *Téztás szívű, kicsi fiúk* című novelláskötete jelent meg a Napkút Kiadónál.

VISKY ISTVÁN (1976, Nagyvárad) református lelképásztor, teológus, hebraista, újságíró. Teológiai tanulmányait Kolozsváron végezte, majd Debrecenben tanult egyháztörténetet és rendszeres teológiát. Elvégezte az Ady Endre Sajtókollégiumot is. Írásai egyházi és közéleti kiadványokban jelennek meg, több hitéleti könyv szerzője, szerkesztője.

VITÉZ FERENC (1965, Kisvárd) költő, író, irodalomtörténész, újságíró, szerkesztő, műkritikus, egyetemi docens, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem magyar nyelvi és irodalmi tanszékének vezetője. A *Néző•Pont* folyóirat alapítója, kiadója, szerkesztője. Összesen mintegy hatvan önálló könyve jelent meg, ennek fele verseskötet. A *Magyar Hírlap* állandó publicistája.

WESSELY GÁBOR (1957, Szolnok), író, újságíró, Tolnában él, nyugdíjas. Napi-, heti- és havilapokban mintegy hatezer cikke látott napvilágot az elmúlt 35 évben. Könyve eddig 29 jelent meg (versek, kisprózák, naplók, válogatott cikkek). A „Kézjegy” Tolnai Tollforgatók Klubjának alapító elnöke, az egyesület 23 antológiáját rendezte sajtó alá. Legutóbbi kötetei: *Szövegszövet* (2025) és *Anekdóták* (2025).

Ára 10 lej